

ג

ממשפטי המלוכה*

1

הרבנות הראשית ויום ירושלים

הרב שמואל כ"ץ

חוקר תולדות הרבנות הראשית לישראל

לע"נ

אבי מורי ר' זאב כ"ץ ז"ל

ניצול שואה, שככהן חלם על ירושלים ובית המקדש.

זכה לעלות לארץ, להקים בה יישוב פורח - ניר גלים,

ולעבוד את אדמתה באהבה ובמסירות.

נפטר בח' באדר תשע"ה

הקדמה

בשלהי חודש אייר תשכ"ז (1967), התרחש אירוע היסטורי מהגדולים והמשמעותיים ביותר בתולדות מדינת ישראל. בעיצומו של יום העצמאות, החל צבא מצרי רב לפלוש לסיני בניגוד להסכם שביתת הנשק משנת תש"ט (1949). מאז, במשך שלושה שבועות, עברו על תושבי המדינה ימי מתח, חרדה והמתנה שמא תפרוץ מלחמה עם מצרים שאימה להשמידה. ואכן, בכ"ו באייר, פרצה מלחמת ששת הימים, בה נלחם צה"ל לבדו נגד צבאות מצרים, סוריה, ירדן ועיראק. כל היושבים בציון היו בסכנת חיים ממש. גילויי ההתנדבות, העזרה ההדדית

* אודות יישום דיני מלוכה בהקשר של מדינת ישראל, עיין: שו"ת משפט כהן סי' קמד אות יד; ישכיל עבדי, ח"ו חו"מ סי' כח אות ז; יחווה דעת ח"ה סי' סד; ציץ אליעזר, ח"י סי' א.

והאחדות בעם היו מופלאים. במלחמת בזק, שהדהימה את העולם כולו, התמקם צה"ל על גדות תעלת סואץ והירדן ובמרומי רמת הגולן. גולת הכותרת של המלחמה הייתה, ללא ספק, היום השלישי של המלחמה, כ"ח באייר, בו נכבשה ירושלים העתיקה ושוחררו הר הבית והכותל המערבי, השריד האחרון של בית המקדש. השיא היה – טקס האזכרה לחללים, תקיעת השופר ותפילת מנחה של הרב הראשי לצה"ל, הרב שלמה גורן, שהיה בין הראשונים שהגיעו לכותל המערבי מיד עם שחרורו^{קג}. הם ריגשו כל לב יהודי, בארץ ובתפוצות, רבים חשו שימות המשיח הגיעו. בשעה 16:30 באותו יום גדול, כינס ראש הממשלה, ל' אשכול, בלשכתו את כל ראשי הדתות, ביניהם היו גם הרבנים הראשיים לישראל, הרב איסר יהודה אונטרמן והראשון לציון הרב יצחק נסים. הוא הודיע לכל הנוכחים: "הסדרים על יד הכותל המערבי ייקבעו בידי הרבנים הראשיים"^{קה}. לפנות ערב הגיעו הרבנים הראשיים, בזה אחר זה, לשער האריות, משם דרך הר הבית, הם הגיעו לכותל המערבי, שם הם פגשו שוב את ראש הממשלה^{קה}. הם נשאו במקום תפילה מיוחדת למען העם והמדינה, וברכו ברכת "שהחיינו" בשם ומלכות. הרב אונטרמן אמר לכתב 'קול ישראל':

קג. בין השאר הוא אמר שם ברכת "שהחיינו", תפילת "נחם" (הנאמרת בתפילת מנחה בט' באב), בנוסח מיוחד שחיבר בו במקום בהתאם לאווירה המיוחדת ששררה שם, והלל **בברכה**, ראה: **הצפה**, כ"ט באייר תשכ"ז; א' רט, **בעוז ובתעצומות**, תל-אביב 2013, עמ' 279-276; ק' דמבינסקי (עורך): **משנת הגורן**, תל-אביב תשע"ו, עמ' 110-113. הוא סבר שאין לעשות קריעה למראה הר הבית, אלא יש לברך ברכת "שהחיינו", כי כעת המקום בריבונות ישראל, **גוליון**, כז-כח (כסלו תשכ"ח), עמ' 86-85. על הקריעה ראה: ר"ש דבליצקי, **אחר כתלנו**, תל-אביב תשכ"ז, עמ' ט ובהוספה שבסוף הקונטרס; רח"ז גרוסברג, **נועם**, יא (תשכ"ח), עמ' נט-ס.

קד. הודעה זו נוסחה ע"י מנכ"ל המשרד, ד"ר י' הרצוג, לאחר התייעצות עם שר הדתות, ד"ר ז' ורפהטיג, (שזכה להיות השר הראשון ליד הכותל המערבי), על פי יוזמתם התקיימה פגישה היסטורית זו, ז' ורפהטיג, **חמישים שנה ושנה: פרקי זיכרונות**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 204-206, 217-218. (פגישה נוספת התקיימה ב"ט בסיון, דברי הרב אונטרמן התקבלו בתשואות ע"י כל הנוכחים, הצפה, כ' בסיון תשכ"ז). בהתאם להודעה זו, בג' בסיון מונתה וועדה לפיקוח על הכותל המערבי, בראשה עמד שופט בית המשפט העליון, ד"ר י' קיסטר. על התקנות שהיא תקנה, ראה: ר"י נסים, **לדור ולדורות: (חלק שני) בקומה זקופה**, ירושלים תשע"ז, עמ' לז-מד. בנוסף לכך, הרבנים הראשיים מינו וועדה לענייני הלכה, מסורת ונוהג במקומות הקדושים, חבריה היו: הרב ש' ישראלי, הרב א' גולדשמידט, הרב י"ש אלישיב, הרב ש"ז אויערבך, הרב י' גרוסמן והרב ח"ד הלוי, גנזן הצינונות הדתית, מוסד הרב קוק, תיק מזרחי-תשכ"ח. תודתי נתונה לר' דניאל רובינוף, שסייע לי רבות במציאת חומר חשוב המצוי שם.

קה. כך מסר לי הרב ישראל אריאל (שטיגליץ), שהיה חייל בחטיבת הצנחנים ששחררה את הר הבית, הוא זה שהוביל אותם מצפון הר הבית דרך צדו המערבי לכותל המערבי. ועוד הוסיף לי, שהגעת הרבנים הראשיים יחד עם ראש הממשלה, ל' אשכול, ומספר שרים שבאו אתו, תוכננה מראש. הם הוזמנו רשמית

"מקום זה עליו חלמו, ועתה גם לחמו, בני ישראל, עיר דוד והמקדש. הרבה דם והרבה דמעות נשפכו במקום ולמען המקום הזה. יתן ה' תשועה לעמו ישראל ואנחנו נשאר כאן, ומכאן נישא תפילה לקיבוץ גלויותינו, ולשלום עמנו והעמים כולם"ק".

הניצחון הגדול והמהיר, בו הייתה הצלה משמד, נסים גלויים, והורחבו גבולות המדינה, עורר התלהבות והתרגשות אדירה בלב כל יהודי, בארץ ובתפוצות, והערצה גדולה אצל אומות העולם. השמחה וההתלהבות הקיפו את כל שכבות הציבור. מה הייתה דעתם של הרבנים הראשיים, אלו שתפקדו באותם הימים ושל הבאים אחריהם, על אשר התרחש במלחמה זו? כיצד הגיבה על כך הרבנות הראשית, האם גם היא תחוש בגדולת הרגע ההיסטורי, ותחליט "לזכות" את חודש אייר בחג הודיה נוסף לדורות? מה יהיה נוסח התפילות ביום זה, האם יחולו בו שינויים במשך השנים? כיצד הוא יתקבל בציבור הרחב? על כך נרחיב להלן.

א. דיונים ראשונים על קביעת יום חג

כבר ביום חמישי, כ"ט באייר, בעוד המלחמה בעיצומה, הודיעה הרבנות הראשית – שבשבת הקרובה, ב' בסיון, יש לקיים בכל בתי הכנסת בארץ ובתפוצות, תפילת הודיה על: "הנסים והנפלאות שעשה השם לישראל בהדברת צבאות האויב ע"י בנינו היקרים בצבא ההגנה

להגיע למקום, כדי להכריז במעמד ראש הממשלה, בפני העולם כולו, כי עם ישראל שב (ולא בא ככובש זר) לירושלים, להר הבית, ולעיר דוד התנ"כית (מצאתי שזו הייתה הצעתו של השר, מ' בגין, בישיבת הממשלה יום קודם, בה התקבלה ההחלטה ההיסטורית לכבוש את העיר העתיקה, **ארכיון המדינה**, תיק א-7927/4), הרב אונטרמן הודיע, שהוא יקיים למחרת תפילת יום כיפור קטן בכותל המערבי, **הצפה**, כ"ט אייר תשכ"ז. הרבנים הראשיים יחד עם שר הדתות, ד"ר ז' והרפטינג, הגיעו לכותל המערבי גם למחרת, הפעם הם נכנסו דרך שער האשפות, וזאת, כדי לבטא שזו כניסתם הרשמית (וכך יש לנהוג, ולא להיכנס דרך הר הבית), ראה: מ' ציון, **שו"ת השואל**, א, ירושלים תשע"ו, ס' נא. וראה עוד על כך: ר"ע אריאל, **עטורי כהנים**, 239 (אלול תשס"ד), עמ' 45-42. האזרחים הראשונים שהגיעו לכותל המערבי באותו היום, היו הרב צבי יהודה קוק והרב דוד כהן ('הנזיר'), הם הגיעו בג'יפ תולר ירדני עד הר הבית, לאחר דין ודברים קצר הוסכם ביניהם שזו עלייה של כיבוש יחד עם הלוחמים, לכן הם התירו לעצמם לרדת וללכת משם ברגל עד לכותל המערבי, ראה: ראיון עם ה'נזיר' בהצפה, כ"ו באב תשכ"ז; ר"י אוריאל, **בשיפולי הגלימה**, ירושלים תשע"ב, עמ' 124. וראה להלן הערה 121.

הצפה, כ"ט באייר תשכ"ז; **מעריב**, שם; י' כהן, **שנה בשנה** (תשכ"ח), עמ' 278; הנ"ל, **מהות זהות וזכות**, ירושלים תשל"ח, עמ' 148-149; מ' בניהו, **מן ההר אל העם**, תל-אביב 1993, עמ' 216. וראה: י' הראל (עורך), **שער האריות**, תל-אביב 1972, עמ' 164.

לישראל, שחרור שריד מקדשנו והחזרת העטרה בשלימות ירושלים עיה"ק". סדר תפילת שחרית שהיא קבעה היה זה:

תפילות "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים", וכן "נשמת כל חי" – ייאמרו בהדגשה פסוק בפסוק בשירה ורינה, ולאחר שחרית תיאמר תפילת **הלל השלם**. לאחר הקריאה בתורה יועלה זכר החללים שנפלו במלחמה והערו נפשם למות על קידוש השם. תיאמר תפילת "מי שברך" לרפואה שלימה של הנפצעים במלחמה, ותפילת "מי שברך" לצבא ישראל המנצח. כן ייאמרו פרקי תהילים פה, קכב, קכה.

בתי כנסת רבים ברחבי הארץ נענו לקריאת הרבנות הראשית, למרות שבאותה שבת עדיין התנהלו קרבות קשים ברמת הגולן, הם היו מלאים יותר מהרגיל, מרבית העולים לתורה היו חיילים. ברבים מהם נערכו בסיום התפילה 'קידושים' חגיגיים ליד שולחנות ערוכים¹⁷. ביום שישי, ראש חודש סיון, התכנסה מועצת הרבנות הראשית לישיבה מיוחדת, בה הובעה שמחה והודיה לקב"ה על הניצחון הגדול במלחמה והנסים הגדולים שהיו בה, ועל שחרור ירושלים העתיקה. התקיים דיון על אופן השמירה על הר הבית כולל המסגד שעליו. **הרב נסים** תיאר את הנעשה בהר הבית. לדעתו יש למנות גם שומרים יהודים שימנעו את הכניסה להר הבית, להודיע לשר הדתות, שהר הבית נמסר לפיקוחו, שמינוי השומרים יהיה בשיתוף עם הרבנות הראשית, ולהודיע היום ברדיו על איסור הכניסה להר הבית (ואכן, ידיעה על כך שודרה ברדיו). **הרב אונטרמן** הוסיף על דבריו, צריך לפרסם ידיעה לציבור – הדרך לכותל המערבי היא משער האשפות, כך שאין צורך לעבור דרך הר הבית. חבר בית הדין הרבני הגדול, **הרב ב' זולטי**, סבר, שאין למסור את השמירה במקום למשרד הדתות, יש להקים במקום מחיצה, ו"כיון שהמדובר בענין של חיוב כרת, עלינו לפרסם איסור רשמי". **הרב א' גולדשמידט** הסכים אתו, לדעתו חובה על הרבנות הראשית לפרסם את הדבר אע"פ

קז. ראה: ארכיון הרבנות הראשית (להלן: אר"ר); ארכיון המדינה, תיק 214/26; **הצפה, שערים**, א', ג' בסיון תשכ"ז; ר"י נסים, **לדור ולדורות: (חלק שני) בקומה זקופה**, ירושלים תשע"ז, עמ' רכא. היו רבנים שהורו לומר הלל **בברכה**, ראה: ר"י גליקמן, 'בדין קריאת ההלל וברכתה על הניצחון במלחמת ששת הימים', **נועם**, יא, ירושלים תשכ"ח, עמ' כה-לד. הכותב עצמו סבר, שאין ליחידים לומר הלל בברכה "כל זמן שלא הוקבע לחובה על ידי גדולי הדור". הרב א' וולדינברג פסק לרב מושב שתושביו היו מוקפים באויב וניצלו, שלא יברכו "שהחיינו" ו"הטוב והמטיב", אלא הוא יעלה לתורה ויברך "הגומל" עבור כולם. והרוצים להודות על נס ההצלה – יכוונו על כך באמירת הלל בראש חודש סיון ולא ביום מיוחד, כי לא יאה לומר הלל בעת שהרוגי המלחמה עדיין לא הובאו לקבורה, וכל עם ישראל אבל על נפילתם, שו"ת **ציץ אליעזר**, י, ירושלים תשמ"ה, סי' י.

שיהיו כאלה שלא יקשיבו לה. הוא הציע להעמיד במקום משמר כבוד של רבנים, ולהודיע ששום טקס לא יתקיים ללא רשות מהרבנות הראשית. **הרב ח"ד הלוי** לא הסכים אתם, הוא הציע, שהממשלה היא שתפרסם הוראות מתאימות, כי לה הציבור ישמע, וכל רב יורה לאנשי קהילתו כיצד לנהוג. **הרב זוין** דחה את דבריו, כי זה עניין השייך לרבנות הראשית, ועליה לפרסם, שבכניסה להר הבית יש איסור כרת. **הרב י' אבוהצירא** הציע להעמיד שלטים במקומות האסורים בכניסה^ק. **הרב י' אריאלי** הציע להכין מפה כדי שיהודים דתיים לא יכשלו. **הרב ש' ישראלי** סבר, שיש להסביר לציבור שאיסור הכניסה הוא מפאת קדושת הר הבית, ובקרוב נודיע בדיוק עד היכן מותר להגיע. הוא הציע, שחברי המועצה יבקרו במקומות הקדושים, ושם הם יכריזו שיותר לא נזוז ממקומות אלו. **הרב אונטרמן** הגיב על דבריו, מוקדם להכריז על כך, גם את חנוכה קבעו רק בשנה הבאה. הוא סיים את דברו בהערה חשובה – **יש לבוא בדברים עם הממשלה כדי לקבוע תאריך לציון יום הניצחון**. המועצה החליטה: א. להודיע לציבור, שאסור לעלות להר הבית. גם חיילים העולים לשם בתוקף תפקידם, חייבים להיזהר ב'מורא מקדש'. ב. לדון בקרוב על קביעת יום חג לדורות כהודיה על הניצחון המדהים^{קט}. הרבנות הראשית פרסמה כרוז בהתאם להחלטות הנ"ל^ק, בסיומו נכתב:

קח. פרופ' דן בהט העיד, שכבר בכ"ח באייר הוא ראה שלט מטעם הרבנות הראשית בו נכתב: "לפי דין התורה אסור לעלות להר הבית", **מקור ראשון**, כ"ז באלול תשע"ו. דבר זה תמוהה, כי מפרוטוקול ישיבה זו עולה שעניין השלט הזה וסגנונו לא נדון כלל. שלט כזה אכן ייתלה מאוחר יותר.

קט. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר. שם מצאתי שני דפים חשובים עליהם נכתבו **"נקודות להכרזה של מועצת הרבנות הראשית"** לקראת ישיבה זו, ללא חתימת המחבר, שם נזכר לראשונה השם – **יום ירושלים**, וכך נכתב: "... ג. הכרזה על יום שחרורה של ירושלים, כ"ח באייר, כיום חג האומה לדורות **יום ירושלים** – יום הלל והודיה ויום משתה ושמחה, באמירת הלל שלם **בברכה**. על יתר הפרטים תבוא הודעה. ד. ביטול אופי האבל של ימי הספירה ביום כ"ח באייר". הרב אונטרמן כתב למטה: "הדפים חשובים וכנים" וחתם את שמו, הרב נסים כתב: "מסכים", וחתם את שמו.

קי. אר"ר. את הכרוז הזה סגן חבר בית הדין הרבני הגדול, הרב ב' ז'ולטי, הוא פורסם למרות הסתייגותו של הרב נסים מהסגנון שלו, שם. הרבנות הראשית הודיעה לציבור, שאסור לעלות להר הבית, הכניסה לכותל המערבי היא משער האשפות ומשער יפו, **שערים, הצפה**, ד' בסיון תשכ"ז. הרב נסים זימן את שר הדתות, ד"ר ז' ורהפטיג, ללשכתו, הוא דרש ממנו לשלם את המשכורת של השומר שהעמיד ליד שער המוגרבים כדי שיודיע ליהודים שאסור לעלות להר הבית. ואכן, משכורתו שולמה מספר שנים, ז' ורהפטיג, **חמישים שנה ושנה: פרקי זיכרונות**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 212.

כפי שהוכרז כבר על ידי הרבנות הראשית [יום קודם - ש.כ.], תתקיים השבת תפלת הודיה חגיגית לפי הסדר שפורסם. **המועצה תדון בקרוב על קביעת יום חג לדורותיה**.^א

לקראת חג השבועות פרסמה הרבנות הראשית 'קריאה של חיבה ושל זירוז לשחרור ירושלים ולניצחון צה"ל', בה היא קראה לעם - לשמור את ההתעוררות והסגולות היקרות שהתעוררו בימי המלחמה^ב. באסרו חג שבועות התקיים כינוס חגיגי גדול של רבני ישראל ב'היכל שלמה' בירושלים, בראשות הרב אונטרמן, לציון התשועה הגדולה שהביא הקב"ה לעם ישראל. בהחלטות הכינוס, שהוקראו ע"י הרב ש' ישראלי, נאמר: רבני ישראל עומדים משתאים מול המחזה המופלא של הנסים והגבורות, ופיהם מלא תהילות ותשבחות לה'. הם פונים לכל בני ישראל, לאור התגלות ההשגחה, שיכירו כי ה' הוא ההולך בראש מערכות ישראל, וישבו אליו בתשובה. רבני ישראל יקיימו מסע התעוררות בציבור הרחב. כבר במעמד זה הם הכריזו: "עם ישראל לא יוותר על שום חלק מאדמת ארץ ישראל שנתקדש בקדושת עולמים". אין כאן זכר לכוונה לקבוע יום הודיה על נסים אלו^ג. בעצרת הודיה גדולה, שהתקיימה בי"ד בסיון בהיכל התרבות בתל-אביב, קבע הרב אונטרמן - הניצחון המופלא במלחמה עולה בגדולתו על כל מה שהתרחש בימי החשמונאים. חובה לקבוע את יום כ"ח באייר כיום חג לדורות כמו חנוכה!^ד. למחרת, התפרסם ראיון עיתונאי אתו, בו

קיא. הרב נסים חיבר תפילות מיוחדות לעילוי נשמת חללי צה"ל במלחמה ולהחלמת הפצועים, ר"י נסים, **לדור ולדורות: (חלק שני) בקומה זקופה**, ירושלים תשע"ז, עמ' רע-רעא. בינתיים נודע, שמועצת הרבנות הראשית עומדת להתכנס כדי לדון בעיצוב דמותו של חג מיוחד, שאולי יוחג יחד עם יום העצמאות, והרב נסים אמר להציע לה להכריז על "שנת הכותל המערבי", **הצפה**, ג' בסיון תשכ"ז; **מעריב**, א' ניסן תשכ"ז.

קיב. **שערים**, ד' בסיון תשכ"ז, **הצפה**, ה' בסיון תשכ"ז [= **שנה בשנה** (תשכ"ח), עמ' 287-288]. קיג. **הצפה**, ח' סיון תשכ"ז. רבה של רמת גן, הרב י' אריאל, שהשתתף בכנס זה, מסר לי, שהוכרז בו על כ"ח באייר כיום הודיה. רבה של קריית מוצקין, הרב מ' פוגלמן, העיד, שלאחר הכינוס הרבנים הגיעו לכותל המערבי, היו ביניהם שעשו שם קריעה, הוא אמר להם: אין יותר לקרוע ליד הכותל המערבי, אחרי הניצחון הגדול יש לברך ברכת "שהחיינו" בשם ומלכות, וכך נהג בעצמו, **הצפה**, כ"ב בסיון תשכ"ז; **שו"ת בית מרדכי**, א, ס' כג, לג.

קיד. **הצפה**, ט"ו בסיון תשכ"ז; **שערים**, י"ז בסיון תשכ"ז. הרב אונטרמן סיפר, שאחד מחשובי אומות העולם, אמר לו: לניצחון צה"ל אין אח ודוגמא בתולדות העמים, אלא רק בתנ"ך, ר"א פיציניק, **הצפה**, ג' באייר תשכ"ח. גם בשיבת 'מרכז הרב' בירושלים נערכה עצרת הודיה, הרב אונטרמן היה ראשון המברכים, בדבריו הוא עמד על הנסים הגלויים שהיו במלחמה. ראש הישיבה, הרב צבי יהודה קוק, נשא את הנאום המרכזי, **הצפה**, כ"ו בסיון תשכ"ז [= ר"ז מלמד, **ארץ הצבי**, בית-אל תשנ"ה, עמ' יא-יח; ר"ש אבינר

הוא שב וקבע: יש לקבוע את כ"ח באייר, שהוא גם יום פטירת שמואל הנביא, כיום חג כמו חנוכה, בו ישתתפו כל חוגי העם. הוא הביע בטחון שלא תהיה לכך התנגדות קטני. להלן נבחן אם כך היו פני הדברים. מהרגע הראשון, הרב אונטרמן היה היוזם והדוחף לקביעת יום כ"ח באייר כיום חג קטני.

כבר למחרת שחרור הר הבית והכותל המערבי, בכ"ט באייר, פרסם הראשון לציון, הרב יצחק נסים, מנשר מיוחד, תחת הכותרת - **יום ירושלים** - (בבחירת שם זה הוא היה הראשון!) בו כתב מפורשות:

"היום שבו עלו צבאות ישראל לחומת ירושלים, הקיפוה וכבשוה, לא היה גדול כמוהו למן חורבן הבית, שהוא היום המר שבחיי אומתנו...היש פה אשר הוא מלא שירה כים, ושפתיים אשר הם רינה כהמון גליו, היכולים להודות ולהלל לה' על כל הנסים והנפלאות שהראנו, ועל התשועה שהביא על עמו בידי צבאות ישראל?".

בי"ב בתמוז הוא קבע - מאז שגלינו מארצנו לא היו ימים גדולים כמו ששת ימי המלחמה. הדברים שאירעו בה נשגבים ועצומים שאין להם דוגמא ומופת. קצרה בינתנו מלהבינם. "הכוח והתבונה, העוז והתושייה שנתן ה' לצבאנו, הם למעלה מן הטבע והכוח האנושי. גדולה מזאת, מכלול הפרטים, ההתרחשויות והמעשים, גם של אויבינו, המחשבה שחשבו

(עורך), **שיחות הרב צבי יהודה: מועדים**, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 259-251]; ' כהן, **מלחמת המגן והישועה**, ירושלים תשכ"ח, עמ' 174-176; **שנה בשנה** (תשכ"ח), עמ' 312-309. הרב ישראל אריאל מסר לי, שמנהל הישיבה, הרב שלום נתן רענן קוק שאל אותו אם יש לו ניגון ל"שיר האמונה" ("לעד חיה בלבבנו" וכו') שחיבר חותנו, הראיה קוק? על המקום הוא מצא את הניגון המתאים, אותו שרים עד היום. עצרות הודיה נוספות, על ההצלה ועל הנסים הגדולים שהיו במלחמה, בהן השתתפו גדולי הרבנים של הציבור החרדי, התקיימו בי"ז בסיון בירושלים, **הצפה**, י"ח בסיון תשכ"ז; **שערים**, י"ח, כ"ח בסיון תשכ"ז; ובל' בסיון בבני ברק, **שערים**, כ"ח, כ"ט בסיון תשכ"ז; בטאון **כפר חב"ד**, כ"ה באייר תשמ"ה, עמ' 6. קטו. **הצפה**, ט"ו בסיון תשכ"ז [= **שנה בשנה** (תשכ"ח), עמ' 105; שו"ת **שבט מיהודה**, ירושלים תשנ"ג, עמ' שסט-ש"ע]. גם הרב ש' ישראלי הסכים לדעתו, שחובה לקבוע יום חג, אך יש לעשות זאת במחשבה והתייעצות, וזו תהיה תקנה שתחייב את כל ישראל, **שנה בשנה**, שם, עמ' 108. ואכן, שניהם יהיו הפעילים המרכזיים בקביעת היום ואופיו. לקראת השנה החדשה פרסם הרב אונטרמן "**ברכה לבבית מירושלים**" לעם היושב בציון, בה הוא קרא לטפח את רגשי הקודש ואת ההתעוררות הרוחנית שהתעוררו גם בחוגים הרחוקים מתורה, **קול תורה** יב (אלול תשכ"ז), עמ' קכב. על יום ירושלים כיום פטירת שמואל הנביא, ראה: ר"א ידיד, **עטורי כהנים**, 136 (אייר תשנ"ו), עמ' 15-14 [= **לחיים בירושלים**, ירושלים תש"ס, עמ' 132-131].

קטז. ראש ישיבת 'מרכז הרב', הרב יעקב שפירא, מסר לי, שהרב צבי יהודה קוק הוא זה שדחף את הרב אונטרמן לקבוע דווקא את התאריך הזה, כ"ח באייר, בו, בשנת תרס"ד (1904), הגיע אביו, הראי"ה קוק, לארץ-ישראל.

וצעדיהם שכוונו, כיצד נרקמו וכיצד נעשו ובזמן שנעשו, כל אלה שום כוח אנושי לא יכול היה לתכננם ולכוונם, אלא מסבב הסיבות". בברכתו לשנה החדשה הוא כתב: "התשועה הגדולה שעשה לנו ה', אינה פחותה מנס תשועת ישראל בימי מרדכי ואסתר ובימי החשמונאים". הוא הציע שהשנה הבאה תהיה 'שנת ירושלים' בה כל יהודי, מהארץ ומהתפוצות, יבקר בכותל המערבי^{ק"ז}.

גם מועצת עיריית ירושלים התכנסה לשיבה חגיגית, בכ"ט באייר, למחרת איחוד העיר. חבר המועצה, ב' דובדבני, היה הראשון שהציע לפנות לגדולי התורה ולממשלת ישראל, לקבוע יום חג בכ"ח באייר, ולקבועו **כיום ירושלים** (גם בקביעת שם זה היה מהראשונים), שיוחג בכל שנה. ואכן, על פי החלטת המועצה, הוא פנה בכתב, בט"ו בתמוז, לרבנים הראשיים: "כל ישראל מבקשים עכשיו מכבודכם, מורינו ורבתינו הדגולים, קבעו את יום ירושלים לדורות, ואל יהפוך יום זה ליום חג של חול, אלא ליום של קודש"^{ק"ח}. חברי מועצת העיר הבינו, שעל כך יכולה להחליט רק הרבנות הראשית, הסמכות ההלכתית העליונה של המדינה.

בינתיים הרבנות הראשית הייתה עסוקה באותם הימים בעניינים אחרים. בכ"ב בסיון, לאחר חילול שבת המוני בכותל המערבי ובמקומות הקדושים, נאלצה הרבנות הראשית להודיע לציבור הרחב, שאין להגיע למקומות אלו בשבת ברכב, אסור לצלם שם בשבת, ואסור לבוא לשם בלבוש שאינו צנוע^{ק"ט}. לאחר ישיבת מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בכ"ו בסיון, היא פרסמה 'גילוי דעת', בו היא הביעה זעזוע עמוק מההפקרות וחילול השבת ההמוני שארע בשבת האחרונה במקומות הקדושים, עת הגיעו לשם המונים במכוניות ובאוטובוסים,

ק"ז. דבריו מכ"ט באייר נדפסו ב**הצפה**, א' בסיון תשכ"ז, ובספרו: **לדור ולדורות: (חלק שני) בקומה זקופה**, ירושלים תשע"ז, עמ' יח-יט [=ל' כהן, **שנה בשנה** (תשכ"ח), 295-294; הנ"ל, **מהות זהות וזכות**, ירושלים תשל"ח, עמ' 162-163]. דבריו מי"ב בתמוז נדפסו ב**לדור ולדורות: (חלק ראשון) מאמרים ונאומים**, ירושלים תשע"ג, עמ' קפב-קפד. ברכתו לשנה החדשה נדפסה **שם**, חלק ראשון, עמ' לד-לה; **שם**, חלק שני, עמ' כג-כד. בברכה מיוחדת ששיגר הרב נסים ליהדות התפוצות, הוא הכריז על **'שנת ירושלים', הצפה**, כ"ב באלול תשכ"ז; **שערים**, כ"ב, כ"ז באלול תשכ"ז.

ק"ח. הישיבה החגיגית נפתחה בהקראת דברים שכתב הסופר ח' הזז. הם נפתחו בביטויים ממגילת העצמאות: "בעזרת צור ישראל **וגואלו** (מילה זו לא נכנסה למגילת העצמאות בשל חילוקי דעות קשים), אנו, חברי מועצת ירושלים, בירת ישראל, התכנסנו לשיבה חגיגית לשם המאורע ההיסטורי הגדול של שחרור העיר העתיקה", מפרוטוקול הישיבה, ארכיון עיריית ירושלים; **הצפה**, א' בסיון תשכ"ז. המכתב מצוי באר"ר. שנה לאחר מכן, יהיה זה שוב ב' דובדבני, שיזום את כינוס ישיבת הנהלת העירייה כדי להחליט כיצד לחגוג את יום כ"ח באייר, **הצפה**, כ"ו באייר תשכ"ח.

ק"ט. **הצפה, שערים**, כ"ב בסיון תשכ"ז.

תוך הדגשת חילול השם הנורא לעיני הגויים שיש בכך. היא פנתה בלב כואב להמון העם ולמנהיגי הציבור, להימנע מכך ולא לפגוע בקדושת השבת. ב'גילוי דעת' נוסף היא הביעה מחאה חריפה נגד הירדנים, על הרס בתי הכנסת ובתי המדרש בעיר העתיקה, והרס קברים רבים בהר הזיתים, תוך הדגשה שמקומות אלו קדושים אף בחורבנם ולא זזה מהם השכינה^{קכ}. עניין קביעת יום הודיה עלה שוב לדיון לקראת ט' באב. בישיבת מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בג' באב, הוחלט: א. למרות רגשי השמחה על הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים, יש להמשיך לצום בט' באב ובשאר הצומות, ואין לשנות את נוסח התפילות והקינות ביום זה. ב. לקבוע יום הודיה על נס הניצחון במלחמה זו. ג. כל הסיפורים ליד הכותל המערבי והמקומות הקדושים, כגון: חפירות ארכיאולוגיות^{קכא}, נתון בסמכות הרבנות הראשית, ואין לשום גורם סמכות להתערב בכך. כל עבודה שם חייבת להיעשות רק בהסכמת הרבנים הראשיים. מברק על כך נשלח לראש הממשלה^{קכב}. בהחלטה הראשונה הייתה תשובה לשאלות רבות שהפנה הציבור הרחב בנידון, והיא, כנראה, כוונה גם נגד הרב הראשי לצה"ל, הרב שלמה גורן, ששינה את נוסח תפילת 'נחם' הנאמרת בתפילת מנחה בט' באב^{קכג}. וכן, נגד אלו שהציעו לשנות מספר תפילות ופיוטים, ולבטל מספר צומות בהתאם

קכ. אר"ר; ארכיון המדינה, תיק 214/26; **הצפה**, כ"ז בסיון תשכ"ז; **שערים**, כ"ז בסיון וב' בתמוז תשכ"ז. וראה: ר"י נסים, **לדור ולדורות: (חלק שני) בקומה זקופה**, ירושלים תשע"ז, עמ' כ-כא, לג-לד.
קכא. על המאבק על השליטה בכותל המערבי והדרומי והחפירות במקומות אלו, ראה: ע' בניזמן, **ירושלים עיר ללא חומה**, ירושלים תשל"ג, עמ' 155-171; מ' בן-דב, **חפירות הר הבית**, ירושלים 1982, עמ' 24-18; מ' בניהו, **מן ההר אל העם**, תל-אביב 1993, עמ' 216-224; ז' ורהפטיג, **חמישים שנה ושנה: פרקי זיכרונות**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 219-225; ר"י נסים, **לדור ולדורות: (חלק שני) בקומה זקופה**, ירושלים תשע"ז, עמ' מה-עב.

קכב. בסוף הישיבה אמר הרב אונטרמן: "הגיע הזמן שנחליט על קביעת מועד ליום חג", אך לא התקיים על כך דיון, מפרוטוקול הישיבה, אר"ר; **הצפה**, ד' באב תשכ"ז. כעבור שנתיים, חזר הרב אונטרמן והדגיש - אין סתירה בין יום ירושלים לבין ט' באב, לכן אין לבטל את מנהגי האבלות של ימי "בין המצרים" ו-ט' באב, ואין לשנות את נוסח תפילת "נחם", **היום**, ז' באב תשכ"ט; **הצפה**, ח' באב תשכ"ט. וכן סבר הרב צבי יהודה קוק, יחד עם זאת, הוא פסק, שאין לקרוע כיום בעת ראיית הכותל המערבי, ראה: **בעצם**, 13 (תמוז תשל"ג), עמ' 9-8; ר"י ברמסון (עורך), **במערכה הצבורית**, ירושלים תשמ"ו, עמ' קפג; ר"ש אבינר, **שלהבתיה**, ירושלים תשמ"ט, עמ' 5; הנ"ל (עורך) **שיחות הרב צבי יהודה: מועדים**, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 266-267.

קכג. על הנוסח שקבע הרב גורן לאחר המלחמה, ראה: **הצפה**, ט' באב תשל"ט; **שם**, ח' באב תש"ם. וראה עוד על שינוי תפילה זו: רח"ד הלוי, שו"ת **עשה לך רב**, א, ס' יד; ב, ס' לו-לט; ז, ס' לה; **הצפה**, ט' באב תשנ"ג; ר"מ מונק, **באספקלריה של תורה**, ירושלים תשל"ה, עמ' 358-383 [=שערים, כ"ה באייר תשל"ל]; רמ"י אושפיזאי, **שערי חן**, רמת גן תשמ"ב, עמ' רה-רז; ר"ע יוסף, שו"ת **יחזקאל דעת**, א, ס' מג; י' לוי-כץ,

לשינוי הגדול שהתחולל עם שחרור הר הבית והניצחון הגדול במלחמה קי"ב. מועצת הרבנות הראשית פרסמה מיד כרוז "לאחינו בארץ ובתפוצות", בו נכתב:

הקודש והמקדש עדיין חרבים, ואף חלקים חשובים בעמנו בכמה מארצות הגולה נמצאים בצרה ומצוקה...לזאת, חלילה לבטל שום דבר מסדרי האבלות, הצומות, התפילות והקינות...אי"ה נדון וייקבע **בקרוב** גם יום שמחה והודיה על התשועה הגדולה אשר עשה ה' לנו, וכן יקבעו סדרי היום כיאות קי"ב.

נבחן להלן אם אכן זה היה 'בקרוב' ומה ייקבע לגבי יום זה. הרבנות הראשית חשה את גודל השעה, אך היא הייתה שמרנית ולא הסכימה לכל שינוי בנוסח התפילה ובמנהגי ישראל הנהוגים מדורי דורות. היא הבינה היטב שהעם צמא לשינוי, לפחות לקביעת יום מיוחד בו יוכל כל אחד להביע את רחשי ליבו על המאורע הכביר שחוה.

תחומין, כ"א (תשס"א), עמ' 90-71; ר"ח נבון, **צהר** לב (תשס"ח), עמ' 66-57. הרבנים הראשיים התנגדו גם לתפילת מנחה שקיים הרב גורן עם 50 איש על הר הבית בט' באב, תפילה זו גרמה לסערה בארץ ובעולם. הוא תכנן להתפלל על הר הבית גם ב"שבת נחמו", אך דבר זה בוטל לאחר התערבות שר הביטחון, מ' דיין. כבר בג' בסיון ביקש הרב גורן מקצין הנדסה ראשי, לשלוח צוות מיוחד למדוד את שטח הר הבית, כדי לקבוע את האזורים המותרים בכניסה. הרב גורן הקים על הר הבית את המדרשה התורנית של הרבנות הצבאית, אך כעבור זמן הוא נאלץ לרדת מהר הבית בהוראת שר הביטחון, ראה על כך: ר"ש גורן, **הר הבית**, ירושלים תשנ"ב, הקדמה ועמ' יא-כא; **קומו ונעלה**, אלון שבות תשס"ג, עמ' 255-248; **הצפה**, י"א באב תשכ"ז; נ' שרגאי, **הר המריבה: המאבק על הר הבית**, ירושלים 1995, עמ' 31-28, 63-61; י' כהן, בתוך: א' והרפטיג וש' כ"ץ (עורכים), **הרבנות הראשית: שבעים שנה לייסודה**, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 772-770; **מקור ראשון**, ח' בטבת תשע"ז.

קכד. חלק מהמצעים הדגישו, שדבר זה הוא רק בסמכותה של הרבנות הראשית, ראה: צ' אדמונית, **עמודים**, 257-258 (תמוז-אב תשכ"ז), עמ' 334-335 (הוא הציע לקרוא ליום זה - **יום התקיעה** - על שם תקיעת השופר של הרב ש' גורן בכותל המערבי, לומר ביום זה הלל **בברכה**, ולאסור הספד ותענית לפניו ואחריו); ר"מ הרטום, **שם**, עמ' 338-335; א' יעיר, **שם**, עמ' 341-339. א' אלינר הציע להכניס כוונות חדשות בתפילה, ראה: **טורי ישרון**, יב (אב תשכ"ז), עמ' 5-7. וראה עוד: רמ"ע הרטום, 'תפלה וצומות בימינו', **תורת חיים**, 43 (ערה"ש תשכ"ח), עמ' 4-11; **שם**, 44 (חנוכה תשכ"ח), עמ' 17-23.

קכה. הכרוז מתאריך מנחם אב תשכ"ז, הכרוז מצוי ברשותי. רמ"ע הרטום, **שם**, עמ' 9 תקף בחריפות את הרבנות הראשית על הכרוז שהיא פרסמה. מסתבר, שאכן חברים באגודת 'תורת חיים' וב'תנועה ליהדות של תורה' הכניסו שינויים בתפילות בי"ז בתמוז ובט' באב, **שם**, עמ' 11-10; **מהלכים**, אב תשכ"ט, עמ' 45. חברי התנועה פנו לרבנות הראשית בדרישה שתתן ביטוי הולם לסיום תקופת החורבן וגודל השעה, אך היא סירבה לעשות זאת בנימוק, שאין לשנות ממטבע שטבעו דורות קודמים. התנועה תקפה אותה על "קטנות המוחין וצמצום הנפש" שלה, ראה: ר"ב לאו, "עיון בדרכה של 'התנועה ליהדות של תורה'", ספר זיכרון לפרופסור זאב פלק ז"ל, ירושלים תשס"ה, עמ' 383-371.

חודשיים לאחר שחרור העיר העתיקה, החליט הרב נסים להעביר לשם את בית הדין הרבני הגדול. בטקס מרגש, שהתקיים בח' באב, נחנך משכנו החדש, מבנה של בית הספר לבנות ליד הכותל המזרחי בעיר העתיקה. בנאומו בפתיחת הכינוס הארצי העשירי לתורה שבעל פה, שהתקיים בכ"ג באב במוסד הרב קוק, הוא פנה ללא מורא ליהדות התפוצות, ובעיקר למנהיגיה, לנצל את השעה הגדולה:

שחרורה של ירושלים איננו בניינה. מעולם לא היה זמן שמצוות העליה לארץ ויישוב ובנין ירושלים כה גדולות כמו היום. לא היה זמן בדור מן הדורות שבו היו פתוחים השערים בפנינו לשם זה, כמו לאחר נצחון צבא ישראל בששת ימי המעשה, משום כך האחריות עתה היא גדולה וכבדה על כל יהודי ויהודי, ואין צריך לומר על מנהיגי העם... נשתנו למעננו מערכות הטבע, זכינו לדברים שאין דעת אנוש מסוגלת לכלכלם. כלום חלילה נקבל כל זאת ונבעט בהם? **במצב זה כל יהודי ויהודי שאינו עושה כל שבכוחו לעלות לארץ-ישראל, וכל רב ומנהיג שאין הוא יוצא חלוץ לפני בני קהילתו ומנחה להם הדרך, ספק אם יכול הוא לומר ששלם הוא באמונתו וביהדותו**^{קכז}.

בחודש אלול, לאחר שהמונים הגיעו לירושלים ונכנסו לשטח הר הבית, פרסמה הרבנות הראשית פעם נוספת, 'הודעה ואזהרה' "לכל אחב"י בארץ ובחו"ל": "...בל יהין איש ואשה להיכנס לכל שטח הר הבית בלי הבדל דרך איזה שער שנכנסים בו!". על הודעה זו חתמו 56 מגדולי הרבנים והדיינים בארץ, בראשם הרבנים הראשיים ונשיא ועד הישיבות, הרב יחזקאל אברמסקי^{קכז}.

קכו. **הצפה, דבר, מעריב**, ט' באב תשכ"ז. נאומו בטקס זה נדפס בספרו: **לדור ולדורות: (חלק ראשון) מאמרים ונאומים**, ירושלים תשע"ג, עמ' שמג-שמד. נאומו בפתיחת הכינוס לתורה שבעל פה, נדפס **שם**, עמ' שמה-שמז [=תורה שבעל פה, י (תשכ"ח), עמ' ה-z]. לאחר ההתרגשות וההתעוררות הרוחנית הגדולה שאחזו בכל חלקי העם לאחר המלחמה, אמר הרב נסים בכנס רבני ישראל, שהתקיים בכ"ח באב: "עתה הוא, איפוא, הזמן המוכשר להחדיר את רוח היהדות בעם, ולהשיבו אל צור מחצבתו...רבני ישראל צריכים לגלות כוחם. הם מצווים לגייס לכך את מלוא מחשבתם וכוח המעשה שבהם...לצורך זה דרושה התקשרותם של כל רבני ישראל, למען יקיפו בפועלם את כל המקומות שבני ישראל ניחתים שם". הנאום במלואו נדפס **שם**, עמ' שמח-שנב. ואכן, בחודש אב שלח המזכיר הראשי של הרבנות הראשית תוזר לקיבוצים הלא דתיים, בו הוא ביקש מהם לקבוע מועד לשיחה של נציג מטעמה על בעיות השעה ושאלות הנצח של האומה, אר"ר.

קכז. אר"ר; ארכיון המדינה, תיק 214/26; **הצפה**, ו' בתשרי תשכ"ח; **שערים**, ז' בתשרי תשכ"ח; **הרבנות הראשית: שבעים שנה לייסודה**, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 782; נ' שרגאי, **הר המריבה: המאבק על הר הבית**, ירושלים 1995, עמ' 61.

ב. כ"ח באייר - יום ירושלים

מחצית שנה חלפה, ההתלהבות הגדולה מהניצחון המדהים וזיכרון הנסים קצת פגו, הציבור המתין בקוצר רוח להחלטת מועצת הרבנות הראשית על יום הודיה על כך^{קכ"ח}. המועצה התכנסה בכ"ח בתשרי תשכ"ח (1967), אך היא לא דנה כלל בעניין זה. **הרב אונטרמן** ציין שמאז המלחמה יש התעוררות רוחנית בעם, וחשוב מאוד להגבירה בנוסף למה שעשתה מזכירות הרבנות הראשית. **הרב א' גולדשמידט** טען, שהוועדה שהוקמה לניהול הכותל המערבי היא וועדה חילונית מובהקת, מועצת הרבנות הראשית לא מינתה נציג מטעמה, כלל לא התייעצו אתה ואין לה כל השפעה שם. גם לוועדה שהרבנות הראשית עצמה הקימה, לענייני נוהג ומסורת במקומות הקדושים, לא הועבר כל חומר לדיון. הוחלט - הרבנים הראשיים ו-3 מחברי המועצה יפגשו עם שר הדתות, ד"ר ז' ורהפטיג, וידונו אתו בכל העניינים הקשורים בכותל המערבי^{קכ"ט}.

המועצה קיימה דיון ראשון על קביעת יום הודיה, רק בכ"ז בחשוון תשכ"ח (1967). **הרב אונטרמן** הציע לקבוע כיום הודיה את כ"ח באייר, היום בו נכבשה ירושלים העתיקה, להחליט על כך בזריזות, להודיע על החלטה זו לממשלה ולבקש אותה להסכים לה. לעומתו, **הרב יצחק נסים** סבר, שצריך לקבל תחילה הצעות בנדון מרבנים נוספים, ולבחור רבנים שיכינו הצעה לסדר היום, והיא תהיה בסיס לדיון במועצה. אם ליום החג יהיה סדר אחיד, הוא יתקבל בבתי הכנסת. לדעתו יש לשתף בהחלטה גם את רבני הגולה. **הרב ש' ישראלי** הציע כיום הודיה את ראש חודש סיון! וזאת מכמה סיבות: **א.** כ"ח באייר קרוב ליום העצמאות. **ב.** ביום זה הסתיימה המלחמה והתחילה הפסקת האש, כמו פורים שנקבע "ביום אשר נחו". **ג.** דבר זה יפתור את בעיית אמירת ההלל (בברכה) הנאמר ממילא ביום זה.

קכח. בא' באב תשכ"ז (1967), התקיים כנס רבנים ואנשי הגות בירושלים, שדן על גילויי הנסים בניצחון הגדול במלחמה, קירוב הלבבות לאמונה וחובת היהדות הדתית בשעה זו. בכנס זה הביע שר הדתות, ד"ר ז' והרפטינג, את דעתו, שיש להכריז על יום העצמאות כיום הודיה גם על ניצחון זה. הרבנים הבהירו לו, שהציבור החרדי עדיין לא הכיר ביום העצמאות, אך אם ייקבע יום הודיה מיוחד, הם יכירו בו ובכך כל העם יהיה מאוחד. שר הדתות פנה לחברי הכנסת, שיתנו דעתם כיצד להחזיר בכל שכבות הציבור את יום העצמאות כיום הודיה, ולהכריז על יום שחרור הכותל המערבי כיום הודיה, כך הוא יתקבל על כל העם, **נס ומעש בשלבי הגאולה**, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 18-19. מאוחר יותר התקיים גם סימפוזיון בנושא - כיצד לשמר את תחושת הנס, ראה: **גוליון**, כז-כח (כסלו תשכ"ח), עמ' 33-47. בעצרת לכבוד חג החנוכה, הביע שר הפנים, מ"ח שפירא, את דעתו - מן הראוי שהרבנות הראשית תקבע את ימי מלחמת ששת הימים כימי חג לדורות, "העם מחכה לכך, והרבנות חייבת לעשות זאת", **הצפה**, ב' בטבת תשכ"ח.

קכט. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר.

לדעתו יש לדון בנושא זה עם רבני אגודת ישראל: "כדי שכולם יחליטו יחד!", וכן, לשלוח שאלונים לרבנים ולפי תשובותיהם תתקבל ההחלטה לגבי היום ואופיו. **הרב כ"פ טכורש** דחה בתוקף את הצעתו, כי קביעת ר"ח סיון תראה בעיני הציבור כקומבינציה. והוסיף: לא להירתע מהממשלה, יש להקדים אותה ולפרסם מיד בעיתונות על קביעת היום, ופרטים ייקבעו אחר כך. מה שתחליט הרבנות הראשית צריך להיות קודש, כל הציבור מכיר את מעלת יום כ"ח באייר. לתאריך זה הסכים גם **הרב י' אבוחצירא**. הנועז מכולם היה **הרב ח"ד הלוי**, הוא הסכים לקבוע את כ"ח באייר כיום הודיה כי "הוא היום הגדול". לדעתו ביום זה צריך לומר הלל בברכה, ברכת "שהחיינו" ו"על הנסים"! **הרב ש"י זוין** דחה את ההצעה לקבוע את יום הפסקת האש בנימוק: "זה מוזר ומגוחך, וכך נהיה בעיני כל העולם". לדעתו צריך להיפגש עם הממשלה לפני פרסום ההחלטה על היום, ועדת הרבנים תאסוף הצעות, וכנס רבנים ארצי יתן אישור לכך. צריך להתייעץ גם עם רבני אמריקה. המועצה החליטה – להקים ועדת רבנים, בה ישתתפו הרבנים שהציע הרב ס"ח עבודי, הרב ישראלי רשאי להכניס לוועדה רבנים נוספים, ולאחר התייעצות, הוועדה "תקבע את יום הניצחון וסדריו"^{קל}. חברי הוועדה היו: חברי בית הדין הרבני הגדול: הרב י"ש אלישיב, הרב א' גולדשמידט, הרב ב' ז'ולטי. וחברי מועצת הרבנות הראשית: הרב ש"י זוין, הרב כ"פ טכורש, הרב ס"ח עבודי והרב ש' ישראלי – מרכז הוועדה^{קלא}.

מועצת הרבנות הראשית התכנסה לישיבה נוספת, בח' בטבת, בה השתתפו גם חברי הוועדה הנ"ל. **הרב נסים** טען בפתיחת הישיבה, שהיה צריך לזמן לישיבה זו גם את הרבנים מחוץ לארץ ששהו באותה העת בארץ. לדעתו בכל ששת ימי המלחמה הייתה 'הצלה ממות לחיים' (וכראיה לכך הוא סיפר שבעזה נמצאו עיתונים בהם הופיע ציור איך לשחוט יהודים!), אך בשל המיוחד שבשחרור ירושלים בכ"ח באייר, יש לקבוע רק אותו כיום הניצחון. **הרב ב' ז'ולטי** הסתייג מהבחירה בכ"ח באייר, כי גם בימי יהושע, דוד ועזרא לא נקבע יום חג על כיבוש הארץ וירושלים. לדעתו מן הראוי היה לקבוע את יום ההודיה ביום האחרון של המלחמה בו הושגה הפסקת האש, כי אז יצא עם ישראל ממות לחיים, אך טוב יותר לקבוע זאת ביום שיש בו כבר חגיגות, כמו ראש חודש סיון, כפי שהציע הרב ישראלי בישיבה הקודמת (לתאריך זה הסכים גם הרב ס"ח עבודי). בנוסף לכך, יש להתחשב בדעת הציבור,

קל. אר"ר, תיק תשכ"ה-תשל"ב; ובקצרה **מעריב**, ב' בכסלו תשכ"ח: "הכוונה היא שיום זה יאחד וילכד את ישראל בארץ ובתפוצות". בי"ז בכסלו החליט "חבר הרבנים של המזרחי והפועל המזרחי", להציע לרבנות הראשית – לקבוע את כ"ח באייר "כיום שמחה והודיה בארץ ובתפוצות, שיצוין גם בעלייה המונית לרגל לירושלים", **שבילין**, כ (טבת תשכ"ח), עמ' רד-רה.

קלא. על פי מכתב מב' בכסלו ששלח אליהם המזכיר הראשי של הרבנות הראשית, אר"ר.

כך שלא יהיה ריב ומדון בבתי הכנסת, כי עד יום זה נוהגים רבים במנהגי האבלות של ימי ספירת העומר. **הרב אונטרמן** דחה את דבריו, לדעתו חובה לפרסם את הנס דווקא ביום בו לא אומרים הלל. הוא גם דחה בתוקף את החשש ממחלוקת, וכך אמר:

יש לשים קץ לכניעה ופחד מפני מחלוקת. הלא אלו שאנו חוששים ממחלוקתם לא מכירים ברבנות הראשית ובהחלטותיה והם נגדנו בכל דבר...אל לנו להיות כמתגנבים, עלינו להיות אמיצים ולהחליט... הניסיון הראה שלא עוזרת כל הכנעה מצדנו כי ממילא הם נגדנו. לכן, צריך לקבוע את יום כ"ח בלי חשש. ביום זה התבטא הניצחון וגדולתו, לדעתי, כאן קרה נס של שחרור. כל הזמן היו נסים וביחוד ביום הזה.

גם הרב ח"ד הלוי דחה את דברי הרב ז'ולטי **והרב א' גולדשמידט**, שהיו בטוחים שקביעת ר"ח סיון תתקבל, "כמוני אלפי יהודים לא יקבלו את יום ראש חודש". במלחמה יצאנו ממות לחיים, ובכל הימים היו נסים, אך נס מיוחד אירע בכ"ח באייר בשחרור ירושלים והכותל המערבי. **גם הרב ש"י זיין** הסכים, שמוזר לקבוע יום חג ביום הפסקת האש, כ"ח באייר מתאים לכך. הוא הציע לומר ביום זה הלל **ללא ברכה** כדי לא להוריד מערכו של יום העצמאות. **הרב ש' ישראלי** הפתיע, הוא חזר בו מהצעתו המקורית – לקבוע את ראש חודש סיון. הוא הסביר, הצעתו זו לא נבעה מהיבט הלכתי, אלא מתוך רצון להכריז על היום יחד עם רבני אגודת ישראל (שלא יתנגדו לכך, כי ממילא אומרים הלל בברכה בראש חודש, ש.כ.), אך כעת הוא רואה שלא ניתן להידבר איתם. הוא הסכים לקביעת יום ההודיה בכ"ח באייר: "כי יום זה היה **הלב של המלחמה**".^{קלב} הכישלון של הרבנות הראשית לגבי יום העצמאות היה, שהיא לא קבעה אותו כיום חג. יש לכנס את כל רבני הארץ, ואז להכריז באופן חגיגי על כ"ח באייר כיום חג. **הרב כ"פ טכורש** היצר שהצעתו, לפני חודשיים, לקבוע את התאריך ליום ההודיה לא התקבלה. הוא סיפר, שבאספות עם רבות של הציבור הדתי, שאלו אותו – מדוע הרבנות הראשית לא קובעת יום חג? עלינו להזדרז לפני שאחרים יעשו זאת. **הרב ש"י הלוי** הציע לקבוע ששה ימי חג! ברוב של 7 מול 3 הוחלט:

א. "לקבוע את יום כ"ח באייר כיום הודיה לקב"ה על הנסים שקרו ושאותו היום גם שוחררה ירושלים"^{קלב}.

קלב. לדעתו עיקר הנס היה ביום זה. אם צריך לבחור יום אחד מתוך ששה ימים של נס, הרי העיקר הוא יום שחרור ירושלים ומקום המקדש, ראה ספרו: **זה היום עשה ה'**, ירושלים תשע"ד, עמ' קנז-קנח. וראה מאמרו: 'על הנסים ועל הישועה', **שבילין**, יח-יט (סיון תשכ"ז), עמ' ג-ד [=שם, עמ' רנה-רז]. קלב. ביסוס הלכתי להיתר לקבוע בדורנו יום מועד שכזה, ראה: ר"ש דבליצקי, **שערים**, כ"ה באייר תשכ"ח; ר"ע הדאיה, **שו"ת ישכיל עבדי**, ח, ירושלים תש"מ, השמטות סי' ד; רמ"צ נריה, **בשובנו לירושלים**, ירושלים

ב. לא לפרסם בינתיים החלטה זו כי רבני בריטניה וצרפת, שביקרו בארץ, ביקשו לשתפם בקביעת סדר היום^{קלד}.

בכ"ח בטבת שלח המזכיר הראשי של הרבנות הראשית, ע"מ גוטליב, מכתב, בשם הרבנים הראשיים, ל-17 רבנים, בו הוא ביקש מהם לשלוח, תוך 10 ימים, הצעות כיצד לחגוג את יום הניצחון, וכן סדר תפילה עם נימוקים הלכתיים. התשובה המפורטת והמנומקת ביותר התקבלה מחבר בית הדין הרבני הגדול, הרב ע' הדאיה^{קלה}, לדעתו: א. הרבנות הראשית רשאית לקבוע יום טוב לזכר הנס במלחמה. ב. היא יכולה לקבוע אותו לדורות. ג. גם תושב הארץ הנמצא בחוץ לארץ עליו לחוג יום זה. ד. מותר לתקן נוסח הודאה מיוחד, שייאמר בברכת "שומע תפילה" או בסוף התפילה, כגון: "כמו שעשית לנו נסים ונפלאות בזמן ההוא, כן תעשה לנו נסים ונפלאות בכל זמן וזמן, בעת צרותינו, שתשמיד ותכניע כל אלה שקמים עלינו לכלותינו". ה. אפשר לומר אחר גמר התפילה הלל **ללא ברכה**, "נשמח כל חי" ו"הלל הגדול". ו. כל אחד יתן פדיון תענית, בשיעור אכילה של יום אחד, בכסף שיתקבל יעשה רב מקובל פדיון נפש לכל בני העיר, והכסף יינתן לנזקקים. ז. אפשר לנהוג בו שמחה ומשתה כביום טוב ע"י הדלקת נרות, משלוח מנות ומקרא מגילה בנוסח מתאים. ח. לעניין גילוח ועריכת חופה וקידושין אין מקום לשאלה. הוא הסתייג מאמירת ברכת "שהחיינו" בנימוק שהשמחה אינה שלימה כי: א. אין היתר להיכנס למקום המקדש. ב. משפחות רבות אבלות על נפילת בניהם במלחמה. ג. אין בטחון שכל השטחים שנכבשו יישארו בידינו. חר המועצה רבה של רמלה-לוד, **הרב י' אבוהצירא**, הציע – לקבוע יום טוב בהלל גמור ובהודאה, כי אם, חלילה, האויב היה מנצח במלחמה, כל עם ישראל בכל העולם היה אבוד, לכן זה נס שנעשה לכל ישראל. היה צריך לקבוע ששה ימי חג, אך המתאים ביותר הוא יום כ"ח באייר, ולא יום שביתת הנשק כי האומות כפו אותה עלינו. סדר התפילה שהוא הציע

תשל"ז; עמ' מה-נה [=צניף מלוכה, כפר הרוא"ה תשנ"ב, עמ' 143-150. וראה עוד: הנ"ל, **כי ששת ימים עשה ד'**, תל-אביב תשל"א]; ר"ח פרדס, **הצפה**, כ"ג באייר תש"ם; ש"צ הרמן, **ארץ ישראל ובעיותיה באורם של חכמינו ז"ל**, בני-ברק תש"ן, סי' לה; נ' רקובר, **הלכות יום העצמאות ויום ירושלים**, ירושלים תשמ"ה [על לקט המאמרים ומסקנותיהם המובאים בספר חשוב זה, ראה: מ' שילוח, **עמודים**, 332 (תמוז תשל"ג), עמ' 467-474; א' סטרקובסקי, **מורשה ח** (תשל"ד), עמ' 34-44]; רש"י כהן, **שי כהן**, ב, עמ' תקד-תקיד; ר"ש אבינר, **טל חרמון: מועדים**, ירושלים תשנ"ט, עמ' 253-262; ר"ב פישר, **הלכות יום העצמאות ויום ירושלים**, ראשון לציון תשס"ח, מעמ' 378; רא"א אדרי, **שחר אהללך**, ב, ירושלים (חש"ד), סי' י; ר"ד ליאור, **דבר חברון**, ג, קריית ארבע תשע"א, סי' תט; **שם: מועדים**, קריית ארבע תשע"ד, עמ' קכט-קלו. על אמירת הלל ביום זה, ראה להלן הערה 40.

קלד. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר.

קלה. היא נדפסה עם הוספות בספרו **שו"ת ישכיל עבדי**, ח, ירושלים תש"מ, השמטות סי' ד.

היה: הלל שלם **בברכה**, קריאה בתורה יחד עם הפטרה, אולי "עוד היום בנוב". חבר המועצה ורב עדת יהודי תימן, הרב ש"י הלוי, הציע – לומר כסדר התפילות ביום העצמאות עם מספר הוספות: **בתפילת ערבית** – לאחר פתיחת הארון "שירת הים" ואת הפסוק: "תיפול עליהם" לומר 3 פעמים; **בתפילת שחרית** – "שירת הים" כאשר הארון הקודש פתוח, "נשמת כל חי". לאחר "שיר של יום" תהלים פג. **בסוף התפילה** – "אבינו מלכנו", הלל כתקנת הרבנות הראשית. חבר המועצה, הרב י' פיטוסי, הציע – לקבוע את יום ההודיה בג' בסיון "בו נחו היהודים מאויביהם", כמו בפורים ובחנוכה, בתפילה – לומר הלל **בברכה בלילה וביום**, בתפילת "שמונה עשרה" ובברכת המזון להוסיף "על הנסים" בנוסח מיוחד שחיבר, וקריאה בתורה ב"ויבוא עמלק". רבה של נס-ציונה, **הרב י' בארי**, הציע – לפנות למלחינים חסידים, שיחברו ניגון מתאים לפרק "מן המיצר" מההלל. רבה של רעננה, **הרב אפרים סוקלובר**, הציע – לקיים תפילת ערבית חגיגית בבגדי חג, בתוספת פרקי תהלים מיוחדים, ו"מי שעשה נסים". אם יוחלט לברך בשם ומלכות על הנס, ראוי שאחד החיילים יברך זאת כשליח ציבור. רבה של בני ברק, **הרב יעקב לנדאו**, לא הציע דבר, רק לקבוע ימים אלו להתעוררות לתשובה קלי.

בג' באדר, פרסם הרב אונטרמן מאמר חשוב בשם, "**מצות פרסומא ניסא וגודל השפעתה**", נסכם אותו בקצרה: חובה לפרסם את הניצחון הכביר במלחמה, שהוא כולו נס גלוי בתוכנו ובצורתו. גם סופרים לא יהודים אמרו, שלתוצאות מלחמה קצרה זו, אין דמיון, אלא רק בתנ"ך. עם כל הערצה למפקדי וחיילי צה"ל, נסים אלו היו מנפלאות הבורא, כמו שעשה לאבותינו בימי קדם. בנס הגדול שעשה הקב"ה בהצלתנו מכוונת אויבינו להשמידנו, יצאנו ממיתה לחיים ומאפילה לאור גדול. והנה 'יום השנה' למלחמה הולך וקר, ועיני כל בית ישראל פונות לארצנו הקדושה, כדי לדעת מה הוחלט כאן בציבור הרבנים, חכמי התורה והאדמו"רים. אין לדמות את החובה לומר הלל לתקנת חז"ל שלא לומר הלל בפורים, כי: א. הנס והתשועה במלחמה זו נעשו בארץ-ישראל. ב. אנו עצמאיים לא פחות מכל מדינה אחרת, אנו רק עבדי ה'. ג. אין מגילה שתהווה תחליף להלל כמו בפורים. בפרסום הנס ע"י אמירת הלל אין איסור של חידוש חג או "בל תוסיף". החובה לפרסם את הנס הגדול שעשה הקב"ה לנו במלחמה זו: "עושה את אמירת ההלל ביום הזיכרון לניצחון ישראל ולשחרור ירושלים, **לדין דאורייתא גמור, ואפשר לומר הלל בברכה כדין קל**". בנוסף להלל, יש לשמוח בלב שלם על התשועה הגדולה שהביאה לקידוש שם שמים בעולם ולהרמת קרנה של האומה

קלו. אר"ר, תיק יום ירושלים.

קלו. משפט חשוב זה, בדבר אמירת הלל **בברכה**, הושמט, משום מה, ברוב המקורות הנזכרים בהערה הבאה, וגם המאמר עצמו קוצר שם.

הישראלית בכל מקום בעולם. יש לעשות חגיגה פומבית בירושלים, לקשט אותה באורות ובהמון חוגג. הרבנות הראשית לא עשתה פעולה כללית בארץ ובחוץ לארץ לפרסם את גודל הנסים שהיו בה, אלא דחתה זאת ל"יום השנה", כי כך נהגו גם בימי החשמונאים לגבי חנוכה, רק "לשנה אחרת קבעום ועשום ימים טובים בהלל ובהודאה". אין באפשרותה של הרבנות הראשית להטיל תקנת חובה על כל קהילות ישראל, לחוג יום זה, לכן תצא ממנה רק הוראה: "שמצווה לקבוע את היום ההוא ליום הלל והודיה ולשמח בתשועת ה'", וזאת, מתוך תקווה שרוב הציבור יקבל אותה, ובמשך הזמן ישתרש הדבר בקרב העם למסורת קבועה^{קל"ח}.

ג. סדר התפילות ביום ירושלים

בכ"ז בשבט שלח המזכיר הראשי של מועצת הרבנות הראשית, הרב ע"מ גוטליב, הזמנה מיוחדת, בשם הרב אונטרמן, ל-38 רבנים (בנוסף לחברי המועצה), ביניהם רבני ערים, דיינים ואדמו"רים, כולל מהציבור החרדי, להשתתף בישיבה מיוחדת בה יתקיים דיון מפורט על יום כ"ח באייר, ויחלט על הפרטים על פי ההלכה. הרב אונטרמן חשב, כנראה, שאחדות זו תביא גם את הציבור החרדי, שגם הוא ניצל משמד במלחמה, להודות ולהלל על כך ביום זה. לישיבה חשובה זו, שהתקיימה רק בג' באדר, הגיעו רק 11 רבנים, ביניהם היה רק רב חרדי אחד! ק"ט. הראשון לציון, הרב נסים, לא הצטרף להזמנה ואף נעדר מישיבה זו^{קמ}.

קלח. ראה: הצפה, ג' באדר תשכ"ח; קול תורה כב (טבת-שבט תשכ"ח), עמ' ג-ז; אור המזרח סא (תמוז תשכ"ח), עמ' 99-103; ר"י יעקובסון, נתיב בינה, ג, תל-אביב תשל"ג, עמ' 572-577; שו"ת שבט מיהודה, ירושלים תשמ"ד, עמ' שכח-שלג; נ' רקובר, הלכות יום העצמאות ויום ירושלים, ירושלים תשמ"ה, עמ' קכה-קכט. בהתייחסו לדברים אלו, כתב רבה של נהריה, הרב א' קלר, שצריך גם לעשות מעשים שישאירו רושם על העם, כגון: שהרבנות הראשית תבטל את מנהגי אבלות של ימי ספירת העומר ביום העצמאות, כך שיתרו בו תספורת ונישואין עם תזמורת, ראה: פרסומי ניסא בדורנו, הצפה, כ"ח בניסן תשכ"ח. בפגישה עם רבני אנגליה אמר הרב ש"י זיין: "שבעה נסים קרו לנו במלחמה האחרונה עם הערבים, ורבני ישראל בכל העולם חייבים לספר עליהם ולקדש שם שמים ושם ישראל ברבים". הנסים הם: א. הניצחון המזהיר. ב. מהירות הקרבות שמנעו אלפי קרבות. ג. כניסתו של מלך ירדן חוסיין למלחמה, רק בשל כך זכינו לירושלים השלימה. ד. השתתותו של ראש הממשלה, ל' אשכול, הביאה הרבה דברים חיוביים. ה. מלחמתנו העצמאית, בלי עזרה ממדינות נוספות, גרמה שנתקיים על ידינו "ונשגב ה' לבדו". ו. האחדות של העם היהודי בארץ ובתפוצות. ז. ההתעוררות בעם לערכי הנצח, שנה בשנה (תשכ"ח), עמ' 301-300. קלט. גדולי הרבנים בציבור החרדי שהוזמנו היו: הרב י"י קניבסקי (הסטייפלר), הרב ש"ז אויערבאך, הרב י"ש אלישיב, הרב ע' יוסף, הרב י' אברסקי, הרב י"ש כהנמן, הרב א"י וולדינברג, הרב י' לנדאו, הרב ש"נ ברוזובסקי, האדמו"ר מקלויזנבורג, והאדמו"ר מאוז'רוב. בפועל הופיע רק הרב י' גרוסמן מועד הרבנים של אגודת ישראל. שר הדתות, ד"ר ז' ורהפטיג סיפר לימים, שבא אליו אחד ממנהיגי אגודת ישראל

בפתיחת הישיבה הביע הרב אונטרמן את דעתו, שנס הניצחון במלחמה עולה בגדולתו על כל מה שקרה בזמן החשמונאים, כי אז היוונים נשארו בכוחם ובמקומות אחרים בארץ, וכאן, כוח האויב נופץ לרסיסים, ולולא האו"ם הוא היה מגיע לכניעה גמורה, לכן אין לקבוע את יום החג ביום הפסקת האש. הוא הוסיף – לא נקבע מצוות חדשות כמו חנוכה, לא נחבר מגילות חדשות ולא נבטל שום הלכה. הממשלה מתכוונת לעשות השנה חגיגה גדולה יותר ביום העצמאות, אנו לא רוצים שעניין זה יבלע ביום העצמאות, נחליט מה שהרבנות הראשית חושבת שצריך לעשות. יש לתת צביון רוחני ליום, בביטול מלאכה למספר שעות בהן יתכנסו אנשים לבתי הכנסת. הרב ש"י זיין העיר, שבנימוק לקביעת התאריך לא להדגיש רק את שחרור ירושלים והכותל המערבי, כי הלל אומרים רק כשיש יציאה ממות לחיים, וזה היה בכל ימי המלחמה. יש להסביר, הואיל ואי אפשר לקבוע את כל הימים כימי חג, נקבע יום שחרור ירושלים, כי גם הוא יום של שחרור ממות לחיים. לא להוסיף מילים בתוך נוסח התפילה, שנקבע ע"י אנשי כנסת הגדולה והגאונים לכן היא נתקדשה ברוח הקודש. שינוי תפילה זה רפורמה. הוא הציע: א. כל אחד בביתו, ואם אפשר גם בחבורות, יעשה סעודה של משתה ויום טוב ביום או גם בערב. ב. לסדר לימוד במסכת מידות או ברמב"ם הלכות בית הבחירה. ג. כל רב בית-כנסת ידרוש בענייני היום. ד. לא להכניס שינויים או הוספות בתפילת שמונה עשרה, כמו "על הנסים". ה. למעט במיני פזמונים, לא לחזור על ה'תיקון' הידוע שחובר ליום העצמאות עם "לכה דודי" וכו', העושה רושם מוזר ומשונה. לדעת רבה של קריית מוצקין, הרב מ' פוגלמן, נס ההצלה במלחמה היה גדול יותר מנס חנוכה. נשיא מצרים, גאמל עבדול נאצר, אמר שתוך יומיים ישמיד את מדינת ישראל וישלים את מעשי היטלר, לכן יש לקבוע יום הודיה כמו בימי החשמונאים עם הלל בברכה, בארץ ובעולם, ולדורות. יש לתת ליום זה אופי ממלכתי ולא רק רבני, כביטול מלאכה כמו ביום העצמאות, לבטל את הלימודים בבתי הספר באותו היום, לפחות לקצר את יום הלימודים במספר שעות. בשנה זו יש לומר הלל בברכה גם ביום העצמאות. רבה של נס ציונה, הרב י' בארי,

והציע לו, ליזום משלחת משותפת שתבקש מהרבנות הראשית שתכריז על יום ירושלים כיום תפילה והודיה, בהמשך הזמן הוא נעלם, הצפה, כ"ח באייר תשל"א. קמ. ב"א בניסן הוא כתב לרב הראשי של בריטניה, הרב ע' יעקובוביץ, שנעשה מעשה שהכשיל הוצאת הוראה מוסכמת לגבי יום זה עם רבני התפוצות. הוא לא השתתף בהזמנה לכנס הרבנים והאדמו"רים הנ"ל, כי ידע מראש את התוצאות שלו. באו מעטים, דנו בדבר, והחליטו להעביר הצעותיהם למועצת הרבנות הראשית, ובינתיים פרסמו מה שפרסמו. לכן, אתם יכולים לנהוג כבר משנה זו כטוב בעיניכם (לגבי אמירת הלל בברכה). לגבי גילוח ביום זה כבר בעבר הוא התיר להתגלח ביום העצמאות, ארכיון "יד הרב נסים".

הציע לשלב יום זה ביום העצמאות, כדי שלא יהיו שני חגים בחודש אחד, ולקדש יום זה בעלייה לרגל לכותל המערבי. לכך הסכים גם אב"ד תל-אביב, **הרב ש' טנא. הרב כ"פ טכורש** היצר על היעדרותו של הרב נסים ורבים מהמוזמנים. לדעתו על הרבנות הראשית להיות תקיפה ולהחליט, יום זה גדול מיום העצמאות. יש לקיים עצרת בה ישתתפו רבנים שידרשו בגדולת היום. הוא הציע לבחור וועדה מצומצמת שתדון בסדרי היום בהתאם להצעות שעלו בישיבה זו, ולהביא את הצעותיה לדיון בפני מועצת הרבנות הראשית. **הרב י' אבוחצירא** סבר: "אין יום גדול בעולם כמו יום זה!", לכן הוא הציע: א. הרבנות הראשית תחבר תפילה מיוחדת, שתאמר לפני "ברוך שאמר" או לאחר תפילת "שמונה עשרה". ב. להחליט על קריאה בתורה והפטרה מיוחדים ליום זה. חשובה הערת רבה של נתניה, **הרב מ' לוינ:** "הרחוב מסתכל על הרבנים שמופיעים רק כשיש לשלול ולאסור ולא בדבר שיש לעשות לחיוב, עלינו לשנות דמות זו בעיני הצבור. **עלינו לדעת להחליט וענין יום הודיה שייך לזה!**" לדעתו על הרבנות הראשית להעביר את יום העצמאות לכ"ח באייר! **הרב ש' ישראלי** סבר, שחובה על רבנים ודיינים הנושאים בעול עם הציבור, לגלות דעתם לגבי גדולת היום: **"יש לומר באומץ את אשר בקרבנו!"** לדעתו יש לומר ביום זה הלל **בברכה**. הוא הציע לתקן תקנה רק לשנה זו, להכריז על כך לעולם כולו באסיפת רבנים גדולה, ולדון בכך שוב בשנה הבאה, כדי לראות כיצד הציבור יקבל זאת. רצוי לקבוע ביטול מלאכה לחצי יום, כך רוב הציבור ינהר לבתי הכנסת. **הרב אונטרמן** סיכם את הדיון - אנו נחליט לשנה אחת ואח"כ נעשה אסיפת רבנים גדולה, ונראה איך לעשות זאת כתקנה לדורות. לגבי אמירת הלל אין חילוקי דעות. לגבי הברכה על ההלל עוד נדון, אם נחליט שיש לומר הלל ללא ברכה, רבים יצטרפו, הקב"ה לא יכעס על כך. יש שהציעו לומר את "שירת הים" פסוק בפסוק, וכן לעשות הקפות לריקודים ושמחה.

אלו ההחלטות לגבי "סדרי חגיגת **יום הנצחון**" שנוסחו על ידי הרב אונטרמן לפרסום בעיתונות:

- א. מקבלים את החלטת מועצת הרבנות הראשית לישראל, כי יום ההודיה יהיה ביום כ"ח בחודש אייר, והוסיפו שזה גם יום הזכרון לשמואל הנביא.
- ב. יאמרו הלל, ומכיון שהרבנות הראשית לישראל בשעתה החליטה כי ביום העצמאות יאמר הלל בלי ברכה, נאמר גם הפעם **בלי ברכה**.
- ג. לבקש מאת הממשלה שתחליט על ביטול מלאכה חלקי ביום ההודיה בשעות **אחר הצהריים** - כשלוש שעות לערך - כדי שהצבור יוכל להתאסף בבתי הכנסת לשם שבח הודיה לקב"ה, ולדברי עידוד וחיזוק לצבור (בתפילת מנחה, זה קל יותר מלבטל מלאכה בבוקר, ש.כ).
- ד. יום זה יהיה ניכר גם בבתים ע"י סעודה חגיגית בשמחה ויום-טוב.

ה. יתר הפרטים והסדרים יידונו בישיבה הקרובה של מועצת הרבנות הראשית לישראל^{קמא}.

ישיבה זו התקיימה בי"ז באדר, בה התקבלה ההחלטה הסופית, השתתפו בה הרבנים הראשיים ורק 6 מחברי מועצת הרבנות הראשית. **הרב נסים** ביקש לדעת האם לממשלה יש דעה בנדון. לדעתו קודם היה צריך לפנות לממשלה ורק אחר כך להחליט, כדי שהיא לא תבטל את ההחלטה של הרבנות הראשית. את ענין הברכה על ההלל יש להשאיר לזמן מה: "אינני רוצה שחלק יאמרו עם ברכה וחלק לא, כי זה יביא רק נזק". **הרב אונטרמן** הציע לא לדרוש מהממשלה להחליט על ביטול מלאכה ביום זה, נערוך תפילות חגיגיות ואנשים כבר יתפנו לבוא לתפילה. מי שרוצה יגיד הלל בברכה, לא כדאי להכריע לגבי אמירת הברכה כדי להימנע ממחלוקת. **הרב ש' ישראלי** התלונן שבישיבה הקודמת היו דעות שונות לגבי אמירת הלל עם או בלי ברכה, הדבר לא הוכרע אך בעיתון נכתב שכבר החליטו על כך. הוא היצר על ההתמהמהות בקבלת ההחלטות: "לו חיינו באותה הרגשה של הימים ההם, היינו מדברים אחרת". הוא היה נחרץ – יש לומר הלל **בברכה**, כי הניצחון במלחמה היה בבחינת "יציאה ממות לחיים"^{קמב}, לעומת זאת, ביום העצמאות לא צריך לומר הלל בברכה. תקנה זו תהיה רק

קמא. מפרוטוקול הישיבה והודעה לעיתונות, אר"ר; **הצפה**, שם [נמסר שם בשם הרב אונטרמן, שיום זה נקבע **רק לשנה זו**, ואילו לגבי השנים הבאות ידונו במיוחד. בבתי הכנסת יגידו הלל, יהיה זה יום שמחה גם בחוג המשפחה בו **ידליקו נרות**. רק לאחר התייעצות עם הממשלה יוחלט אם להכריז על ביטול מלאכה]; **שערים**, ד' באדר תשכ"ח; **דבר**, שם; הארץ, ח' באדר תשכ"ח. מ' ברש, **בידיעות אחרונות**, ט"ו באדר תשכ"ח, תיאור ברוח קודרת כיצד רבנים התחמקו מהכרעה, אחרים לא הסתירו את התנגדותם בנימוק שאסור לחדש בימינו חגים, מה עוד שהיום חל בימי ספירת העומר. הוא סיכם בקצרה את הדעות שהושמעו בישיבה הנ"ל. הרב אונטרמן דחה את דברי המסתייגים: חז"ל החמירו בחובת פרסום הנס כי יש בכך קידוש שם שמים. יש לקבוע יום חג באמירת הלל **בברכה** (הכתב ציין בדבריו גם "על הנסים", דבר זה תמוה כי הרב אונטרמן לא הזכיר זאת כלל). היו שהציעו להודות על כל תשועות ה' בדורנו ב'ליל הסדר', ראה: ר"מ כשר, **התקופה הגדולה**, ירושלים תשכ"ט, עמ' יט-כ; רי"ה העניקין, בתוך: א' ורהפטיג (עורך), **ישועות עוזו**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 516; הנ"ל, **שו"ת בני בנינים**, ירושלים תשנ"ב, עמ' ריד. היו שהציעו לרכז את ההודיה על כל נסי חודש אייר ביום העצמאות, היו שסברו שיש למזג את יום העצמאות עם יום ירושלים ליום הודיה אחד בכ"ח באייר, והיו שהציעו לקבוע את יום ירושלים בל"ג בעומר – יום המותר בתספורת ונישואין, ראה: א' אליאב, **שערים**, כ"ט באייר תשכ"ח; א"א אוירבך, **על ציונות ויהדות עיונים ומסות**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 76.

קמב. את הביסוס ההלכתי לכך הוא כתב במספר מקומות, ראה: **מורשה**, ה (תשל"ג), עמ' 9-17 [= **נר ליחזקאל**, ירושלים תשל"ב, עמ' 85-94; **ארץ חמדה** (מהדורה שניה), ירושלים תשנ"ט, עמ' סו-עא]; **זה היום עשה ה'**, ירושלים תשע"ד, עמ' קנט-קס. לדעתו בה' באייר הייתה רק יציאה "מעבדות לחירות" – מאימת השבועות "לא לעלות בחומה" ו"לא למרוד בעמים". לעומת זאת, בכ"ח באייר הייתה יציאה

לשנה אחת ואחר כך ידונו שוב בעניין. **הרב י' פיטוסי והרב ש"י זיין** הסכימו לאמירת הלל בברכה. **הרב ש"י הלוי** לא החליט בעניין זה. בהחלטה הסופית שהתקבלה במועצה יש מהפק גדול - אמירת הלל **בברכה!** ההחלטה הייתה זו:

א. **בתפילת הבוקר** של כ"ח באייר, יאמר הצבור "שירת הים" פסוק בפסוק בהטעמה קמ"ג, וכן יאמר הצבור הלל שלם עם **ברכה קמ"ד**, לאחר התפילה יאמר פרק קז בתהלים, ויעשה הצבור יום זה ליום משתה ושמחה.

"ממות לחיים", לכן יש לברך על ההלל, **שם**, עמ' קנז-קנח; **הצפה**, ה' באייר תשכ"ח. את הפסק, שיש לומר הלל בברכה, הוא קיבל רק לאחר התייעצות וליבון הנושא עם הרב צבי יהודה קוק, ראה: י' שריר (עורך), **מספר תמורים**, ירושלים תשנ"ו, עמ' לז. לדעתו זו הסכימו: ר"מ קפלן, 'על אמירת הלל בכ"ח באייר', **שבילין**, כא-כב (כסלו תשכ"ט), עמ' קכט-קלא; הנ"ל, **הצפה**, כ"ח באייר תשל"ב; ר"מ פוגלמן, שו"ת **בית מודכי**, ירושלים תשל"א, סי' לג; הנ"ל, **לא קריעה אלא ברכת שהחיינו**, **הצפה**, כ"ב בסיון תשכ"ז, ב' באייר תשל"ג; ר"ד שלוש, שו"ת **חמדה גנוזה**, ירושלים תשל"ו, סי' כא ס"ק ע; רמ"י אושפיזאי, 'הלל וברכתו ביום העצמאות', **אור המזרח** קל-קלא (ניסן-תמוז תשמ"ח), עמ' 241-247; רמ"צ נריה, **צניף מלוכה**, כפר הרו"ה תשנ"ב, עמ' 148-159; ר"ש דוד, **אסופת שאלות ותשובות ליום העצמאות**, עפולה תש"ס; ר"מ צוריאלי, **לשעה ולדורות** (תשע"ב), עמ' שפג-שפו.

קמג. נציין, שבסידורים **רינת ישראל**, **קורן** ועוד, כתבו העורכים על דעת עצמם - ביום זה (המכונה שם "יום חרות ירושלים"), יש לומר פסוקי דזמרה כמו בהושענא רבה.

קמד. למרות שבהחלטה הסופית אין הבחנה בין העדות השונות, גדולי רבני עדות המזרח הורו לומר הלל **ללא ברכה**, ראה: ר"ע הדאיה, שו"ת **ישכיל עבדי**, ח, ירושלים תשמ"מ, השמטות סי' ד; ר"ע יוסף, סידור **רינת ישראל נוסח הספרדים ועדות המזרח**, ירושלים תשל"ו, עמ' 377, 407, 557, הנ"ל, סידור **קורן עדות המזרח**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 327; ר"מ אליהו, **מאמר מודכי: למועדים ולימים**, ירושלים תשע"א, פ"א, טז; שו"ת **הרב הראשי: תשמ"ח-תשמ"ט**, סי' קפח. ש' שבתאי (עורך), **מחזור גאולת ציון וירושלים: ליום העצמאות וליום ירושלים**, ירושלים תשע"ה, עמ' 41 (וראה להלן הערה 107); ר"י צ'יקוטאי, **הליכות מלכי בקודש**, ירושלים תש"ס, עמ' מו. וכן סבר הראשון לציון, הרב אליהו בקשי דורון, כך מסר לי עוזרו, הרב ר' דיין. לעומתם, היו רבנים ספרדים שהורו לומר הלל **בברכה**, ראה: ר"ד שלוש, שו"ת **חמדה גנוזה**, ירושלים תשל"ו, סי' כא ס"ק ע; **סידור ארץ חמדה כמנהג הספרדים**, ירושלים תשע"ד, ע"פ (ר"י משאש), **אוצר המכתבים**, ג, אלף תשסט. רש"י הלוי, שו"ת **דברי חכמים**, א, ירושלים תשל"ב, סי' נז [= **ספר זכרון דברי שלום חכמים**, ירושלים תשנ"ג, עמ' כו] כתב בהערה, שאין בהחלטת הרבנות הראשית לומר הלל בברכה משום ברכה חדשה האסורה. ואילו הרב י' קאפח אמנם סבר שיש להודות לקב"ה ביום העצמאות וביום ירושלים, אך ללא אמירת הלל, כי כיום אין סמכות לתקן תקנה שכזו. הוא נהג שלא לומר "תחנון" בימים אלו, ראה: ח' סרי, ספר זיכרון לרב יוסף בן דוד קאפח, בר-אילן תשס"א עמ' 63; הנ"ל, **מסורה ליוסף ז** (תשע"ב), עמ' 103-100. בשנתון **שנה בשנה** בהלכות לעדות המזרח, רק משנת תשנ"ה (1995), נכתב במפורש, שיש לומר הלל **ללא ברכה**. הרב נסים הביע הסתייגות מאמירת הברכה גם בישיבת המועצה, בז' בסיון תשכ"ח ובו' באייר תשכ"ט, אר"ר.

ב. לפנות לשר הדתות שיביא ההחלטה בפני הממשלה^{קמ"ה}. בעיתונות הופיעה רק ידיעה קטנה על סדר יום ההודיה^{קמ"ו}. כדי לתת מענה לכל שואל ודורש, נדפסה במכונת כתיבה הודעה מפורטת, אותה חיבר הרב אונטרמן. בסופה יש הערה חשובה, שנוספה ביוזמת הרב אונטרמן^{קמ"ז}, היא מתייחסת לראשונה לביטול מנהגי האבלות של ימי ספירת העומר ביום זה, רק כך בא לידי ביטוי אמיתי גדולת היום. נציין, שנושא עקרוני זה, לא נדון כלל בישיבות מועצת הרבנות הראשית, ואכן, במספר קהילות הוא גרם למחלוקת. לא כתוב בהודעה אם החלטת המועצה מתייחסת גם לשנים הבאות. שם היום המופיע ככותרת להודעה הוא – **'יום הודיה ושמחה'** (ולא 'יום ירושלים'). ככותרת משנה נכתב: **"לנצחון הגדול של ישראל על אויביו בנפש ושחרורה של ירושלים עיר הקודש"**, כלומר: ההודיה היא על ההצלה הגדולה שהייתה במלחמה כולה, ובמיוחד על שחרורה של ירושלים. ההודעה נפתחה בהבהרה חשובה המלמדת על התוקף של החלטת הרבנות הראשית, היא שייכת לארץ וגם לתפוצות: **"עפ"י החלטתה של מועצת הרבנות הראשית לישראל, נקבע יום**

קמה. מפרוטוקול הישיבה. ואכן, כבר למחרת שלח המזכיר הראשי של המועצה, הרב ע"מ גוטליב, את ההחלטה הנ"ל לשר הדתות, ד"ר ז' ורהפטיג, וביקשו שיביא אותה בפני הממשלה. בג' בניסן הודיע השר לרבנים הראשיים, שהוא קיבל בשמחה את החלטת הרבנות הראשית, אותה הביא לידיעת הממשלה, היא לא הסכימה להכריז על יום חג נוסף על יום העצמאות החל באותו חודש. לכן, הפרסום על יום זה צריך להיות ע"י הרבנות הראשית. הוא הוסיף, שמשדרו יהיה מוכן להיות שותף בארגון הדרוש, אר"ר. ד"ר ורהפטיג, סבר שיש לקבוע את יום ירושלים כיום חג ממלכתי, הוא העלה הצעה זו מספר פעמים בממשלה אך ללא הועיל, **הצפה**, כ"ח באייר תשל"ב. חברו לסיעה, שר החינוך והתרבות, ז' המר, הודיע, שהמפד"ל תציע לעגן בחוק את יום ירושלים, **שם**, כ"ז באייר תשל"ז. דבר זה נעשה רק בשנת תשנ"ח (1998), ראה להלן הערה 58.

קמו. **הצפה**, י"ט באדר תשכ"ח. ידיעה זו התפרסמה גם בחוץ לארץ. מצאתי מכתב, מכ"ז באדר, ששלח נשיא המזרחי בצירוף לרבנות הראשית, בו הוא ביקש לדעת: האם החג נועד גם ליהודי הגולה, איך חוגגים אותו, מה מתפללים בו, האם יש לומר הלל, אם כן – עם ברכה או בלי, האם יש תפילות נוספות, האם יש קריאה בתורה מיוחדת, האם יש לקיים סעודה בליל החג והאם מותר להתחתן בו? הוא ביקש שהיא תפרסם דברים ברורים ומפורטים באופן רשמי, כדי למנוע מריבות וויכוחים בשל חלות החג בימי הספירה, אר"ר. ואכן, בי"ג בניסן כתב המזכיר הכללי של המרכז העולמי של המזרחי, י' גולדשלג, מכתב למנהל לשכת הרב אונטרמן, אליו הוא צירף את החוזר של הרבנות הראשית על החג ואת החוזר של התנועה, שנשלחו למרכזי התנועה בחו"ל, אר"ר [חוזר דומה יישלח גם בשנת תש"ם (1980), **הצפה**, כ"ח באייר תש"ם]. גם 'איחוד בתי הכנסת בישראל', 'היכל שלמה', הפיץ את סדר התפילה שקבעה הרבנות הראשית, בפתחת המכתב (ללא תאריך) נכתב: "שמחנו לשמוע ממדינות המרוחקות מאתנו כי החלטה זו (על כ"ח באייר) נתקבלה אצלם בשמחה ובהוקרה רבה", אר"ר. וראה להלן הערה 46.

קמו. על פי פרוטוקול ישיבת המועצה, שהתקיימה ב-ז' בסיון תשכ"ח (1968), אר"ר. ההודעה מצויה ברשותי.

כ"ח לחודש אייר כיום הודיה ושמחה, גם לתושבי ארץ ישראל וגם לאחינו בית ישראל בארצות פזורים". ההנחיה הכללית היא: "בבקר יום כ"ח באייר יתפללו ברב עם בבתי הכנסת ובמצב רוח חגיגי".

סדר ההודיה הוא כדלקמן:

בפסוקי דזמרה יאמר הציבור את שירת הים (מן "ויושע ה'" עד "ה' ימלוך לעולם ועד"), פסוק בפסוק בהטעמה. אחרי תפילת "שמונה עשרה" כרגיל יאמרו הלל שלם בברכה. אחרי ההלל ראוי שידרוש הרב או אחד מן הציבור מעין המאורע הכביר, שהביא הקב"ה נצחון מזהיר לישראל, שהוא כולו ממש נס בדרך נס למעלה מן הטבע גם בתוכנו וגם בצורתנו. הדורש ידגיש במיוחד את המצוה הגדולה של פרסומא ניסא, שהיא מצוה מן התורה להודות ולהלל להקב"ה על חסדיו הגדולים עם עמו ועם נחלתו. אחרי תפילת "עלינו" אומרים פרק קז בתהלים, המדבר מקיבוץ גלויות. מסדרים בבית סעודת משתה ושמחה.

הערה: אין לנהוג באותו יום הגבלות של ספירה, אחרי שבכמה קהילות בישראל לא נוהגים בהגבלות אחרי ל"ג בעומר, וכ"ש שזה נדחה מפני חשיבות הנס שעשה הקב"ה לעמו ישראל ושחרורה של ירושלים קמ"ח.

קמח. את ההודעה שפרסמה הרבנות הראשית של תל-אביב, בהתאם לנוסח והנחיות אלו, הבאתי בספרנו: **הרבנות הראשית: שבעים שנה לייסודה**, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 991. בארכיון הרבנות הראשית מצאתי הודעה דומה (ללא תאריך), הוכנסו בה מספר הוספות. בפתיחתה נכתב: "... שהחובה מוטלת לעשות ולקיים גם לתושבי ארץ ישראל וגם לאחינו בני ישראל בארצות פזורים". מצוה להשתתף בתפילה זו בהמונים". "...ועלינו להביע רחשי הודיה בתפילה ובשמחה". "... ובזכות זאת נזכה לחזות בגאולתנו השלמה ע"י משיח צדקנו ובבניין בית הבחירה בב"א". בהערה: "...בנצחונם על אויביהם...עיר הקודש". ההודעה בנוסח זה נדפס אצל נ' רקובר, **הלכות יום העצמאות ויום ירושלים**, ירושלים תשמ"ה, עמ' שנג. באותו ארכיון מצאתי הודעה זו, שהודפסה בפעם השלישית על פי הנוסח הראשון עם כמה שינויים חשובים: א. בתת כותרת נכתב: "לזכר הנצחון". ב. בפתיחה נמחקה המילה "חובה", ויש קביעה לדורות: "... כיום הודיה ושמחה בכל שנה ושנה לתושבי ארץ-ישראל ולאב"י בארצות פזורים". ונוסף משפט חשוב: "שמחנו לשמוע ממדינות המרוחקות מאתנו כי החלטה זו נתקבלה אצלם בשמחה ובהוקרה רבה". ג. בפתיחת ההערה בסוף, במקום "אין לנהוג" נכתב: "אין חובה לנהוג". בין כסא לעשור תשמ"א (1980), לבקשת המרכז העולמי של המזרחי, עבר הרב ש' ישראלי על הודעה זו כדי לעדכנה. בין השאר, במשפט "...יאמרו הלל שלם בברכה", הוא הקיף בסוגריים את המילה "בברכה", והוסיף: "על הרבנות המקומית להחליט אם בברכה, ואם בלי ברכה לפניה ולאחריה". הוא מחק את ההערה בסופה. על דף נפרד הוא כתב: "כפי הזכור לי, לא נקבע היום לציון רק בארץ ולא מחוצה לה. כמדומני שלא נקבעה אמירת הלל (בפרט בברכה) אלא לאותה שנה, עם הצורך לחדש ההחלטה מדי פעם, וזה לאור המצב ויציבות

ההחלטה הנ"ל פורסמה לראשונה ב'סדר התפלות' שהוציא משרד הדתות באותה שנה לקראת יום העצמאות. בחוברת קוצרה הערה זו, נכתב כך: "אין לנהוג באותו היום ההגבלות הנהוגות בימי הספירה, מפני חשיבות הנס שעשה הקב"ה לעמו ישראל בשחרורה של ירושלים". הרב אונטרמן התרעם על קיצור זה, כי בנוסח שהוא כתב יש שני נימוקים להיתר: 1. בכמה קהילות בישראל לא נוהגים בהגבלות הספירה כבר לאחר ל"ג בעומר. 2. ההגבלות נדחות מפני חשיבות הנס. על פי הנוסח המקוצר, בו הושמט הנימוק הראשון, היה צריך להקל בכך גם ביום העצמאות. לעומת זאת, בנוסח שהוא כתב, הדבר ברור – ביום העצמאות אין להקל בכך כי הוא חל בתאריך שכולם נוהגים בו במנהגי אבלות הספירה, וההכרזה על הקמת המדינה לא חשובה כמו הנס שארע בשחרור ירושלים^{קמט}.

בניתוח הפרטים שסקרנו לעיל עולה: **א.** הרבנות הראשית התמהמה בקבלת ההחלטה על היום וצבינו. **ב.** בקביעת התאריך ליום, ובפרט המרכזי – אם לומר הלל בברכה, הייתה מחלוקת בין חברי המועצה, המידע על כך דלף ונדע בציבור, דבר זה פגע בגדולת היום. הרב אונטרמן הוא הדמות המרכזית שהובילה להחלטה לקבוע את יום ההודיה דווקא בכ"ח באייר. **ג.** נוסח התפילה החגיגי שהוצע, הוא קצר לעומת הנוסח הארוך ביום העצמאות. **ד.** אין כל התייחסות לתפילת ערבית, אפילו לא הוצע לאומרה במנגינה חגיגית, וכן לא הוצע ללבוש בגדי חג עם כניסת החג. אני משער, שהביקורת שהושמעה בעבר על נוסח תפילת ערבית של יום העצמאות, שהורכב מקטעי תפילה שונים, גרם לכך. **ה.** יש הנחייה לקיים סעודה חגיגית ביום כמו בכל חג, אך אין התייחסות לליל החג כאשר קל יותר לכנס את בני המשפחה. **ו.** פסוקי דזמרה כמו ביום חול. החלטה לנהוג כמו בהושענא רבה הייתה מוסיפה לאווירה החגיגית של התפילה. **ז.** בניגוד ליום העצמאות, הפעם הוחלט על אמירת הלל

הכיבוש", גנזך הציונות הדתית, תיק-כ"ח באייר תשכ"ח. לעומתו, הרב אונטרמן אמר במספר הזדמנויות, שההחלטה המקורית הייתה, לחוג יום זה "מדי שנה בשנה", ראה להלן הערה 77. קמט. ראה: שו"ת שבט מיהודה, ירושלים תשנ"ג, או"ח סי' ס (מכתב מט"ו באייר תשכ"ח) וסי' סא (מכתב מכ"ג באייר תשכ"ח, שם הוא כתב: "כבר נאמר להם (למשרד הדתות, ש.כ.), שמה שיוצא ממשרד הרבנות הראשית אינו זקוק לתיקונים). בהמודיע כ"ב באייר תשכ"ח, תמהו – מי הם "רבותינו שבארץ ישראל" (כנדפס בראש החוברת של משרד הדתות הנ"ל) החתומים על פסק זה? מסקנתם הייתה – אלו 'חבר הרבנים של המזרחי-הפועל המזרחי', שאינם רשאים לפסוק בעניין זה לכלל ישראל (הם מצאו בהצפה מט"ז באייר את המנשר וסדר התפילות שפרסם 'החבר', מהרבנות הראשית לא התפרסם דבר). בכ"ח באייר התפרסמה בעיתון זה תשובת דובר משרד הדתות – פסק זה יצא מהרבנות הראשית! הוא צירף לתשובתו את הודעת הרבנות הראשית על יום זה וסדר התפילות, וביקש לפרסמו, עורך העיתון לא הסכים לפרסמה, על פי פרוטוקול ישיבת מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בז' בסיון תשכ"ח (1968), אר"ר.

בברכה, ואין חילוק בין אשכנזים לספרדים הנוהגים שלא לברך על ההלל בראש חודש. הרב ש' ישראלי הוא שהוביל להחלטה חשובה זו. **ח.** אין התייחסות לאמירת "תחנון" בערב החג וביומו. **ח.** אין בנוסח התפילה "תפילה שלום המדינה" ו"מי שברך" לחיילי צה"ל. אני משער, שהשמטה זו נבעה מתוך מחשבה שכך יהיה קל יותר גם לציבור החרדי לציין את היום הזה. **ט.** נוספה הערה חשובה, שביום זה אין לנהוג במנהגי האבלות של ספירת העומר. **י.** הובהר שההחלטה מחייבת גם את יהודי התפוצות. **יא.** בתחילה לא נאמר שזו החלטה לדורות. לאחר זמן נוספו המילים: "בכל שנה ושנה". **יב.** הרבנות הראשית התייעצה בקביעת סדר היום והתפילות גם עם רבנים מחוץ למועצה, רבנים מהארץ ומחוץ לארץ. **יג.** היה ניסיון כן לשתף בהחלטה על סדר התפילות ביום זה גם את גדולי הרבנים של הציבור החרדי, הם הוזמנו לישיבה המיוחדת שדנה בכך, אך רק רב אחד מהם הופיע. **יד.** הרבנות הראשית סברה, שבסמכותה לקבוע יום חג, גם ללא תמיכת הממשלה, תוך הבנה שהתמהמהות נוספת לא תביא להסכמה רחבה יותר, אלא תפגע ביוקרתה ובמעמדה בעיני הציבור הרחב. **טו.** מגמת הרבנות הראשית הייתה לקיים את המצווה של 'פרסומא ניסא' שהיה בניצחון הגדול במלחמה, אך זאת רק במסגרת הפנימית של בתי הכנסת וחוג המשפחה, ולא בחגיגות המוניות בחוצות העיר כמו ביום העצמאות^{קנ}.

רק בחודש אייר התפרסמו בעיתונות הפרטים שמסר הרב אונטרמן על שתי הישיבות האחרונות. בדבריו הוא הדגיש: שבהתייעצות עם רבנים ודיינים הוחלט לקבוע יום הודיה באמירת הלל, "היום הזה נקבע **רק לשנה זו**, ואילו לגבי השנים הבאות ידונו במיוחד". הועלו מספר הצעות: לקיים עצרת רבנים ביום זה, ללמוד בו את מסכת מידות, ולמזג אותו עם יום העצמאות^{קנא}. מפתיע, אך לקראת החג לא פורסמה בעיתונות הדתית כל ידיעה מטעם הרבנות הראשית! הסבר לכך נביא בהמשך. ואכן, ככל שהתקרב מועד החג, הגיעו אליה מכתבים ומברקים, מהארץ ומחוץ לארץ, בדרישה לדעת מהו סדר התפילות המדויק, בעיקר האם יש לומר הלל עם או ללא ברכה. גם רבני הארץ לא קיבלו מידע על כך ממקור ראשון^{קנב}. לעומת העיתונות הדתית, הודעת הרבנות הראשית על יום ההודיה, כן פורסמה

קנ. כך הסביר זאת הרב אונטרמן לד"ר מ' ברויאר, במכתב מכ"ג באייר תשכ"ח, הוא נדפס בספרו **שו"ת שבט מיהודה**, ירושלים תשנ"ג, אר"ח סי' סא.

קנא. **הצפה**, ד' באייר תשכ"ח.

קנב. בט"ז באייר תשכ"ח כתב רבה של אילת, הרב ש' הבלין, לרבנות הראשית: "לפלא בעיני שלא קבלנו את החלטת הרבנות הראשית לישראל בקשר לסדרי יום כ"ח באייר. מוזר, משפיל, ומעליב שהרבנים נזקקים לכלי שני לידיעות על סדרי התפילה", אר"ר.

בעיתונות הלא דתית וברדיו^{קני}. בציבור הושמעה ביקורת על מועצת הרבנות הראשית, שהכרזתה על החג לא הגיעה לידיעת הציבור הרחב, ומה שפורסם מטעמה לא התאים לצורכי הדור ולרוממות השעה. ההתמהמהות, ההתלבטויות וחוסר היכולת שלה להגיע לתמימות דעים גם על אירוע כביר שכזה, לא הוסיפו לה כבוד ופגעו בגדולת היום^{קני}. לעומת הרבנות הראשית, 'חבר הרבנים של המזרחי והפועל המזרחי' פרסם מנשר מרומם על גדולת היום בו פורט סדר תפילות שקבע. בפתחתו הוסברה מטרת המנשר: "לשם מתן צביון אחיד ליום בכל קהילות ישראל, אנו נותנים בזה את סדר היום שנקבע אחרי עיון ושיקול, עפ"י הקווים שהותוו ע"י הרבנות הראשית לישראל". הייתה התייחסות לערב החג שחל באותה השנה במוצאי שבת. אלו ההוספות שהיו בו: **בתפילת ערבית** – תהלים קלו פסוק בפסוק, דרשת הרב, תהלים קכב פסוק בפסוק. **בבית** – סעודת 'מלווה מלכה' חגיגת והדלקת נרות, מזמורי פדות, משניות מסכת מידות והלכות בית הבחירה לרמב"ם; **בתפילת שחרית** – לפני "אשרי" אזכרה לחללי המלחמה^{קני}. גם 'הסתדרות פועלי אגודת ישראל' פרסמה קריאה לחבריה להודות ביום שחרור ירושלים^{קני}.

קנג. על פי פרוטוקול ישיבת מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בט' בסיון תשכ"ח (1968), אר"ר. קנד. ראה: ש' אבידור, **פנים אל פנים**, 470 (כ"ו באייר תשכ"ח), עמ' 4. הוא טען עוד, שהרבנות הראשית לא תדרכה את הרבנים המקומיים כיצד לשמור על הלהבה, ההתלהבות שאחזה בעם לאחר המלחמה, שלא תכבה. החלטתה לגבי יום זה לא עוררו רגשי קדושה כלפי היום, ולא מנעה את הוויכוחים אם מותר לקיים עצרות ונאומים ליד הכותל המערבי. וראה עוד: **עמודים** 260 (תשרי תשכ"ח), עמ' 4-5; 'מקומי, 'גם יום גדול זה הוחמץ?', **שערים**, כ"ו באייר תשכ"ח; ק' ישראל, **שם**, הוא ציין, שמועצת הרבנות הראשית לא פרסמה כראוי את הפרטים על דיוניה, רבים נדהמו מההתלבטויות הרבות שהיו לה, ושמהודעותיה המעורפלות לא היה ברור אם זו החלטה לדורות.

קנה. **הצפה**, ט"ז באייר תשכ"ח; 'כהן, **מהות זהות וזכות**, ירושלים תשל"ח, עמ' 191-190. מנשר זה התפרסם פעם נוספת בכ"ז באייר תשכ"ט, ארכיון הציונות הדתית, מוסד הרב קוק, תיק 133/9; **הצפה**, כ"ז באייר תשל"ל; **הצפה**, כ"ו אייר תשל"א. במנשר זה יש התייחסות לפרטים חשובים שהיו חסרים בהודעה הקצרה של הרבנות הראשית: א. לפרסומי ניסא ראוי שהתפילה תהיה ברוב עם, ורצוי שכל הציבור יתרכז לתפילה זו בבית כנסת מרכזי. ב. מאחר והממשלה לא קבעה ביטול מלאכה ביום זה, ראוי שכל אחד ישתדל לקבל רשות ממקום עבודתו לאחר שעה קלה, כדי שהתפילה תאמר בנחת ובחגיגות. ג. מומלץ לעלות לירושלים לתפילת מנחה ליד הכותל המערבי.

קנו. **שערים**, כ"ה, כ"ו באייר תשכ"ח.

ד. יום ירושלים בשנה הראשונה

לעומת הרבנות הראשית, שהייתה נחרצת בדעתה לציין את "יום השנה" לניצחון בהלל ובהודיה, היו גורמים שעשו הכלל כדי למנוע, או להקטין, את החגיגות לציין איחוד העיר ברוב עם בעיר העתיקה. לאחר שהתפרסם בציבור החלטת הרבנות הראשית לקבוע את כ"ח באייר כיום הודיה, החלו ראשי המשמרת הצעירה של המפד"ל, ז' המר, א' שפר וד' ורמוס, בארגון אירועים וסיורים באתרי הקרבות בירושלים, בעיר העתיקה ובהר הבית, ובתכנון עצרת מרכזית ליד הכותל המערבי. ארגון חלק מהאירועים נעשה על ידי מועצת הסטודנטים הארצית. הנהלות המוסדות האקדמיים התנגדו להפסקת הלימודים, ואף איימו בסנקציות על הסטודנטים שיעדרו מהלימודים, רבים מהם לא ייענו להן. לאחר הגשת הבקשה למשטרת ישראל לאשר את העצרת, הוזמן א' שפר לשיחה אצל ראש הממשלה, ל' אשכול, הוא תבע ממנו לבטל את העצרת מחשש לביקורת בינלאומית. גם ראש העיר ירושלים, טדי קולק, סירב להשתתף בה בנימוק שהיא תפגע ברגשות של האוכלוסייה הערבית בעיר העתיקה. גם שרי המפד"ל תבעו לבטל את האירוע המרכזי. לאחר שהמשטרה סירבה לאשר את קיום העצרת, ראשי המשמרת הצעירה הגישו נגדה עתירה לבג"ץ. בהמלצת היועץ המשפטי לממשלה, מ' שמגר, ושופט בית המשפט העליון, ד"ר מ' זילברג, הוסכם להעביר את העצרת לתוככי העיר העתיקה^{קז}.

רק בסוף חודש ניסן דנה הממשלה בצביון שיש לתת ליום כ"ח באייר, שכבר נקבע ע"י הרבנות הראשית כיום הודיה. שר הדתות, ד"ר ז' והרפטיג, הציע לקבוע יום זה כיום חג. הממשלה לא קיבלה זאת בטענה, שקביעת חגים במדינה זה עניינה של הרבנות הראשית. אם היא תחליט לחוג יום זה היא לא תפריע לה. מרכז סיעת המפד"ל פנה במברק לשר החינוך, ז' ארן, בדרישה, לקיים תכניות לימודים מיוחדות לקראת כ"ח באייר, ולציין את היום זה, שנקבע ע"י הרבנות הראשית, כ"יום איחוד ירושלים"^{קח}. במשרד ראש הממשלה חששו שהחגיגות לאיחוד העיר יפגעו ברגשות הערבים, לכן פנו משם לעיריית ירושלים בבקשה, לא לכלול את טקס הענקת אזרחות כבוד לראש הממשלה, ל' אשכול, באירועים הרשמיים ובפרסומים שלה לכבוד היום. ממשלת ארה"ב העבירה שדר מיוחד למשרד החוץ,

קז. הנהלת המפד"ל קיימה דיון מיוחד בנושא זה, היא דרשה בכל תוקף לבטל את העצרת. ח"כ מ' אונא דרש להעמיד את מארגניה למשפט בבית הדין של התנועה, את כל הפרטים הנ"ל מסר לי א' שפר, וראה עוד: **עיר עולם: יום ירושלים**, מוסדות אריאל, ירושלים תשס"ז; **כיפה לוחמת**, 5 (אייר תשס"ז), עמ' 8; **הצפה**, ט', כ"ב באייר תשכ"ח, כ"א באייר תשכ"ט; **המודיע**, ט"ו באייר תשכ"ח. ד' ורמוס, **המהפכה הסרוגה: כיצד כבשו צעירי המפד"ל את הנהגת המפד"ל**, תשע"ז.

קנח. **הצפה**, א' באייר תשכ"ח.

בו היא הביעה התנגדות נמרצת לחגיגות. בי"ד באייר, שבועיים בלבד לפני החג, דנה הממשלה פעם נוספת כיצד לציין את הניצחון הגדול שנה קודם. מהסיבות שהזכרנו לעיל החליטה הממשלה, לאחר דיון קצר, לא לקיים אירועים המוניים במקומות פתוחים, אלא לציין את היום בצורה "דתית" בלבד, כדי לא להרגיז איש – יום תפילה והודיה בבתי הכנסת וליד הכותל המערבי, שם לא יינשאו נאומים. זו החלטה נדירה, שיש בה התחמקות אלגנטית מלציין את היום באירוע ממלכתי מכובד לעין כל. כמו כן, היא החליטה להקים וועדה שתקבע כיצד לציין בעתיד את יום העצמאות ויום שחרור ירושלים החלים בזה אחר זה. שר החינוך נתבקש להורות לבתי הספר לקיים ביום זה שעת חינוך על ירושלים בתולדות ישראל. נמסר שהשר מ' בגין אמור להשתתף בתפילה ליד הכותל המערבי, אך לא היה ברור אם הוא יופיע שם בשם הממשלה. ארגונים ציבוריים ויחידות צבאיות נתבקשו לצמצם את חגיגותיהם^{קנט}. זה הכל, שעה אחת בלבד! בלי מתן חגיגות ליום, אין קריאה לעם לעלות לירושלים ולבקר במקומות הקדושים ובאתרי הקרבות, וכדומה. יש לשים לב, שבממשלה או בכנסת לא התקבלה כל החלטה רשמית לקבוע יום זה כיום חג ממלכתי^{קס}. גם ראש העיר ירושלים, ט' קולק, שזכה לאחד את העיר שנה קודם, לא התלהב מקיום חגיגות ביום זה, בעיקר לא בעיר העתיקה, הוא הפסיק דיון על כך בעירייה בשל מחלוקת על קיום תפילת

קנט. **הצפה, מעריב, הארץ**, ט"ו באייר תשכ"ח; ק' ישראל, **שערים**, כ"ו באייר תשכ"ח, הוא הוסיף פרט נוסף: נאסר על קציני צה"ל הבכירים להופיע בעצרות השונות. בדיווח על ישיבת הממשלה ב**הארץ**, שם, נכתב דבר תמוהה – התפילה החגיגית עליה הכריזה הרבנות הראשית תהיה בתפילת מנחה. הרי כבר בי"ז באדר החליטה הרבנות הראשית שיש לקיימה בתפילת שחרית, כפי שהבאנו לעיל. מנהל אגף החינוך הדתי, יוסף גולדשמידט, לא המתין להוראות הממשלה, כבר בי' באייר הוא שלח חוזר למנהלי בתי הספר העל יסודיים, בו הוא הצייע תכנית מיוחדת ליום זה, שתפתח בתפילה חגיגית כסדר שקבעה מועצת הרבנות הראשית. לגנות הוא כתב לומר הלל **בברכה**, אר"ר.

קס. נציין, שנציב שרות המדינה סירב לצרף את יום ירושלים לרשימת ימי הבחירה לחופשה, בטענה שיש כבר 15 ימים כאלו, והמגמה היא לצמצמה, **הצפה**, כ' באייר תשל"ל. רק בשנת תשל"ט (1979), החליטה "ההסתדרות הציונית" להפוך את יום ירושלים לחג לאומי בארץ ובתפוצות, **הצפה**, כ"ו באייר תשל"ט. ורק בכ"ה באדר תשנ"ח (1998), התקבל בכנסת, ביוזמת ח"כ ח' פורת, "חוק יום ירושלים", לפיו – יום זה הוא חג המדינה, וכל עובד רשאי לבחור בו כיום בחירה'. ראש הממשלה יהיה מוסמך להורות על קיום עצרת מרכזית, להחליט אלו עבודות ושירותים אין להפסיקם, ולקבוע סמלים לחג, ראה: **דברי הכנסת**, הכנסת הארבעה עשר כרך כב, עמ' 6345–6349, 6615–6616; **עמודים**, 621 (אייר תשנ"ח), עמ' 36.

הודיה המונית ליד הכותל המערבי. הוא התרעם על המועצה הדתית שפרסמה ידיעה על תפילה זו גם בשם העירייה ללא ידיעתה^{קסא}.

לאחר הכנות מרובות וויכוחים לא מעטים, נחוג היום בפעם הראשונה בשמחה עממית וספונטאנית ובהתרגשות גדולה. ירושלים קושטה בתאורה מיוחדת, גם בדרכים המובילות לעיר העתיקה, כדי להפגין כי היא עיר אחת. התקיימו בה עשרות עצרות ואירועים שונים שארגנו ע"י גופים ממלכתיים ופרטיים. הפעם היוזמה לחגיגות לא באה מלמעלה, מהממשלה או מהעירייה, אלא מלמטה – מהעם, שללא יד מארגנת עלה וגדש בהמוניו את העיר. במוצאי שבת, ליל החג, בבתי כנסת רבים נאמרה, בהתרגשות רבה, תפילת הודיה. הרב אונטרמן ונשיא המדינה, ז' שזר, השתתפו בתפילה חגיגית שהתקיימה בבית הכנסת 'הנשיא' בירושלים. לאחר התפילה ערך הנשיא קידוש בביתו לכבוד החג, הרב אונטרמן השתתף בו. הרב אונטרמן השתתף גם בתפילה ועצרת חגיגית שהתקיימה ב'היכל שלמה'. לאחר מכן, בנאום ברדיו ב'קול ישראל' הסביר את גדולת היום, הצריך לשמש כיום התעוררות לאמונה. הוא הכריז, שלעם ישראל ניתנה הזמנות לקיים את השבועה "אם אשכחך ירושלים", וקרא שלא לוותר על עיר הקודש. למחרת, כעשרת אלפים בני אדם, ביניהם תלמידי ישיבות בני-עקיבא, הגיעו לכותל המערבי לתפילת שחרית חגיגית עם הלל בברכה. יותר מאוחר הגיעו למקום תלמידים רבים מגני ילדים ובתי הספר, בעיקר של החינוך הדתי. המונים מכל רחבי הארץ עלו לירושלים. כ-6000 חברי המשמרת הצעירה של המפד"ל סיירו בנתיבי קרבות מלחמת ששת הימים, הם שמעו הסברים מפי מפקדים שלחמו שם. ארגון הספורט הדתי 'אליצור', קיים בצהרים מרוץ מהר ציון לגוש עציון. עשרות אלפים, בעיקר מהציבור הדתי-לאומי, השתתפו בעצרת שאורגנה ע"י צעירי המפד"ל, היא התקיימה בצהרים ליד 'בתי מחסה' בעיר העתיקה. הרב אונטרמן אמר לחוגגים: "אנו חיים בתקופה של ימות המשיח, הגאולה הולכת וקרבה!" עצרת הודיה מטעם 'איחוד בתי הכנסת בישראל', התקיימה ברחבת 'היכל שלמה' בירושלים, הרב אונטרמן בירך את עולי הרגל הרבים שהשתתפו בה. אחר

קסא. יו"ר המועצה הדתית, שארגנה את התפילה, הבהיר, שנציג העירייה שישב בוועדה המארגנת לא התנגד לקיומה, **הצפה**, י"ח, כ"ב באייר תשכ"ח; **פנים אל פנים**, 471 (ב' סיון תשכ"ח), עמ' 5. מ"מ ראש העיר, מ' איש שלום, הודה, שיום כ"ח באייר לא הוכרז רשמית כיום חג, למרות זאת הוא יישאר חג לדורות כיום איחוד ירושלים, **דבר**, כ"ח באייר תשכ"ח. שם ציינו עשרות אירועים שהתקיימו ביום זה. לא תמיד עיריית ירושלים ציינה יום זה כראוי. בשנת תש"ן (1990), הוקרנו על חומת העיר העתיקה סמלי שלוש הדתות במסגרת החגיגות לכבוד היום. למחרת, רב העיר העתיקה, הרב א' נבנצל, שוחח על כך בישיבת 'הכותל', ובסיום דברי מחאתו הוא קרע את מעילו, ראה: ר"י אליהו (עורך), **שיחות לספר ויקרא**, (חמ"ד) תשנ"ה, עמ' שסה-שסח.

הצהרים התקיים טקס נטיעת 'יער השלום' בדרום העיר. טקסי זיכרון מרגשים לחללי המלחמה התקיימו ליד האנדרטאות שהוקמו לזכרם. השיא וגולת הכותרת של היום היתה תפילת מנחה חגיגית ליד הכותל המערבי, השתתפו בה עשרות אלפים. התפילה אורגנה ע"י המועצה הדתית, היא הדפיסה סדר תפילה מיוחד, על דעת הרבנות הראשית, שחולק למתפללים. התפילה כללה: "מה טובו", "אז ישיר", פסוקי הלל, אזכרה לחללי המלחמה, "תפילה לשלום המדינה", תהלים קכב, לאחר תפילת מנחה – תהלים קלו, "התקווה". בלטו בהשתתפותם: הרב אונטרמן, שרי ממשלה (בודדים) ומפקדי צה"ל שלחמו לאיחוד העיר. מאז, עצרת זו התקיימה בכל שנה, והיא בדרך כלל מסיימת את חגיגות היום, השתתפו בה הרבנים הראשיים, נשיא המדינה ואישי ציבור. בבתי כנסת רבים ברחבי הארץ התקיימו תפילות חגיגיות כהוראת הרבנות הראשית, אם כי לא תמיד על פי נוסח התפילה שהיא קבעה. לדוגמא, בבית הכנסת הגדול בתל-אביב, נאמרו בליל החג פרקי תהלים קלו ("הלל הגדול") ו-קכב. עצרות עם התקיימו בערים ברחבי הארץ¹⁹³.

נציין, שהרב נסים השתתף בעצרת מיוחדת של יהדות אירופה, שהתקיימה לכבוד היום במונטריי שבשווייץ. לפני צאתו את הארץ, הוא פרסם מנשר מיוחד בדבר גדולת היום. בדרשתו באותה עצרת אמר הרב נסים בין השאר: "...על נס שנעשה בגלוי לכלל ישראל מחויבים אנו לברך, ונס שחרורה של ירושלים הוא גדול לכלל. לכן אנו שמחים במיוחד עליו וחוגגים אותו ומשבחים ומפארים לאלוהינו על הנסים והנפלאות שעשה עמנו יותר מכל דבר אחר. לפיכך מצווה להרבות בו ולחוג אותו בהלל והודיה"¹⁹⁴.

בישיבת מועצת הרבנות הראשית הראשונה לאחר החג, שהתקיימה בז' בסיון, נערך מעין סיכום על אופן קבלת ההחלטות ואופן פרסומן לציבור הרחב. **הרב נסים** טען, שבישיבה שהתקיימה בי"ז באדר, בה התקבלה ההחלטה על אמירת הלל בברכה, מספר חברים לא

קסב. **הצפה**, כ"ו (סדר התפילה שערכה המועצה הדתית, כך גם בשנים הבאות), כ"ח, כ"ט באייר תשכ"ח; **דיעות אחרונות, הארץ**, כ"ט באייר תשכ"ח; **דבר**, כ"ט באייר תשכ"ח, ציון שם, שבכותל המערבי התנהל ויכוח אם לומר הלל, והאם בברכה או לא; **פנים אל פנים**, 471 (ב' סיון תשכ"ח), עמ' 5; **ארחות**, ח (ערה"ש תשכ"ט), עמ' 18 (בבתי הכנסת בחיפה). י' כהן, **מהות זהות וזכות**, ירושלים תשל"ח, עמ' 191-193. ברשותי מצוי 'סדר תפילה', שתורגם לאנגלית והופץ על ידי משרד התיירות.

קסג. **הצפה**, כ"ט באייר תשכ"ח. על הביקור בשווייץ, ראה ר"מ בוצ'קו, **קול מהיכל**, ו (אייר תשנ"ז), עמ' 146-147. הדרשה נדפסה בספרו: **לדור ולדורות: (חלק ראשון) מאמרים ונאומים**, ירושלים תשע"ג, עמ' קטז-קכא. דרשה בשנת תשכ"ט (1969), נדפסה **שם**, עמ' קכב-קכג; דרשות מהשנים תשל"ל-תשל"א (1970-1971), נמצאות בארכיון 'יד הרב נסים', תיק 21. וראה עוד: **שם**, עמ' שמה-שנב; **שם (חלק שלישי)**: **לאחדים בידך**, עמ' רעו-רעט.

השתתפו והוא עצמו הסתייג לחלוטין^{קסד}. לדעתו היה צריך לפרסם, שהחלטה זו התקבלה ברוב דעות. **הרב ש' ישראלי** טען כנגדו, שמה שהוחלט בישיבה זו מחייב את כל חברי המועצה. **הרב כ"פ טכורש** שאל – למה הרבנות הראשית לא פרסמה דבר על יום כ"ח באייר? המזכיר הראשי של המועצה, הרב ע"מ גוטליב, השיב לו: שבוע לפני כ"ח באייר, יחד עם הרב ש' ישראלי הם נכנסו לרב אונטרמן, החלטתם הייתה, לפנות לרדיו ולכלל העיתונים שיפרסמו בשנית את החלטת הרבנות הראשית ואת סדר התפילות. הרדיו והעיתונים הלא דתיים פרסמו זאת, ואילו העיתונים הדתיים לא פרסמו דבר! הוא התקשר לדובר משרד הדתות כדי לברר כיצד קרה דבר מביש זה. תשובתו הייתה: לכל העיתונים נשלחה המודעה מטעם הרבנות הראשית, לעיתונים הדתיים הוא שלח גם מכתב מיוחד ואת ההחלטה על קביעת היום. עיתון המודיע פרסם בכ"ח באייר את דעתו של הרב י"י קניבסקי (הסטייפלר), שאמירת הלל בברכה ביום זה: "זה עקירת יסוד מיסודות התורה", לכן העיתון לא פרסם את הודעת הרבנות הראשית. עורך עיתון שערים התחמק, הוא לא פרסם את שתי הידיעות הנ"ל. הדובר התקשר גם לעורך עיתון הצפה, זה מסר לו, שהם לא מפרסמים פעמיים אותה ידיעה (הראשונה התפרסמה לפני 3 חודשים!). לאחר לחץ שלו, העורך ביקש שישלח לו פעם נוספת את ההחלטה והבטיח לפרסמה, בפועל היא לא פורסמה. **הרב א' גולדשמידט** שאל – למה בהודעה של הרבנות הראשית נכנסה ההערה לגבי ביטול מנהגי ספירת העומר, הרי ידוע לו, שבישיבה לא הוחלט דבר לגבי תספורת ביום זה? מזכיר המועצה השיב לו, שהרב אונטרמן הוא זה שחיבר את ההודעה הזו, שנשלחה לכל מי שביקש לדעת מה החליטה הרבנות הראשית לגבי יום זה^{קסה}.

נוכל לסכם בקצרה: בניגוד ליום העצמאות בו הרבנות הראשית נתנה ליום את משמעותו הדתית-רוחנית רק לאחר שהממשלה קבעה מועד זה כיום חג לאומי^{קסו}, הרי הפעם הממשלה, גופים שונים והציבור הרחב, נגררו אחרי הרבנות הראשית, שגילתה יוזמה, וקבעה ראשונה את התאריך לחגיגות ואת האופי של היום! התהליך הארוך של קבלת ההחלטות שלה, ואופן הפרסומים שלהן, לא הוסיפו לה וליום את הכבוד הראוי. יום ירושלים הראשון נחוג בהתלהבות רבה, בעיקר בחוצות ירושלים, העיר שאוחדה לה יחדיו שנה קודם. הציבור

קסד. מכאן, שמה שכתב בנו, פרופ' מ' בניהו, בספרו **מן ההר אל העם**, תל-אביב 1993, עמ' 224, שהרב נסים הוא זה שהורה את סדר תפילת ההודיה בתפילת שחרית, ובמיוחד הלל שלם בברכה, אינו מדויק.

קסה. על פי פרוטוקול הישיבה, אר"ר.

קסו. מה היה יחסה של הרבנות הראשית ליום העצמאות, וכיצד היא קבעה את סדרי התפילות והמנהגים ליום זה, ראה באריכות במאמרי: 'הרבנות הראשית ויום העצמאות', בתוך: א' ורפהטיג וש' כ"ץ (עורכים), **הרבנות הראשית: שבעים שנה לייסודה**, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 850-829.

שומר תורה ומצוות, בעיקר הדתי-לאומי שנשמע לפסיקותיה של הרבנות הראשית, חגג יום זה בשמחה, בהלל והודיה גם בבתי הכנסת בהתאם להוראותיה.

ה. מה בין יום העצמאות ליום ירושלים

בשנת תש"ט (1949) לקראת יום העצמאות הראשון, החליטה מועצת הרבנות הראשית, שיש לקיים ביום זה תפילות הודיה עם הלל אך **ללא ברכה**, אחד הנימוקים להחלטה זו היה, השמחה אינה שלימה ביום זה, הואיל והעיר העתיקה נפלה בידי הירדנים. היא הבטיחה לשוב ולדון בעניין זה כאשר העיר העתיקה תשוב לריבונותה של מדינת ישראל¹⁰¹. האם הניצחון המזהיר והמדהים במלחמת ששת הימים, ושחרור העיר העתיקה, הר הבית והכותל המערבי, השפיעו על הרבנות הראשית לשנות ולהורות על אמירת הלל בברכה ביום העצמאות? תשובה ברורה לכך ניתן ללמוד מהאירוע הבא.

לאחר חג הפסח, נשיא 'איחוד בתי הכנסת בישראל', ד"ר מ' יפה, שלח לבתי הכנסת חוברת, בחתימת 'היכל שלמה' (שהיה גם בית הרבנות הראשית), ובה סדר התפילות ליום העצמאות. מיזמתו, מבלי להתייעץ עם הרבנים הראשיים, הוא כתב שם – יש לומר בשנה זו ביום העצמאות ברכת "שהחיינו" והלל **בברכה**, כי הוא סבר לתומו, שאם לגבי יום ירושלים הורתה הרבנות הראשית לומר הלל **בברכה**, ק"ו שיש לנהוג כך ביום העצמאות. כאשר הגיעה חוברת זו לידי הרבנים הראשיים, הם הורו לו מיד לגנוז אותה, בהסבירם, ששום גוף הלכתי מוסמך של הרבנות הראשית לא פסק בעניין זה. המזכיר הראשי של הרבנות הראשית כתב, בכ"ד בניסן, לד"ר יפה, את הדברים הבאים: "הורוני כב' מרן הרבנים הראשיים לישראל שליט"א להודיע לכב', בקשר למה שפורסם על ידו לברך "שהחיינו" והלל בברכה, שלא הוחלט על כך כלל ברבנות הראשית". על פי דרישת הרבנים הראשיים הוא שלח, בכ"ו בניסן, צילום של מכתב זה לראשי המועצות הדתיות ולגבאי בתי הכנסת שב'איחוד' בתוספת הבהרה, שלגבי יום העצמאות לא חל שינוי ממה שהיה נהוג בשנים עברו¹⁰².

ואכן, רבים שאלו גם תמהו: מדוע ביום ירושלים קבעה הרבנות הראשית לומר הלל **בברכה**, ואילו לגבי "אחיו הבכור" יום העצמאות, היא השאירה את ההחלטה המקורית – לומר הלל **ללא ברכה**? ללשכתו הרב אונטרמן הגיעו מכתבים מרחבי הארץ, בהם הוא התבקש להבהיר

קסז. ראה: **הצפה**, כ"ג בניסן תש"ט.

קסח. אר"ר, תיק 'יום שחרור ירושלים'; **מעריב**, כ"ז בניסן תשכ"ח, שם נכתב שהרב נסים השיב לשאלת סופר מעריב, שהוא לא השתתף בשום ישיבה בה הוחלט על כך, לכן אין לפנות אליו בעניין זה. דבר זה אינו מדויק כפי שראינו לעיל; **הצפה**, כ"ח בניסן תשכ"ח; **ידיעות אחרונות**, כ"ד בניסן תש"ל.

הבדל זה קסט. הוא נמק שוני זה כך: אמנם ליום העצמאות יש עליונות בחגיגת היום בשמחה ועליצות הנפש, כי הוא מבטא את גדולתו של עם ישראל – שהעז להקים את המדינה, דבר המהווה בסיס לכל ההישגים, ונלחם בגבורה נגד אויביו שניסו להשמיד את מדינתו שזה עתה קמה. אך לגבי אמירת הלל בברכה, המבטאת שמחה רוחנית, יש עדיפות ליום ירושלים, כי בו נראו נסים גלויים שנעשו ע"י ההשגחה העליונה, לעומת מלחמת השחרור, בה אמנם היו נסים, אך הם היו מעורפלים בערפל של טבעיות. ההחלטה על הברכה מתייחסת גם ליום העצמאות, כי מלחמת ששת הימים הולכת וסובבת על כל מה שקרה מיום הכרזת המדינה, והיא מעין אישור אלוקי שגם יום זה הוא נס^ק. כך אירע גם בחנוכה, החגיגה לא נקבעה ביום שהמכבים נצחו בקרבות אלא דווקא ביום בעל ממד רוחני, היום בו הם חנכו את המקדש והדליקו בנס את המנורה. נס זה היה אישור מההשגחה העליונה, שכל מאמציהם במלחמה לפני כן נתקבלו לרצון לפני הקב"ה^ק. לא כולם קיבלו נימוק זה. היו שסברו שכעת

קסט. ראה: שו"ת שבט מיהודה, ירושלים תשנ"ג, אר"ח סי' נט מכתבים מכ"ו בניסן ו' באייר. הוא סיים את מכתבו הראשון כך: "רצוני רק לחזק את הנקודה היסודית, שהרכנות הראשית מבינה ומרגישה את כל עומק הענין, ולא יתכן להתייחס להחלטתם בחוסר אמון, אלא לעשות כפי הוראתם". קע. הרב א' פיצ'ניק העיד, שבשנה אחת, במניין שהתקיים בבית הרב אונטרמן, לפני אמירת ההלל בתפילת שחרית ביום העצמאות, החל ויכוח אם יש לברך על ההלל. הש"ץ, ללא שאלות, החל לברך, הרב אונטרמן היה מרוצה מכך. לאחר התפילה הוא הסביר לו: מועצת הרבנות הראשית החליטה בשנה הראשונה, שיש לומר ביום העצמאות הלל ללא ברכה ואין לומר ברכת "שהחיינו", כי מלחמת השחרור הייתה אז בעיצומה והיו בה אבדות רבות. לאחר הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים, החליטה הרבנות הראשית לתקן זאת ולומר הלל בברכה ביום ירושלים, החלטה זו חוזרת ומתייחסת גם על יום העצמאות, ר"י שביב (עורך), חזון למועד, ירושלים תשס"ב, עמ' 208-209 [= שנה בשנה (תשמ"ט), עמ' 236]; הצפה, כ"ד באייר תשל"ז.

קעא. ראה: רא"י אונטרמן, 'יום העצמאות ונס הנצחון', שנה בשנה (תשכ"ט), עמ' 119-122 [= שבט מיהודה, תל-אביב תשס"ג, עמ' תצו-תצט]; הנ"ל, שו"ת שבט מיהודה, ירושלים תשנ"ג, אר"ח סי' נט ועמ' שסט-שע; הצפה, ט"ו בסיון תשכ"ז [= שנה בשנה (תשכ"ח), עמ' 105]; שם, כ"ו בסיון תשכ"ז; ב' באייר תשמ"ג; ידיעות אחרונות, כ"ג באלול תשכ"ח, ג' בתשרי תשכ"ט. הרב י' עמיטל ביאר פסק זה כך: בניצחון הגדול במלחמה זו היה קידוש השם גדול, שכיפר במשהו על חילול השם הגדול שהיה בשואה, ראה: עלון שבות-בוגרים, ט (אייר-סיון תשנ"ו), עמ' 101. על הקשר בין יום העצמאות לפסח, ויום ירושלים לשבועות, ראה: ר"א אביחיל, הזמנים המקודשים, ירושלים תשל"ב, עמ' 75-83; ר"ש רוזנפלד, עמודים, 508 (אייר תשמ"ח), עמ' 301-302; רח"ד הלוי, הצפה, א' בסיון תש"ן, כ"ו באייר תשנ"א; ר"ש בן חמו, יום ירושלים ויום חבון, קרית גת תשנ"ז; ר"י בהרב, בתוך: י' ברוכי (עורך), משעבוד לגאולה, אור עציון תשנ"ו, עמ' 99-105; ר"א וישליצקי, מדור לדור, ירושלים תשנ"ח; ר"ש אבינר, באהבה ובאמונה, א, ירושלים תש"ס, עמ' 309-311; א' שרגאי, הצפה, ד' באייר תש"ס; ר"ח דרוקמן, קמעא קמעא, תל-אביב

יש לומר הלל בברכה גם ביום העצמאות, היו שדרשו מהרבנות הראשית שתורה כך לציבור הרחב, והיו שעשו זאת בפועל נגד דעתה קטב.

תפילות יום ירושלים עלו לדיון מספר פעמים בשנים הבאות. בו' באייר תשכ"ט (1969), דנה מועצת הרבנות הראשית באמירת הלל **בברכה** ביום ירושלים. בפתיחת הישיבה ביקש הרב נסים מהמזכיר הראשי להקריא מכתב מהרב אונטרמן, שנאלץ להעדר מהישיבה מפאת מחלתו, בו הוא הביע דעה נמרצת:

"חגיגת כ"ח באייר צריכה להמשך גם השנה וגם אח"כ...יש להתנהג כמו שהחלטנו אשתקד, חלילה לשים לב לאיזה קטרוג מן החוץ מיחידים, יהי' מי שיהי' והחלטתנו שרירה וקיימת. ברוך ה' כי איחוד ירושלים חיזק באמת את הניצוץ הפנימי של אמונה בהשגחת הבורא על עמנו ונחלתנו, ומחויבים להמשיך בזה בהתלהבות".

הרב ש"י זיין הזכיר, שבשנה שעברה הוא לא הבין את החילוק, למה ביום העצמאות נקבע לומר הלל **ללא ברכה**, ואילו ביום ירושלים הוחלט לומר הלל **בברכה**. **הרב א' גולדשמידט** הסכים אתו. הוא הסתייג מהרצון לקבוע את יום החג לדורות בשל המצב הקשה בארץ, המלחמה ('מלחמת ההתשה' בתעלת סואץ) נמשכת וחיללים נהרגים יום יום. **הרב ש' ישראלי** חזר על דעתו, שיש הבדל בין יום העצמאות ליום ירושלים לגבי הברכה על ההלל.

2012, עמ' 227-234 [=לזמן הזה: **ניסן אייר סיון**, מרכז שפירא תשע"ג, עמ' 331-337]; רא"ב פישר, **בלכתך בדרך** יט (תשס"ב), עמ' 154-169; א' כהן, **גבורה ומלכות: בין פסח לעצרת**, ירושלים תש"ע; ר"ש ישראלי, **זה היום עשה ה'**, ירושלים תשע"ד; א' אוהיון, **בגלל** 16 (תמוז תשע"ו), עמ' 125-129; גם הראשון לציון, הרב א' בקשי-דורון עמד על הקשר בין יום ירושלים לשבועות, ראה: **שו"ת בנין אב**, ד, ירושלים תשס"א, עמ' יג. וראה להלן הערה 122. הרב א' פיצ'ניק מצא, שעל פי סימני ה-א"ת ב"ש, לעולם ביום בשבוע בו חל ב' של פסח יחולו גם יום ירושלים וחג השבועות, הצפה, כ"ד אייר תשל"ז; ר"י שביב (עורך), **חזון למועד**, ירושלים תשס"ב, עמ' 209 [= שנה בשנה (תשמ"ט), עמ' 236]. הרב י' שציפנסקי מארה"ב הציע - לספור את השנים לשחרורה של ירושלים יחד עם ספירת השנים להקמת המדינה, ראה: **אור המזרח** סא (תמוז תשכ"ח), עמ' 97-98.

קעב. כך סבר הרב צבי יהודה קוק, על פי תשובה שכתב בט"ז בסיון תשל"ז, היא נדפסה אצל: א' יעיר, **עמודים**, 520 (אייר תשמ"ט), עמ' 258; ר"ש אבינר (עורך), **שיחות הרב צבי יהודה: מועדים**, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 136 הערה 39; י' סטרולוביץ, **שירת גאולים**, מרכז שפירא תשס"ז, עמ' 119; ר"א מלמד, **פניני הלכה: זמנים**, הר ברכה תשע"ה, עמ' 83. בפועל הוא שינה רק בשנת תשל"ד (1974), לאחר שהרבנות הראשית בראשות הרב ש' גורן, הורתה לומר הלל בברכה. וראה: א' יעיר, **עמודים** 257-258 (תמוז-אב תשכ"ז), עמ' 339; צ' אדמונית, 'יום הודיה והלל', **שם**, 267 (ניסן תשכ"ח), עמ' 202 [= **בתוך הזרם ונגדו**, תל אביב תשל"ז, עמ' 433]; ר"א קלר, 'פרסומא ניסא בדורנו', **הצפה**, כ"ח בניסן תשכ"ח, הוא הציע לבטל ביום זה את מנהגי האבלות של ימי ספירת העומר, ולרכז בו את כל ניסי חודש אייר.

לדעתו הרבנים הראשיים היו צריכים להשיב בחריפות על הכרוז של מספר רבנים באירופה, שיצאו נגד החלטת הרבנות הראשית לחוג את יום ירושלים. **הרב נסים** הזכיר שבמלחמת השחרור הקב"ה הציל אותנו מידי האויב כאשר היינו ללא מזון ונשק. למעשה יום העצמאות זה היסוד לכל. הוא חזר והתנגד לאמירת הברכה על ההלל ביום זה, כפי שהתנגד לכך בשנה שעברה. ההחלטה שהתקבלה הייתה: "אין כל שינוי מאשתקד"^{קעי}.

בשנה זו יום ירושלים חל לראשונה ביום שישי. התפרסם ברבים שעצרת ההודיה ליד הכותל המערבי תתקיים ביום חמישי, בשל כך רבים חשבו שגם את תפילות ההודיה יש לקיים ביום זה. בישיבת מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בכ' באייר, הוחלט לפרסם הודעה מיוחדת, כדי למנוע בלבול, בה נכתב - עצרת ההודיה תוקדם ליום חמישי, כדי למנוע חילול שבת, אך את תפילת ההודיה יש לקיים ביום שישי, כ"ח באייר^{קעי}. בהודעה לעיתונות, מכ"א באייר, יש פנייה ברורה גם ליהודי התפוצות והדגשה שההחלטה לקביעת יום ההודיה היא לדורות. היא פותחת כך:

הרבנות הראשית לישראל מודיעה לעם היושב בציון **ולאחינו בתפוצות הגולה**, כי יום כ"ח באייר נקבע להיות **בכל שנה ושנה**^{קעי} יום הודיה ותפילה לקב"ה...**אין חובה** לנהוג באותו יום ההגבלות הנהוגות בספירה.

בסוף ההודעה הובע כאב על נפילת חיילים יקרים יום יום ע"י צבא האויב (ב'מלחמת ההתשה') ובידי מחבלים. לכן הרבנות הראשית קבעה, שחובה לומר בכל יום בבוקר לאחר התפילה, בחול ובשבת, פרק לה בתהלים, ובימי שני וחמישי לאחר חזרת הש"ץ "אבינו

קעג. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר, תיק תשכ"ה-תשל"ב. בערים שונות באירופה הופץ כרוז, עליו חתמו 12 מרבני אירופה, נגד החלטת הרבנות הראשית לומר הלל בברכה ביום זה ולבטל בו את מנהגי האבלות של ספירת העומר, **מעריב**, ד' באייר תשכ"ט.

קעד. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר. כך תודיע הרבנות הראשית גם בשנים הבאות: **הצפה**, כ"ה באייר תשל"ה; כ"ה באייר תשל"ו; כ"ו באייר תשמ"ב. גם מועצת הרבנות הראשית, בישיבתה ב"א באייר תשנ"ט (1999), החליטה - אין להקדים את יום ירושלים ליום חמישי, כי אין חשש לחילול שבת הואיל ורוב האירועים מתקיימים ביום חמישי בערב. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר. וכך תורה הרבנות הראשית גם בשנים הבאות, **בשבע**, כ' באייר תשס"ו; **הצפה**, כ"א באייר תשס"ו; **מקור ראשון**, כ"א באייר תשס"ט (מודעה - הבהרה לשאלת רבים). וכך כתב גם ר"י אריאל, **שו"ת באהלה של תורה**, ב, כפר דרום תש"ס, עמ' 269.

קעה. חיזוק לכך ניתן בישיבת מועצת הרבנות הראשית בראשות הרב ש' גורן, שהתקיימה בכ"ו באייר תשל"ו (1976), בה הוחלט נחרצות: "כל התפילות יתקיימו בעיצומו של יום שחרור ירושלים, כ"ח באייר (ביום שישי ולא ביום חמישי בו התקיימו החגיגות - ש.כ.), **עד ביאת גואל צדקנו במהרה בימינו**", אר"ר.

מלכנו". כנראה שמסיבה זו הושמטה ההוראה מהשנה שעברה לקיים ביום זה גם סעודת משתה ושמחה^{קע}.

שנה חלפה ועדיין יש מבוכה בבתי הכנסת. בכ"ו באדר א' תש"ל (1970), שלח יו"ר המועצה הדתית בתל-אביב, פ' שיינמן, מכתב לרבנים הראשיים, בו הוא תיאר את המבוכה השוררת בבתי הכנסת בהיעדר הלכה פסוקה וברורה בקשר לתפילות שיש לערוך על פי הרבנות הראשית ביום העצמאות וביום ירושלים. הוא ביקש שמועצת הרבנות הראשית תדון בסדר התפילות בימים אלו, בעיקר לגבי אמירת הלל עם או ללא ברכה. השעה כעת כשרה לכך בשל נטיית גורמים ציבוריים וממשלתיים להכריז על יום עבודה רגיל ביום העצמאות. בישיבת המועצה, שהתקיימה בח' בניסן, נדונה בקשתו. **הרב אונטרמן** ביקש להחליט להמשיך ולומר הלל **ללא ברכה** ביום העצמאות, ולהכריז שאין לבטל את תפילות ההודיה ביום זה, וביום ירושלים כבר נהוג לומר הלל **בברכה**. לדעתו, הקמת מדינת ישראל זה נס גלוי כמקום מפלט לכל יהודי. **הרב א' גולדשמידט**, טען, שההחלטה על יום כ"ח באייר הייתה רק על השנה הראשונה והיא הוארכה לשנה נוספת. בנוסף לכך יש מחלוקת לגבי הברכה על ההלל, הספרדים גם בראש חודש לא אומרים הלל בברכה. הוא תמחה למה בכ"ח באייר צריך לומר הלל בברכה, במה הוא שונה מה' באייר? **הרב ש' ישראלי** הציע לא להחליט בעניין זה משתי סיבות: א. הרב הראשי של תל-אביב, הרב ע' יוסף, הוא זה שהורה לומר הלל ללא ברכה, ואם תתקבל החלטה אחרת היא תגרום למחלוקת שם. ב. היום כאשר חיילים רבים נהרגים במלחמה קשה לומר הלל בברכה. **הרב ח"ד הלוי** סבר, שיש לומר הלל **בברכה** גם ביום העצמאות, כמו שבימי בית המקדש השני אמרו הלל בברכה על נס חנוכה למרות שהמלחמה ביוונים נמשכה, ואין לזה כל קשר למנהג הספרדים בראש חודש. אם אמירת הברכה על ההלל תביא אכזבה לרבנים בתל-אביב, הרי החלטה על ביטול הברכה תביא לאכזבה לרבבות יהודים דתיים. הוא הוסיף הערה: "צריך קודם כל לדון על מהות הימים האלו ויחסנו אליהם"^{קע}. הרב ס"ח עבודי הציע להחליט, שביום ירושלים מי שרוצה לומר הלל בברכה הרשות בידו. מחוסר משתתפים לא התקבלה כל החלטה^{קע}.

קעו. הודעה זו נדפסה בספרו של הרב אונטרמן **שו"ת שבט מיהודה**, ירושלים תשנ"ג, או"ח סי' סב. הודעה קצרה על כך עם סדר התפילות הופיעה **בהצפה**, כ"ג באייר תשכ"ט. גם בנאומו בליל החג שנה לאחר מכן, אמר הרב אונטרמן, שהחלטת הרבנות הראשית היא גם לגבי התפוצות, **הצפה**, כ"ח באייר תש"ל. קעז. נזכיר, שכבר בישיבה הראשונה של המועצה בעניין יום ירושלים, שהתקיימה בכ"ו בחשוון תשכ"ח (1968), הוא הביע את דעתו, שביום זה יש לומר הלל בברכה, ברכת "שהחיינו" ו"על הנסים". ביסוס הלכתי לדעתו זו ולסדר התפילות המיוחד שהוא הציע, ראה: ה' וכ"ח באייר ימים טובים לישראל, **הצפה**, ג' באייר תשכ"ח; יום טוב ותכליתו, **שם**, כ"ו באייר תשכ"ח; 'שיר חדש לירושלים', **שם**, כ"ג באייר תשנ"ז;

עניין זה עלה לדיון נוסף בישיבה הבאה של מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בל' בניסן. בפתיחתה הביע הרב אונטרמן את דעתו, שאין לתת אפשרות למישהו לומר כאילו יש מקום לסגת מירושלים, ולכן אין לקיים את תפילות ההודיה ביום ירושלים. אין לשנות את סדר התפילה ביום זה. יש להחליט שגם השנה יש לנהוג ביום העצמאות וביום ירושלים כמו בשנה שעברה. הרב א' גולדשמידט חזר והזכיר, שהצעתו המקורית של הרב ש' ישראלי לגבי יום ירושלים הייתה, שההחלטה לגבי יום זה תהיה רק לשנה הראשונה. הרב ש' ישראלי השיב לו, שהצעתו זו לא התקבלה. לדעתו אין לשנות את מה שהוחלט בזמן הרב הרצוג [בשנת תש"ט (1949), ש.כ.], לומר ביום העצמאות הלל ללא ברכה. לגבי יום ירושלים אין לסגת מההחלטה של השנים הקודמות, יש להוסיף לתפילה ביום זה פרקי תהילים בגלל התקופה הקשה בגבולות, ולהודיע לציבור את מה שהוחלט בעבר לגבי יום העצמאות שחל בתענית בה"ב. הרב אונטרמן סיכם: כדי לקבוע תקנה לדורות יש צורך לכנס את כל הרבנים, אך עד שהשעה תהיה כשרה לכנסם, יש לנהוג כהחלטה בשנים הקודמות. הוחלט – א. לא לשנות מסדר התפילות בימי חג אלו. ב. עקב המצב הקשה בגבולות להוסיף בהם את הפרקים כ, לה, פג בתהלים, כפי שהציע הרב אונטרמן, אותם יש לומר פסוק בפסוקיט.

'ברכות הנס ליחיד ולרבים ולכלל האומה בימי ה' וכ"ח אייר', ניב המדרשיה, חורף-אביב תשכ"ח, עמ' מט-סה; 'ה' וכ"ח באייר ומשמעותם הרוחנית', דת ומדינה, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 82-113; 'כיצד להתפלל ביום העצמאות', פנים אל פנים, 621 (ה' אייר תשל"א), עמ' 12-16; מקור חיים, א, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 299; שם, ד, תל-אביב תשל"ד, עמ' 146; קש"ע מקור חיים, תל-אביב תשל"ה, עמ' 54, 227. עוד לפני ציון היום בפעם הראשונה, הוא התריע שאם לא יהיה תוכן ורושם ליום הזה, הוא יתבטל ברבות הימים. בנטייה לקרוא ליום זה – יום ירושלים – יש התעלמות מכלל הניצחון הגדול. הרבנות הראשית קבעה לומר הלל בברכה לא על כיבוש ירושלים העתיקה, אלא על ההצלה והניצחון הכללי, יש לתת צביון כללי יותר שבמרכזו תעמוד ירושלים. הוא הציע לחבר מסה גדולה, מעין הגדה של פסח, כדי שהנסים לא יישכחו, ושהרבנות הראשית תורה לקוראה בכל בתי הכנסת ובכל בית, הצפה, כ"ו באייר תשכ"ח. לעומתו המחנך א' מלכיאל סבר, שהשם נאה ליום, הצפה, כ"ח באייר תשל"ו.

קעח. אר"ר; ארכיון יד הרב נסים, תיק 21.

קעט. מפרוטוקול הישיבה, אר"ר, תיק תשכ"ה-תשל"ב; הצפה, ד' באייר תשל"ל. נציין, שבנאום שנשא הרב אונטרמן בבית-הכנסת "ישרון" בירושלים שש שנים לאחר המלחמה, הוא אמר מפורשות, "בעקבות הנצחון החליטה הרבנות הראשית לישראל לחוג, מדי שנה בשנה, את יום כ"ח באייר כיום חג בהלל והודיה להקב"ה", ראה: שנה בשנה (תשל"ח), עמ' 145 [=שור"ת שבט מיהודה, ירושלים תשמ"ד, עמ' תצט], ולעיל הערה 46. בישיבת מועצת הרבנות הראשית בראשות הרב ש' גורן, שהתקיימה בכ"ו באייר תשל"ו (1976), הוחלט נחרצות: "כל התפילות יתקיימו בעיצומו של יום שחרור ירושלים, כ"ח באייר (ביום שישי ולא ביום חמישי בו התקיימו החגיגות – ש.כ.), עד ביאת גואל צדקנו במהרה בימינו", אר"ר.

שנתיים לאחר ההחלטה המקורית של הרבנות הראשית, עדיין אין נוסח אחיד וברור, ומגיעות בקשות להבהרת פרטי החלטה זו. רב מברוקלין ביקש לקבל פסק ברור וגלוי – על תאריך היום בחודש אייר, על החובה לומר בו הלל בברכה ואלו דינים נוהגים בו. מתשובה, מט"ז באייר, שכתב מנהל לשכתו של הרב נסים, עולה שדעתו של הרב נסים הייתה: "כל עוד שאין שקט בארץ ואויבינו מתנכלים לנו ונעזרים ע"י מדינות גדולות שונאות ישראל, לא יתכן לתקן תוכן כללי לימי הנסים, יום ה' וכ"ח באייר, וכל אחד נוהג לפי הרגשותיו". מנהל הלשכה הביע תקווה, שבקרוב יפרסם ה' סוכת שלומו על ישראל, ואז תכונס אסיפת רבנים גדולה בה ישתתפו כל גדולי רבני ישראל כדי לקבוע תוכן ותפילות לימים אלו^ק.

לקראת יום ירושלים תשל"ב (1972), פרסמה הרבנות הראשית בפעם הראשונה, ביוזמת הרב ש' ישראלי, בקשה לגבאי בתי הכנסת, לקיים ביום חמישי, כ"ז באייר, לאחר הקריאה בתורה, אזכרה לחללי מלחמת ששת הימים, והוסיפה – את התפילה החגיגית יש לקיים ביום שישי^{קפא}.

1. רבנים ראשיים חדשים – שינויים וחידושים

עיצוב דמותו ואופיו של חג לוקח שנים רבות, כך הדבר גם לגבי יום ירושלים. במשך השנים חלו שינויים וחידושים בעיקר בנוסח התפילה של יום זה.

בז' בחשוון תשל"ג (1972) נבחרו רבנים ראשיים חדשים, **הרב שלמה גורן והרב עובדיה יוסף**. בתקופה זו, ביוזמתו של הרב גורן, חלו שינויים בנוסח התפילה שקבעה הרבנות הראשית. עוד בהיותו הרב הראשי לצה"ל, קבע הרב גורן נוסח תפילה בצה"ל שונה לגמרי ממה שקבעה הרבנות הראשית. נוסח זה היה שונה גם מנוסח התפילה המיוחד שהוא קבע ליום העצמאות, היו לכך מספר סיבות. אחת מהן, שיום ירושלים קרוב מדי ליום העצמאות, לכן אין טעם לחזור על אותו נוסח. נוסח התפילה שהוא קבע בצה"ל ליום זה היה:

קפ. ארכיון 'יד הרב נסים', תיק 21. גם בשנים הבאות עדיין הגיעו מברקים בהולים, מהארץ ומהתפוצות, בבקשה לקבל פרטים ברורים. באייר תשל"א הגיע מכתב מהרבנות הראשית של הולנד בו נכתב: "קיימות כאן שמועות רבות, ויש האומרים שהרבנות הראשית פסקה לומר הלל שלם עם ברכה רק בשנה הראשונה, ועוד". בי"ג באייר תשל"ב, הגיע מברק מהמועצה הדתית בקרית אתא המבקשת לדעת: "האם יש לברך בשם ומלכות או אמירת הלל בלי ברכה", אר"ר.

קפא. ארכיון המדינה, גל/7/444; **הצפה**, כ"ו באייר תשל"ב. אלפים מכל הארץ השתתפו ביום חמישי ב-24 אירועים מרכזיים שהתקיימו בכל רחבי העיר. הרב נסים נאם בעצרת המרכזית, שהתקיימה בגן העצמאות ולא בעיר העתיקה, שם לא היה זכר לחגיגות כי העירייה לא רצתה להרגיז את הערבים. רבבות השתתפו בתפילת ההודיה ליד הכותל המערבי, בה השתתפו הרבנים הראשיים, נשיא המדינה, יו"ר הכנסת, שרים, ומפקדי צה"ל **ידיעות אחרונות, מעריב**, כ"ח באייר תשל"ב.

בתפילת ערבית - תהילים קכב; לא אומרים "והוא רחום"; סיום ברכת "השכיבנו" כמו בשבת ויום טוב: "הפורש סכת שלום" וכו'^{קפב}. לאחר "עלינו לשבח" "אדון עולם". **בתפילת שחרית** - פסוקי דזמרה ללא "נשמת" כמו בהושענא רבה; הלל שלם **ללא ברכה**, אין אומרים "נפילת אפים", "תחנון" ו"למנצח". אין לקרוא בתורה אלא אם החג חל ביום שני, ואז אין לומר "אל ארך אפים". לפני "אשרי", כאשר ארון הקודש פתוח יש לומר את "התפילה לשלום המדינה" ו"מי שברך" לחיילי צה"ל. ותוספת חשובה: מותר להסתפר ולהתגלח ביום זה^{קפג}. אמנם נוסח זה משמעותי יותר ממה שקבעה הרבנות הראשית, אך בפרט המרכזי בולט ההבדל, הרב גורן קבע לומר - הלל **ללא ברכה!** את הסיבה לכך נבאר בהמשך.

בשנה בה הרב גורן והרב יוסף נכנסו לתפקידם, תשל"ג (1973), לא התפרסמה מטעמם כל הודעה בעיתונות. התפרסמה רק ידיעה, שבלייל החג הרב גורן חזר והודיע - בהתאם להחלטת מועצת הרבנות הראשית (בעבר) יש לומר למחרת הלל **בברכה**, כדי להודות ולהלל על הנסים והנפלאות שהתחוללו במלחמת ששת הימים^{קפד}. בשנת תשל"ה (1975) יצאה הודעה קצרה מלשכתו - בהתאם להחלטת מועצת הרבנות הראשית (בעבר), יש לומר בתפילת שחרית הלל **בברכה**^{קפה}. בשנת תשל"ז (1977) עמדו לדחות את אירועי יום ירושלים, כולל תפילות ההודיה, בשל סמיכותו ליום הבחירות לכנסת התשיעית, שנקבע לכ"ט באייר. ב'היכל שלמה' בירושלים לא הסכימו לכך, התקיימה שם כרגיל תפילה חגיגית **בליל** החג, בה השתתפו נשיא המדינה, א' קציר; ראש הממשלה, י' רבין, יו"ר הכנסת, י' ישעיהו והרב גורן.

קפב. על סיום זה, ראה במאמרו **בתחומין**, ט (תשמ"ח), עמ' 301-304; צהר, לו (אייר תשס"ט), עמ' 9-10 מכתב מ' בטבת תשמ"ו (שהוא החלק הראשון של מאמר זה).

קפג. על פי מכתב מאת ראש לשכתו, מ"א בטבת תשל"ל, ארכיון הרב גורן. בשנים הבאות חלו שינויים קלים בנוסח זה. **בסידור תפילות לחיילי צה"ל** (עורך: אלוף הרב ג' נבון), תשנ"ג, עמ' 481, נכתב: "וכן לגמור את ההלל (בברכה?) אחרי חזרת הש"ץ, כמו ביום חג. צה"ל קבל את התקנות הרבנות הראשית ונהג לפיהן". בהלכות היום באותו סידור (שם, עמ' 710), הסדר שונה: אין כל התייחסות לתפילת ערבית. **בתפילת שחרית** (כביום חול רגיל) - "שירת הים" פסוק בפסוק; הלל שלם (בברכה?); ובסוף התפילה פרקי תהלים: כז, קכב, קכו, קכח. **בלוח דינים ומנהגים לחיילי צה"ל** (עורך: הנ"ל), תשנ"ט, עמ' 153, שוב הסדר שונה - **בתפילת מנחה** (שלפני החג): אין אומרים "תחנון"; **בתפילת ערבית** - אחרי תפילת "שמונה עשרה" יש לומר "מי שעשה נסים"; **בתפילת שחרית** (כביום חול?) - הלל שלם **בברכה**, לא אומרים "למנצח", בסוף התפילה תהלים קז.

קפד. **הצפה**, כ"ח באייר תשל"ג. הרב יואל עמיטל מסר לי, כאשר הרב גורן ביקר בישיבת ההסדר 'אור עציון' הוא הבהיר לו, שעם התמנותו לרב הראשי, הוא הורה לומר ביום זה הלל **בברכה** כדי לא לשנות ממה שהנהיגו הרבנים הראשיים שקדמו לו.

קפה. **הצפה**, כ"ה באייר תשל"ה.

בתפילה זו נאמר **הלל בברכה**, בניגוד גמור למה שהיה נהוג כל השנים על פי הרבנות הראשית, הלל בברכה רק בתפילת שחרית¹⁹. וחידוש נוסף שהתחדש בשנה זו, הוא התפרסם רק בשנה זו ורק בחוץ לארץ! במכתב ל'ועדת החינוך התורני של המזרחי הפועל המזרחי בארה"ב', הורה הרב גורן - יש לומר ביום ירושלים, כמו ביום העצמאות, **ברכת "שהחיינו"** כמו ביום טוב!²⁰

לעומת זאת, לקראת יום ירושלים תשמ"ב (1982), פרסם הרב גורן בשם הרבנות הראשית את סדר התפילות בו חלו שינויים מפתיעים:

בתפילת ערבית - לאחר תפילת "שמונה עשרה" לפני קדיש תתקבל, **חצי הלל ללא ברכה (!)**; **בתפילת שחרית** - לאחר תפילת שמונה עשרה לפני קדיש תתקבל, **הלל שלם בברכה**, ואין אומרים "תחנון"²¹. אין התייחסות לפסוקי דזמרה ולאמירת פרקי תהלים. הרב גורן פסק שיש לומר **בליל יום העצמאות הלל שלם בברכה**, ואילו **בליל יום ירושלים יש לומר רק חצי הלל** וגם זה **ללא ברכה**. הוא נימק הבדל עקרוני זה כך: ביום העצמאות אנו מודים על נס ההצלה "ממות לחיים" ממש, לעומת זאת במלחמת ששת הימים עם ישראל לא היה נתון לסכנת השמדה, סגירת מצרי טיראן לא היוותה סכנת נפשות ממש, ושחרור ירושלים הוא הישג רוחני גדול אך לא נס הצלה פיזית, "לכן אין לגמור בו את ההלל בלילה!"²². כנראה שזו הסיבה, שעוד בהיותו הרב הראשי לצה"ל הוא הורה לומר בתפילת שחרית ביום זה הלל

קפו. **הצפה**, כ"ח באייר תשל"ז. הרב גורן אמר במעמד זה, שהחגיגות ביום זה הן לא רק לשמחה, אלא הן באות גם להפגין ולהוכיח לעולם כולו שירושלים שבה להיות בירת הנצח של עם ישראל; 'י כהן, **מהות זהות וזכות**, ירושלים תשל"ח, עמ' 417.

קפז. המכתב התפרסם ב**בטאון חמד**, אביב תשמ"א, עמ' 24. על ברכת "שהחיינו" ביום העצמאות, ראה במאמרו **תורת המועדים**, תל-אביב תשנ"ו, עמ' 634-640 [=שנה בשנה (תשל"ד), עמ' 489-496].

קפח. **הצפה**, כ"ו באייר תשמ"ב.

קפט. על פי מכתב ששלח מזכירו האישי, בב' בסיון תשל"ז (1977), ארכיון הרב גורן; מכתב מכ"ה בניסן תשד"ם (1984), המכתב מצוי ברשותי. הראשון לציון, הרב מ' אליהו, בשיעורו השבועי בא' באייר תשנ"ח (1998), הביע פליאה על דברי הרב גורן. לדעתו, היו נסים גלויים במלחמה זו, בה יצא עם ישראל ממות לחיים ממש, כעדות הרמטכ"ל באותם ימים, רב אלוף י' רבין, שכתב במברק, בה' בסיון תשכ"ז (1967), ליו"ר מכון הרמב"ם: "מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו!". כך מסר לי מזכירו האישי של הרב אליהו, הרב ש' זעפרני, וכן את צילום המברק מארכיונו הפרטי. על הנסים שהיו במלחמה זו, ראה: א"ש, **פלאי מלחמת ששת הימים**, (חמ"ד), תשכ"ח; ש' אוחנה, **שיחו בכל נפלאותיו**, ירושלים תשל"א; י' אלפסי, **שבת וחודש**, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 267-270; **הצפה**, כ"ו באייר תשנ"ח; ח' הוברמן, **הצפה**, כ"ג באייר תשנ"ז; ר"מ כשר, **התקופה הגדולה**, ירושלים תשס"א, עמ' 461-458; ש' לרמן, **נקודה** 300 (אייר תשס"ז), עמ' 38-39; ח' בן ארצי, **מגילת ששת הימים**, בית אל תשע"ו.

ללא ברכה, כפי שהזכרנו לעיל. לדעתו הניצחון במלחמה ששת הימים לא היה בגדר נס המחייב אמירת הלל **בברכה**, וזאת בניגוד לדעתם של הרבנים הראשיים באותה העת, הרב אונטרמן והרב נסים, שבניצחון הגדול הזה היו נסים גלויים מהשמיים, כפי שהזכרנו לעיל. ובנוסף לכך הוא סבר, שכל מה שהתחדש והתרחב בארץ במשך השנים, כגון: קיבוץ הגלויות הגדול, הרחבת הריבונות על שטחי ארץ ישראל נוספים ועל ירושלים המאוחדת, הכל הוא פועל יוצא מאותו יום גדול, ה' באייר, בו קמה מדינת ישראל. כלומר, הכל נגרר אחרי יום העצמאות^{קצ}. נציין, שבתפילת ההודיה ליד הכותל המערבי של סגל הרבנות הצבאית, שהתקיימה מיד לאחר המלחמה, בד' בסיון תשכ"ז (1967), נאמרה תפילה מיוחדת שחיבר הרב גורן, בה נאמר במפורש שבמלחמה היו נסים מחוץ לגדר הטבע: "...על ניצחונות כבירים על-טבעיים אלו של צבא ישראל אנו מברכים את ברכות השחר של עם ישראל; 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אוזר ישראל בגבורה!' 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עוטר ישראל בתפארה'^{קצא}. גם בעצרת ההודיה בליל החג בשנה הראשונה להיבחרו לרב הראשי, תשל"ג (1973), הוא אמר: יש לומר הלל שלם **בברכה** "כדי להודות ולהלל על הנסים והנפלאות שהתחוללו במלחמת ששת הימים, כאשר זכינו לראות את ישועת ישראל בשחרור ירושלים, מקום המקדש והכותל המערבי"^{קצב} וכן כתב בשנת תשל"ז (1977), במכתב שנזכר לעיל: ביום העצמאות וביום ירושלים יש לומר ברכת "שהחיינו" כמו ביום טוב ממש, וכן הלל שלם **בברכה**, מהטעם של הצלה "ממות לחיים". והוסיף: נס גדול שנעשה לבני ארץ ישראל הוא נס השייך לכלל ישראל, לכן יש להודות על הצלתם בכל תפוצות ישראל^{קצג}. בנוסף לסדר התפילה ביום זה, הרב גורן התייחס גם לשאלות הלכתיות שהתעוררו כאשר היום חל בזמנים מיוחדים, ולגבי נישואין ואבלות בו.

קצ. רז"ב מלמד, **לזמן הזה: שיחות ושיעורים ליום ירושלים**, בית-אל תשנ"ט, עמ' ב. וראה להלן הערה 123.
קצא. **גוילין** כז-כח (כסלו תשכ"ח) עמ' 86-87. גם בעצרת הודיה גדולה שהתקיימה בהיכל התרבות בתל-אביב, בה השתתפו רבנים ואדמו"רים, אמר הרב גורן: "אין מילים בפי להגדיר את **גודל המאורע ומהותו של הנס**. יש רק מילה אחת שדרכה אפשר להסביר מה קרה, משיחיות, חבלי משיח וזה: צה"ל. כמאמינים בני מאמינים מכירים בנס שהוא נס בתוך הטבע שנבע מתוך מסירות הנפש של בנינו. נס שהיה טבוע בדמם", **הצפה**, ט"ו בסיון תשכ"ז.

קצב. **הצפה**, כ"ח באייר תשל"ג. הרבנים הראשיים לא הוזמנו לעצרת ההודיה הממלכתית ליד הכותל המערבי, הרב גורן בכל זאת הגיע למקום והתיישב ליד נשיא המדינה, א' קציר, **הצפה**, כ"ט באייר תשל"ג. בשנה לאחר מכן הדבר תוקן ושני הרבנים הראשיים השתתפו בעצרת יחד עם נשיא המדינה, **שם**, כ"ט באייר תשל"ד.

קצג. המכתב התפרסם ב**בטאון חמד**, אביב תשמ"א, עמ' 24.

יום ירושלים שחל ביום שישי – כאשר דבר זה אירע בשנת תשל"ה (1975), לא התפרסמה הוראה רשמית מטעם הרבנות הראשית, רק נמסר מלשכת הרב גורן – הוחלט להקדים את החגיגות ליום חמישי כדי למנוע חילול שבת המוני, ואת תפילות החג יש לקיים ביום שישיקצ"ד. כעבור שנה, בישיבת מועצת הרבנות הראשית בראשות הרב גורן, שהתקיימה בכ"ו באייר תשל"ו (1976), הוחלט: "כל התפילות יתקיימו בעיצומו של יום שחרור ירושלים כ"ח באייר (החל ביום שישי, ולא ביום חמישי בו התקיימו החגיגות, ש.כ.). **עד ביאת גואל צדקנו** במהרה בימינו". כאשר דבר זה אירע פעם נוספת בשנת תשמ"ב (1982), פרסם הרב גורן הודעה בשם הרבנות הראשית, בה נאמר: את התפילות יש לקיים בליל וביום שישי, ואת העלייה לירושלים ולכותל המערבי ביום חמישיקצ"ה. הנימוקים להוראה שלו, שיש להקדים את החגיגות ליום חמישי ולא לאחר אותן ליום ראשון ראש חודש סיון, היו: **א.** למנוע חילול שבת. **ב.** כך יישאר יום ההודיה בחודש אייר ולא ידחה לראש חודש סיון, וזאת על פי הראשונים הסוברים: שיום טוב שנקבע על ידי הציבור, אם הוא חל בשבת ויש בקיומו חשש לחילול שבת – מקדימים אותו ולא מאחריםקצ"ו.

יום ירושלים שחל בשבת – מאותן הסיבות שנזכרו לעיל, הורה הרב גורן – כאשר החג חל בשבת יש להקדים את החגיגות ליום חמישי, אך את התפילות יש לקיים בשבתקצ"ז. **נישואין ביום ירושלים** – לגבי נישואין ביום זה השיב מזכירו האישי של הרב גורן: מהחלטת מועצת הרבנות הראשית, מי"ז באדר תשכ"ח (1968) (שהוזכרה לעיל), משמע, שמותר לערוך חופה וקידושין ביום זה, בפרט שבני עדות המזרח אינם נוהגים במנהגי האבלות כבר מל"ד בעומר. הוא הדגיש, שבאותה השנה חל יום ירושלים ביום שישי, והרב גורן פסק שיש להקדים את החגיגות ליום חמישי, אך את התפילות והנישואין יש לקיים ביום שישיקצ"ח.

קצד. **הצפה**, כ"ה באייר תשל"ה.

קצה. אר"ר; **הצפה** כ"ה באייר תשל"ה; כ"ה באייר תשל"ו; כ"ו באייר תשמ"ב.

קצו. על פי מכתב ששלח בי"ד בשבט תשל"ה (1975), לסגן ראש העיר ירושלים, י' גולדשמידט, ארכיון הרב גורן; **הצפה** כ"ה באייר תשל"ו, שם הוא הוסיף מקורות בהלכה לכך.

קצז. ראה מאמרו: 'יום העצמאות ויום ירושלים שחלים להיות בשבת', **תורת השבת והמועד**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 432-446;

קצח. מכתב מי"ז בשבט תשל"ה (1975), ארכיון הרב גורן; מכתב מכ"ח באייר תש"ם (1980) לרב ש' אבינר רב מושב קשת, שם. הכוונה להערה ביחס למנהגי האבלות הנהוגים בימי ספירת העומר הנזכרת מעל הערה 46. גם הרבנים הראשיים, הרב ישראל מאיר לאו והרב אליהו בקשי דורון, כתבו בי"ג באייר תשנ"ט (1999): 'יש לאפשר למבקשים להינשא ביום זה לעשות כן, כי יש להם על מי לסמוך'. הם ציינו שכבר בט"ו באייר תשכ"ח, כתב הרב אונטרמן, שיום זה הוא כמו שני ימי ר"ח אייר ול"ג בעומר, המתרים בסידור חופה וקידושין לבני אשכנז, אר"ר. הכוונה למכתבו לד"ר ח' גבריהו שנדפס בספרו **שו"ת שבט**

אבלות ביום ירושלים – הרב גורן הורה בעניין זה כך: על האבל לנהוג ביום ירושלים בכל מנהגי האבלות כמו בחנוכה. אין לומר את ההלל בבית האבל, והאבל עצמו לא יאמר הלל. לאחר 'השבעה' חובה על האבל להשתתף בתפילה החגיגית בבית הכנסת ולומר את ההלל. מותר לו להשתתף בסעודה החגיגית ביום, ובלבד שלא יהיו שם כלי נגינה. אסור לאבל בתוך 'השלושים' להסתפר ביום זה^{קצט}.

לעומת הרב גורן, עמיתו, הרב עובדיה יוסף, סבר שבמלחמה היו נסים גלויים. כבר בהקדמה לתשובה שכתב יום לאחר סיום המלחמה, הוא כתב: "בהיות כי בימים אלה הפליא השם יתברך חסדיו ונפלאותיו עמנו, גבר עלינו חסדו, וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, ויצאנו מאפלה לאורה, ומיגון לשמחה". ביום ירושלים הראשון שלו כרב ראשי, בשנת תשל"ג (1973), בתפילת הודיה בליל החג, שהתקיימה בבית הכנסת ע"ש רבן יוחנן בן זכאי בעיר העתיקה, הוא קרא להודות ולהלל על הנסים והנפלאות שארעו במלחמת ששת הימים שהתמקדו בשחרור ירושלים. דוקא דורנו, שאחרי ימי החרדה זכה לראות בסימני הגאולה, חייב לדעת לתרגם את המאורעות האלו לשפת האמונה ולבטא אותה בקיום מצוות. מי שעשה נסים בדורנו – ישוב ויראנו נפלאותי^א. לדעתו: "טוב להודות לה' על כל ניסיו ונפלאותיו אשר עשה עמנו, במלחמת ששת הימים", בהלל אך **ללא ברכה**, ויש לאומרו לאחר "עלינו לשבח". הוא הסתייג רק מאמירת הברכה, וזאת מכמה סיבות: א. בשנת תשכ"ח (1968) כאשר התקבלה במועצת הרבנות הראשית ההחלטה שיש לברך על ההלל ביום זה, רבים מחבריה התנגדו בכל תוקף לאמירת הברכה, וגם רבים מגדולי התורה שבדור סוברים שיש בכך איסור ברכה לבטלה. ב. במלחמה היו הרוגים ופצועים, לכן השמחה אינה שלימה. ג. דוד המלך לאחר שכבש את

מיהודה, ירושלים תשנ"ג, או"ח סי' ס. הוא דחה שם את הצעתו, לקיים באותה העת חתונות ליד הכותל המערבי. ד"ר גבריהו העיד על היתר זה **בהצפה**, כ"ז באייר תשכ"ט, עמ' 6; בשו"ת **במראה הבזק**, ג, ירושלים תשנ"ט, סי' נט כתבו: "רשאי אדם, ובייחוד מי שלא קיים פריה ורביה, לשאת אשה ביום ירושלים, וזה על פי החלטת הרבנות הראשית לישראל", הכוונה לאותה הערה הנזכרת לעיל. קצט. מכתב מב' באדר ב' תשמ"א (1981), ארכיון הרב גורן; 'אבלות ביום העצמאות וביום ירושלים וחגיגת יום העצמאות בשנה שה' באייר חל בשבת', **הדרום**, סו-סז (אלול תשנ"ח), עמ' 11-13 [= **בית יצחק**, לא (תש"ס), עמ' 48-50]. לעומת זאת, בהזדמנות אחרת פסק, שעל האבל לנהוג כמו בפורים, מכתב מח' בסיון תשל"ה, נדפס בספרו: **תרומת הגורן**, ב, ירושלים תשע"ב, סי' צא. ר. תשובה מג' בסיון תשכ"ז, היא נדפסה בשו"ת **יביע אומר**, ה, ירושלים תשכ"ט, יו"ד סי' כו. הוא סבר, שאין לקרוע על ירושלים, כי היא הולכת ונבנית, רבים מתפוצות הגולה התיישבו בה, ומרכז התורה הגדול בעולם נמצא בה, **חזון עובדיה**, תעניות, הל' זכר לחורבן בית המקדש, הלכה ה ס"ק ד, עמ' תלז-תלח. רא. **הצפה**, כ"ח, כ"ט באייר תשל"ג.

ירושלים לא קבע לומר על כך הלל לדורות. ד. בית המקדש עודנו חרב²⁷. הוא הורה לשואליו, שלא לומר "תחננו" ביום זה וגם בתפילת מנחה שלפניו, כדין תושבי עיר שנעשה לה נס, היכולים לקבוע יום טוב לעצמם, וכך נהג בעצמו, בפרט כאשר התפלל בציבור²⁸. בשנותיו האחרונות הוא דרש בסוף תפילת שחרית על החובה להודות על הנסים הגדולים שהיו במלחמת ששת הימים.

בא' בניסן תשמ"ג (1983) נבחרו רבנים ראשיים חדשים, **הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו**, שניהם סברו שבמלחמה היו נסים גלויים, ועל כך חובה להודות לקב"ה. הרב שפירא עמד על כך במספר הזדמנויות: "הדור הצעיר לא מודע לגודל הנס שהיה בזמנו, למשמעות העמוקה של החזרה לירושלים ולכותל המערבי". "כשלאדם יש ספיקות על מעשה ד', ממילא יש לו ספקות על חובת ההודיה לד', ח"ו. כשנפתחו לנו שערי רצון לפני ארבעים שנה, הרי נדרש מאתנו להתעלות יותר, להיות גבוהים יותר מקודם וקדושים יותר מקודם"²⁹. **"יום ירושלים הוא חג גדול**. כיבוש ירושלים היה גילוי, זהו עוד שלב בהתחלתא דגאולה – ראשית צמיחת גאולתנו. אחרי אלפיים שנות גלות זיכה אותנו הקב"ה במדינה והעם שב לארצו, אך המקומות הקדושים לא היו בידינו. פתאום הגענו לכותל ולקבר רחל, למערת המכפלה ולנחלת אבותינו – יהודה ושומרון. פתאום זה נפתח לפנינו, וליהודי דתי זהו גילוי

רב. תשובה מעש"ק בחקתי תשל"ג, היא נדפסה **ביתד המאיר**, 148 (אייר תשע"ד), עמ' 3-5 (על מקור זה העמידני הרב שי הירש); **מ' שילוח, עמודים**, 332 (תמוז תשל"ג), עמ' 468. וכך סבר גם לגבי יום העצמאות, ראה: **הצפה, מעריב** כ"ו בניסן תשל"ד; **ידיעות אחרונות**, כ"ה באייר תשל"ד; שו"ת **יביע אומר**, ה, או"ח סי' לה סע' ה; **שם**, ו, או"ח סי' מא, שם הוסיף: את ההלל יש לומר בסוף התפילה, ואם הקהל רוצה לאומרו לאחר תפילת שמונה עשרה – אין למחות בידו; **שם**, י, או"ח סי' נג ועמ' תקג; **תורה שבעל פה**, טז (תשל"ד), עמ' יט-כח [= **משא עובדיה**, ירושלים תשס"ח, עמ' שפח-תה].

רג. על פי **שו"ת יביע אומר**, י, או"ח סי' נג והוספות ומילואים עמ' תקג (עוזרו הנאמן בהדפסת ספריו, הרב א' שטרית, שאל אותו לגבי תשובה זו אם כך הדברים לגבי יום העצמאות ויום ירושלים, והוא השיב לו, שזה אותו דבר, ראה בספרו: **רבנו**, ירושלים תשע"ד, עמ' רסט); ר"י ברכה, **אור תורה** תקכו (אייר תשע"א), סי' קו (שם הביא מספר פרטים חשובים: ראש ישיבת 'פורת יוסף', הרב ב"צ אבא שאול הורה, שתושבי ירושלים לא יאמרו "תחננו" ביום זה, כי כל העיר הייתה בסכנה במלחמה. זקן המקובלים, הרב י' כדורי, הקפיד שלא יאמרו "תחננו" בבית הכנסת שלו ביום זה. ראש ישיבת 'כסא רחמים', הרב מ' מזוז, מורה שיש לומר "נשמת כל חי" ביום זה); הנ"ל, **שם**, תקכח (תמוז תשע"א), סי' קלג (על מקורות אלו העמידני הרב שי הירש). ר"א בן עמי, **מנהגי הראש"ל**, ירושלים תשע"ד, עמ' 39-41, שם הביא בשם הרב ד' יוסף, שכך נהגו בזמנו בישיבת 'פורת יוסף'. וראה: **חזון עובדיה ד' תעניות**, עמ' תפט.

ד. משיחותיו בישיבת 'מרכז הרב' בליל יום ירושלים, **שאלו שלום ירושלים**, ירושלים תשס"ט, עמ' ג, כב-כג. וראה להלן הערה 129.

חסד גדול. חסד משמים. ואנו מאמינים שהחסד הזה יימשך. "יום ירושלים מבטא, לא רק את עצם שחרורה של ירושלים באותה שנה מעול שיעבוד זרים, שזה דבר גדול וחשוב בפני עצמו, אלא גם את נס הישועה הזאת הנמשכת לדורות. מי אינו זוכר את ימי החרדה שקדמו למלחמה, יש בניצחון זה משום נס המבטא את המשך תהליך גאולת ישראל בארצו"¹.

דעתו של הרב מרדכי אליהו בנושא זה הייתה נחרצת:

"הנס הגלוי שאירע לנו במלחמת ששת הימים, שבעקבותיה שוחררה ירושלים המזרחית על אתריה הקדושים מעול שלטון זר ושבה לריבונות ישראל, על הנס הזה בלבד ראוי לשיר שיר הלל ולציין את היום כיום שמחה, בבחינת "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". יום ירושלים מציין גם את הנסים והנפלאות שאירעו לנו במלחמה שיצאנו מאפילה לאורה. אך גם ללא הניצחונות המופלאים של מלחמת ששת הימים, מן הראוי היה לקבוע יום ירושלים בו יוכל עם ישראל להביא לידי ביטוי את אהבתו לירושלים"². לדעתו היה צריך לקרוא ליום – **"יום הכותל"**: "כי זה הכי חשוב. חזרנו לכותל המערבי, זה דבר חשוב מאוד. ב"ה, ה' עשה לנו נסים ונפלאות בימים ההם"³.

בשנת תשמ"ט (1989) היה חידוש נוסף. לקראת החג פרסמה הרבנות הראשית הודעה בה הרבנים הראשיים קראו לציבור הרחב – להשתתף בתפילת ההודיה ליד הכותל המערבי ביום חמישי בערב. ועוד נכתב בה: "אין לשנות מהנהוג בבתי הכנסת שנה בשנה, ויש לומר לפני **תפילת ערבית** מזמורי תהילים צא, צח, קז, קכב. **לאחר תפילת מעריב** – יש לומר בציבור "שיר המעלות בשוב ה' ציון" ו"לשנה הבאה בירושלים הבנויה"⁴. הם הבינו היטב שיש לתת אופי חגיגי לתפילה הפותחת את היום, לכן הם צירפו לתפילת ערבית את פרקי התהילים שנהוג לומר בליל יום העצמאות.

הרב אליהו השיב לשאלה שנשאל: "אין כל ספק שבימים אלו נעשו לאבותינו ולנו נסים ונפלאות, ואפשר לומר אפילו פלאי פלאות, שהרי רבים עמדו לכלותינו, ובאמצעים דלים

רה. **מעריב**, ו' בניסן תשמ"ז במוסף 'עיר ללא חומה', עמ' 34; **הצפה**, כ"ו באייר תשנ"ב.

רו. **הצפה**, שם. וכך אמר גם בשיעור, ראה: "**קול צופיד**", 458, כ"ד באייר תשס"ו.

רז. מתוך דברים שאמר בערב שבת פרשת במדבר תשס"ו, ברדיו 'קול האמת' (על מקור זה העמידני הרב שי הירש).

רח. **הצפה**, כ"ז באייר תשמ"ט. ב' באייר תשמ"ט (1989), שלח הרב מ"צ נריה לרב שפירא את הנוסח המיוחד הנהוג ביום זה בישיבת כפר הרא"ה, הוא הציע לו שהרבנות הראשית תפרסמו כדי שיהיה "משהו קבוע בבתי הכנסת". בט"ז בסיון השיב לו הרב שפירא: "לא רצוי לשנות מהנוסח שנקבע בשעתו. אנו נוהגים להוסיף רק מזמור קכב מתהילים לסדר התפילה החגיגי, אר"ר. בי"ח באייר תשנ"א (1991), שלחה הרבנות הראשית ברכות לירושלים ולתושביה ליום חגה, וברכה מיוחדת לראש העיר, ט' קולק, בהגיעו לגבורות, שם.

הקב"ה סייע שניצלנו מהם, וידינו גברה על אויבינו...לפיכך, עפ"י ההלכה כל מי שנעשה לו נס חייב להודות ולהלל, לשבח ולרומם את שם ה'. דוד המלך התקין פרקים מיוחדים בתהילים כדי שייאמרו ע"י מי שנעשה לו נס. הספרדים נהגו לומר את ההלל בלא ברכה, ויש לאומרו לאחר "קדיש תתקבל" שלאחר "ובא לציון". בימים אלו אין אומרים "וידוי", כיון שנעשו בהם נסים לישראל". מותר להקדים או לאחר את מסיבת ההודיה, בה יש לפרסם את הנסים בהלל והודיה^ט. הרב שפירא התיר לקיים ביום ירושלים בניו-יורק מצעד הצדעה למדינת ישראל עם תזמורת, למרות שהוא התקיים בימי ספירת העומר^י. בתקופת הרבנים הראשיים שבאו אחריהם, **הרב ישראל מאיר לאו**^{יא} **והרב אליהו בקשי דורון**, שנבחרו בל' בשבט תשנ"ג (1993), לא חלו שינויים ביום זה.

שבת ירושלים

בזמן הרבנים הראשיים הבאים, **הרב שלמה משה עמאר והרב יונה מצגר**, שנבחרו בל"ב בניסן תשס"ג (2003), הייתה התייחסות למקרה די נדיר. **יום ירושלים שחל ביום ראשון** – דבר זה אירע בשנת תשע"ב (2012). בכ"ד בניסן התפרסם מכתב מלשכת הרב הראשי, הרב יונה מצגר, בו נמסר, שבישיבת מועצת הרבנות הראשית,

ט. ש' כ"ץ (עורך), **שו"ת הרב הראשי: תשמ"ח-תשמ"ט**, סי' קפח. שם, סי' קנ פסק – בישוב חדש יש לקבוע נוסח אחד קבוע ליום זה. וראה עוד: **סידור קול אליהו**, ירושלים תשס"ב עמ' קנו (לא אומרים "תחנון"); ר"מ אליהו, **מאמר מרדכי: למועדים ולימים**, ירושלים תשע"א, פ"א, טז (יש נוהגים לומר הלל בלי ברכה וטוב לאומרו אחרי קדיש "תתקבל"); ש' שבתאי (עורך), **סידור גאולת אליהו ליום העצמאות וליום ירושלים**, ירושלים תשע"ה (עמ' רנו – אין להוסיף מזמורים, **הלל ללא ברכה** רק לאחר קדיש "תתקבל" או "עלינו לשבח", ולא אומרים "חצי קדיש" לאחריו); הנ"ל, **מחזור גאולת ציון וירושלים: ליום העצמאות וליום ירושלים**, ירושלים תשע"ה, עמ' 41 (כנ"ל). מ' עמיאל (עורך), **טוב להודות: ליום העצמאות וליום ירושלים**, תשע"ו, עמ' 41-45 (הלכות), עמ' 86-139 (דרשות), עמ' 705-721 (תפילות: לאחר תפילת שחרית – **חצי הלל ללא ברכה!**). וראה: ש' הירש, 'אורות אליהו', שם, עמ' 577-635. הרב אליהו סבר, שאין לקרוע על ירושלים, אלא רק בעת ראיית מקום המקדש, מ' טוויזר (עורך), **ויאמר מרדכי**, ירושלים תש"ע, עמ' קסג-קסה; **שו"ת הרב הראשי: שם**, סי' קט. רי. על פי מכתב מכ"ט בחשון תש"ן (1989), אר"ר.

יא. בישיבת מועצת הרבנות הראשית, שהתקיימה בל"א באייר תשנ"ט (1999), העיד הרב לאו, שהוא נוהג להשתתף בעצרת הגדולה המתקיימת במוצאי החג בכותל המערבי. יחד עם עמיתו, הרב בקשי דורון הם כתבו בל"ג באייר תשנ"ט: "יש לאפשר למבקשים להינשא ביום זה לעשות כן, כי יש להם על מי לסמוך", אר"ר. בספרו **יהדות הלכה למעשה**, תל-אביב 1998, עמ' 298 כתב הרב לאו, שנהוג ביום זה לעלות לירושלים כזכר לעלייה לרגל, וכביטוי להזדהות עם בירת ישראל תוך תקווה להקמת בית המקדש.

שהתקיימה בי"א באדר, הוחלט – כל האירועים החגיגיים לא יתקיימו במוצאי שבת, אלא בשלהי יום ראשון כדי למנוע חילול שבת. בג' באייר פרסמה הרבנות הראשית הבהרה לציבור הרחב – את סדר התפילות הקבוע בכל שנה ביום זה, יש לקיים במוצאי שבת וביום ראשון^{ריב}.

רבנים ראשיים אלו הכניסו חידוש נוסף, הפעם לקראת יום ירושלים. על פי בקשת יו"ר ארגון 'גשר של זהב', עו"ד י' זרצקי, החליטה מועצת הרבנות הראשית, בישיבה שהתקיימה בכ"ד באדר ב' תשס"ה (2005) – בכל שנה, השבת שלפני יום ירושלים תיקרא, **שבת ירושלים**, לכבודה של בירת ישראל, בה ידרשו הרבנים בקהילותיהם ברחבי הארץ והעולם על חשיבותה של ירושלים, קדושתה וערכה. לקראת פרשת במדבר קראה המועצה לכל הרבנים, גבאי בתי הכנסת וראשי הקהילות, לקיים בשבת זו תפילה חגיגית "ולהעלות על נס את הנסים והנפלאות שאירעו לעם ישראל בימי שחרורה של עיר הקודש והמקדש". הרב מצגר השתתף בתפילה החגיגית המרכזית שהתקיימה בבית הכנסת 'ישרון' בירושלים^{ריג}. שנה לאחר מכן, בכ' באייר תשס"ו (2006), פרסמה הרבנות הראשית מודעה, בה היא חזרה על הודעתה על 'שבת ירושלים', והוסיפה, שהתפילות ביום ירושלים יתקיימו כרגיל בליל וביום שישי, וקראה לציבור הרחב להשתתף בתפילות ובאירועים המתקיימים ביום זה. למחרת, בהודעה לעיתונות, חזר הרב מצגר על החלטה זו, והוסיף, שב'שבת ירושלים' חובה להנחיל לדור הצעיר את המודעות לנסים והנפלאות שאירעו לעם ישראל במלחמת ששת הימים^{ריד}.

שבת שלום ירושלים – מיזם עולמי

אירוע חשוב ומקורי הקשור ליום ירושלים, בו משתתפים גם הרבנים הראשיים, החל בשנת תשס"ז (2007). בעצה אחת עם ראש העיר ירושלים, הרב א' לופוליאנסקי, החל 'הארגון העולמי של בתי הכנסת והקהילות האורתודוקסיות', בראשות מר א' שפר, במיזם העולמי של **"שבת שלום ירושלים"**, במטרה להביא את דבר ירושלים – בירת מדינת ישראל – לכל יהודי באשר הוא שם. לאחר שהתברר שבקהילות היהודיות בתפוצות קשה לקיים אירוע

ריב. שני המכתבים מצויים ברשותי. כך הורתה הרבנות הראשית גם בשנת תשל"ח (1978), **הצפה**, כ"ו, כ"ט באייר תשל"ח. בשנת תשס"ג (2003), חל יום ירושלים ביום שישי. בכ' באייר כתב מנכ"ל הרבנות הראשית, ע' וינר, לרבני ישראל, שהרבנים הראשיים מבקשים להסב את תשומת לבם, להנחות את מארגני האירועים לסיים הכל מבעוד יום כך שתשמר קדושת השבת, אר"ר. המכתב מצוי ברשותי.

ריג. **הצפה**, כ"ה באייר תשס"ה.

ריד. **בשבע**, כ' באייר תשס"ו; **הצפה**, כ"א אייר תשס"ו.

מרכזי בימי החול, הוחלט לקיימו בשבת הסמוכה ליום כ"ח באייר, כך יום ירושלים יצוין בשבת. מאז מתקיימת תפילת "שבת שלום ירושלים" המרכזית בבית הכנסת הגדול בירושלים, במעמד הרבנים הראשיים ואישי ציבור. מקהלת בית הכנסת בניצוחו של המאסטרו, א' יפה, שרה את "התפילה לירושלים" שחיבר רבה של חיפה, הרב ש"י כהן, לכבוד שבת זו. תפילה מיוחדת זו נאמרת בבתי כנסת רבים ברחבי הארץ. בקהילות יהודיות רבות בכל רחבי העולם, הנוהגות לציין שבת זו, התברר שתפילת "שבת שלום ירושלים" מהווה גורם מרכזי בהבאת דבר ירושלים לכל יהודי בכל מקום שהוא¹⁰.

ז. החג בסידור התפילה וספרי המועדים, בבתי הכנסת, בישיבות ובציבור הרחב

את הערך והחשיבות של ההחלטה של הרבנות הראשית לקבוע יום חג בכ"ח באייר עם אמירת הלל בברכה, ניתן לבחון רק לאחר בדיקה אם וכיצד יישמו אותה בשטח, על כך נרחיב להלן.

1. בסידור התפילה ובספרי המועדים

זכה יום ירושלים להיכנס לסידור התפילה של עם ישראל, אך רק באותם הסידורים שהעורך או ההוצאה התייחסו בהערכה להוראות הרבנות הראשית. כפי שראינו לעיל, סדר התפילה שקבעה הרבנות הראשית ליום ירושלים הוא קצר וכלל אינו מתייחס לפתיחת היום – לתפילת ערבית, לכן, היו עורכי סידורים שחשו צורך להרחיבו. עורך הסידור הפופולארי, 'רינת ישראל', שכינה את היום – 'יום חרות ירושלים', ניסח את סדר התפילה בקצרה, כך: "במנחה שלפניו – אין אומרים 'תחנון'". ואם חל בשבת אין אומרים "צדקתך". **בערב** – מתפללים בניגון של יום טוב. סופרים ספירת העומר, ומוסיפים מזמורי הודיה. **בשחרית** – מוסיפים מזמורי יום טוב בפסוקי דזמרה. אחרי חזרת הש"ץ קוראים הלל שלם, וממשיכים את התפילה כרגיל". בניגוד לרבנות הראשית יש כאן התייחסות לתפילת ערבית, אך גם כאן אין פירוט אלו פרקי תהלים יש להוסיף. העורך מיוזמתו קבע לומר פסוקי דזמרה כמו ביום טוב (עם "נשמת"?). ומפתיע, החידוש הגדול חסר, לא נכתב לומר הלל **בברכה** כהחלטת הרבנות הראשית! וגם הושמטה ההוראה שלה לומר "שירת הים" פסוק בפסוק ותהלים קז. הוכחה לחשיבות היום, ניתן לראות בכך שהוא נזכר, יחד עם שאר ימי המועד, במספר

רטו. כך מסר לי מר א' שפר; **עיר עולם: יום ירושלים**, מוסדות אריאל, ירושלים תשס"ז. לכבוד השבת בשנה זו הדפיס ארגון זה חוברת בשם **שבת שלום ירושלים**, בה מופיעה התפילה המיוחדת לשבת זו, ונוסח התפילות ליום ירושלים הדומה לנוסח המקובל ביום העצמאות.

הוראות לאורך הסידור^{רטי}. בסידורים נוספים, יש שגרעו ויש שהוסיפו^{רז} פרקי תהלים מתאימים וקטעים שונים, בעיקר בתפילת ערבית^{רי}. במספר סידורים ומחזורים שיצאו

רטי. ש' טל (עורך), **רינת ישראל: נוסח אשכנז**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 443. היום: **"כ"ח באייר"**, נזכר בסידור לפני "תחנון", "אל ארך אלפים", "מזמור לדוד יענך ה'", הוספת "מזמור לתודה" בפסוקי דזמרה של יום טוב, לפני ההלל, ובסוף ב'דבר יום ביומו'. [נוסח דומה מופיע גם **בסידור כלל ישראל** (עורכים: ר"י פריד וי' רפל), ירושלים 1991, עמ' 327; **סידור שבחי גאולים** (מתורגם לרוסית), ירושלים תשנ"ב (בסוף: גומרים את ההלל); בשנת תשע"ו יצאה מהדורה חדשה (עורך: ר"י קטן), שם יש הנחיות נוספות: לבישת בגדי חג. בתפילת ערבית: (יש נוהגים לומר) תהלים קז, קכב פסוק בפסוק, מח, קכד-קכה, קכו, מסיימים: 'אם אשכחך', 'לשנה הבאה'. בתפילת שחרית: גומרים את ההלל, 'תפילה לשלום המדינה', 'מי שברך' לחיילי צה"ל, אני מאמין, 'לשנה הבאה', בתפילת מנחה: לא אומרים תחנון; **סידור שערי ישראל**, (חש"ד) (חמ"ד), עמ' 652; **שערי תפילה**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 650 (ברוסית). גם **בסידור קורן: נוסח אשכנז**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 318 מובא אותו נוסח רק בהוספה: בפסוקי דזמרה אומרים גם את "מזמור לתודה". במהדורת תש"ע עמ' 460 ההערה על סדר התפילות קוצרה. לעומת זאת, ב'מדרך להלכות תפילה', שם, עמ' 824 יש הוספה חשובה: "גם הנוהגים מנהגי אבלות עד תחילת חודש סיון, אינם נוהגים בהם ביום ירושלים". ההערה שם, שסדר התפילה מבוסס על החלטת הרבנות הראשית משנת תשכ"ח, אינה מדויקת – כי היא החליטה שיש לומר הלל **בברכה**, ואילו שם נכתב רק הלל שלם. בשנת תשע"ג (2013) הוציאה הוצאת קורן את **מחזור קורן ליום העצמאות ויום ירושלים**, (בעריכת הרב ב' לאו וד"ר י' רפל), בו שולבו הנוסחים של הרבנות הראשית והקיבוץ הדתי בתוספת הערות ומאמרי הגות, נוספו שירים לכבוד היום והצעות ל"על הנסים".

ריז. ראה: **סידור שיח ירושלים** (נוסח תימני בעריכת הרב י' קאפח), קרית אונו תשנ"ח, עמ' תמא (**בתפילת ערבית** – אחרי תפילת שמונה עשרה אומרים "מי שעשה נסים", **בתפילת שחרית** – רק תהלים קז לאחר תפילת שמונה עשרה. **סדור 'שירת ירושלים'**, (חמ"ד) תשס"ג, עמ' 652; **סדור 'זרח השמש'** (על פי הרב ש' משאש), ירושלים תשס"ג, עמ' 464; **סדור התפילות החדש מהדורת ארץ ישראל** (נוסח מרוקו), (חמ"ד) תשס"ג, עמ' 464 ("הלל **בברכה** למי שנהגו"); **סדור שערי קוממיות** (ע"פ הרב מ' אליהו), עמ' תרכז (הלל **ללא ברכה**); **סידור שמע קולנו**, באזל תשע"ב (הלל שלם); ר"א דוידוביץ, **אליך תפילתי**, ירושלים 2015, עמ' 358; א' שנון, **סידור ושיננתם**, סעד תשע"ז, עמ' 378-381 (בתפילת שחרית: בפסוקי דזמרה הוספת תהלים קלו, לג, החזן קורא: הפטרת נצבים (ישעיהו סא), 'אל מלא רחמים', 'אב הרחמים'). וראה עוד: ר"ש דוד, **סדר תפילות ליום העצמאות ויום ירושלים**, עפולה תשס"א; פ' פולנסקי, **תפילות יום העצמאות ויום ירושלים**, בית אל תשנ"ב. 'איחוד בתי הכנסת בישראל' שב'היכל שלמה', הוציא חוברת בשם **שבת שלום ירושלים**. בהקדמה נכתב: "הרינו מתכבדים להגיש לכם את נוסח התפילות שחובר ע"י הרבנות הראשית לישראל לכבוד יום ירושלים", לליל החג נדפס שם נוסח התפילה המקובל בליל יום העצמאות. הדבר תמוה כי הרבנות הראשית לא קבעה נוסח תפילה לליל החג כפי שהזכרנו לעיל. וראה: **מחקרי חג**, 4 (תשנ"ב), עמ' 172-179. מ' בר-אשר, **לשוננו רנה**, ירושלים תשע"ו, עמ' 198-201.

לכבוד יום העצמאות, שולבו תפילות יום ירושלים כך שהן כנוסח הנהוג ביום העצמאות בתוספת פרקי תהלים מתאימים, בחלקם נכתבו הלכות המיוחדות ליום זה¹⁷¹. גם פיוטים נכתבו לכבוד היום¹⁷².

ריח. ראוי לציין, שגם בשנתון 'שנה בשנה' של 'היכל שלמה', המיועד לבתי הכנסת, לא הייתה עקביות. משנתון תשכ"ט עמ' 74 – הזכרה החלטת הרבנות הראשית, שהיא לתושבי ארץ ישראל וחוץ לארץ, וסדר ההודיה בתפילת שחרית. משנתון תשל"ו עמ' 173 – יש הוספה: **בתפילת ערבית** – ברכת "מי שעשה נסים". משנתון תשל"ז עמ' 131 – יש הוספה מפתיעה: **בתפילה ערבית** – **גומרים את ההלל בברכה!**. בשנתון תשמ"ג עמ' 142 – יש שינוי: בתפילת ערבית – **הלל בדילוג בלי ברכה**. ובשנתון תשמ"ד עמ' 144 – שוב שינוי: **בתפילת ערבית** – **הלל בלי ברכה**. שינויים אלו לא תרמו לנוסח אחד בבתי הכנסת.

ריט. ראה: ר"א שרקי, **סידור בית מלוכה ליום העצמאות ויום ירושלים**, ירושלים תשנ"ט (התפילה בדומה ליום העצמאות בתוספת פרקי תהלים קכב, קכו, ובהשמטת הפרקים צז, צח). ר' שריד (עורך), **גואל ישראל**, רמת-גן תשע"ב (לפני **תפילת ערבית** – אומרים תהלים קכב, קלב; **בתפילת שחרית**: 'זכירת ירושלים' לחיד"א; זמירות); ש' עמיהוד, **סידור תפילת שיח שפתותינו**, בת-ים תשנ"ב; י' סטרולוביץ, **שירת גאולים**, מרכז שפירא תשס"ז (כמו ביום העצמאות). מ' ידיד, **גאולת ישראל ליום הזכרון ולחג העצמאות**, ירושלים תשנ"ז (בסופו מובאת הוראת הרבנות הראשית ליום ירושלים). **מחזור קורן ליום העצמאות וליום ירושלים**, ירושלים 2013; **סידור ארץ חמדה כמנהג הספרדים**, ירושלים תשע"ד, (הלל **בברכה**, ברכת "שהחיינו"); ש' שבתאי (עורך), **סידור גאולת אליהו ליום העצמאות וליום ירושלים** (ע"פ הרב מ' אליהו), ירושלים תשע"ה; הנ"ל (עורך), **מחזור גאולת ציון וירושלים: ליום העצמאות וליום ירושלים**, ירושלים תשע"ה (כנ"ל, כולל הלכות, פיוטים ומאמרי חכמי ספרד על הציונות); מ' עמיאל (עורך), **טוב להודות: ליום העצמאות וליום ירושלים**, תשע"ו (ע"פ הרב מ' אליהו), עמ' 721-705. התפילה רק בערבית, נדפסה בסוף ספרו של הרב ש' ישראל, **זה היום עשה ה'**, ירושלים תשע"ד (כמו ביום העצמאות); **סדר תפילה לליל יום ירושלים**, בהוצאת תנועת בני עקיבא העולמית, אייר תשנ"ד (עם הלל שלם, הברכה בסוגריים). וראה: ר"ד ליאור, **יום העצמאות ויום ירושלים**, קרית ארבע תשס"ט; הנ"ל, **דבר חברון: מועדים**, קריית ארבע תשע"ד, עמ' קכז – קכח (הלכות היום).

רכ. ראה: מ' בן ישר, **שפתי רננות: מבחר פיוטים לשבתות ומועדים**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 219-226; ר"א שרקי, **שם** (נוסח הספרדים), עמ' יג-טו ("מי כמוך" לר"י משאש); מ"א עטיה (עורך), **שירי דודים השלם: אוצר שיריו של רבי דוד בוזגלו**, ירושלים תשס"א, עמ' 132-121; **סידור ארץ חמדה כמנהג הספרדים**, ירושלים תשע"ד, עמ' 65-55. וראה: ר"י אריאל, **סידור המקדש**, ב, ירושלים תשנ"ט, עמ' 522-531 – על מהות היום, הוספות: "תפילה לבנין המקדש", ונוסח שחיבר ל"על הנסים" (הוא מופיע גם ב**סידור המקדש לאם ולבת ישראל**, ירושלים תשס"ה, עמ' 409). היו שניסחו תפילות מיוחדות מיד עם סיום המלחמה, ראה: ר"י ברמן, **הצפה**, ח' בסיון תשכ"ז – מעין "על הנסים"; ר"א אלינר, **שם**, כ' בסיון תשכ"ז – תוספת ל"מודים דרבנן".

בספרים רבים על מועדי ישראל, בהלכה, בהגות ובמנהג, יש כבר התייחסות ליום ירושלים, למרות היותו החג הצעיר ביותר^{רכא}.

2. בבתי הכנסת

כמו בסידורים כך בבתי הכנסת, אין נוסח אחיד. בתי כנסת רבים קיבלו בשמחה את החלטת הרבנות הראשית לקבוע את יום ירושלים ולומר בו הלל בברכה. ברובם לא הייתה מחלוקת על הוספת הברכה. אך בקהילות רבות בכל שנה עולה השאלה מהו נוסח התפילה הראוי ליום זה. יש בתי כנסת שנהגו בדיוק לפי הנוסח שהיא קבעה. יש שהנהיגו לומר את סדר התפילה כמו שנהוג ביום העצמאות כדי לשוות ליום אופי חגיגי יותר. ויש קהילות המתקשות לחזור על אותו נוסח, לכן הן הרחיבו במעט את הנוסח שקבעה הרבנות הראשית, בתוספת פרקי תהלים ושיירי קודש מתאימים. ההתלבטות היא גם כיצד יש לחגוג יום זה מעבר לתפילה החגיגית, הואיל ואין מנהגים המייחדים את היום ולא מורגשת בו חגיגות יתירה. נביא להלן מספר נוסחי תפילה הנהוגים במספר בתי כנסת בארץ והצעות כיצד לחגוג בקהילה.

רכא. ראה: ש' פיקר, **שבת ומועדים בארץ**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 304-306; ר"א אורנשטיין, **הנאום והדרוש: אירועים**, בני ברק תש"ל, עמ' 329-331; א' בר אוריין, **מבחר אמרים**, ו, פתח-תקוה תשמ"ו, עמ' 495-475; צ' קפלן (עורך), **דורש לציון**, ירושלים 1987, עמ' 428-425; רש"ג רוזנברג, בתוך: **אישי מועד**, ירושלים תשד"ם, עמ' 52-56; ר"י מצגר ונ' לנגנטל (עורכים), **במעגלי חיים**, א, (חמ"ד) 1988, עמ' 248-241; י' אלפסי, **שבת וחודש**, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 263-262; הנ"ל, **מועדי קודש**, תל-אביב תשנ"ט, עמ' 307-303; ד' טלזנר, **אסיף**, ירושלים תש"ן, עמ' 268-265; א"צ שינפלד, **אמרי שמחה**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 452-449; ד' הרמן, **כל חג ומועד**, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 164-162; ר"א אביחיל, **הזמנים המקודשים**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 133-124; י' רוזנסון, **חגי ישראל וארץ ישראל**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 293-309; ר"ש אבינר, **טל חרמון: מועדים**, ירושלים תשנ"ט, עמ' 253-268. [ועוד מהנ"ל, **שאל נא: שאלות של בני הנעורים**, ירושלים תש"ס, עמ' 28-26]; ר"י שביב (עורך), **חזון למועד**, ירושלים תשס"ב, עמ' 222-200; ר"י זולדן, **מועדי יהודה וישראל**, מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 498-490; ר"ע שטיינזלץ, **חיי שנה**, 221-225; רב"צ קריגר, **עיוני חג ומועד**, ירושלים תשס"ט, עמ' 380-367; מ' טוויזר (עורך), **ויאמר מרדכי**, ירושלים תש"ע, עמ' קנג-קסה; ר"ש סבתו, נ' פרל, **מוזמנים לחגים**, ישראל תש"ע, עמ' 235-228; ר"מ בורשטיין, **ירושלים מכל הסיבות שבעולם, האומנם?**, ירושלים תשע"ב (לקט מאמרים); ע' ברכיהו, למחרת הפסח: בין פסח לעצרת: ירושלים תשע"ב, עמ' 170-162; ר"ח זאגא, **אורות חיים: חגים ומועדים** בדרכו של הראי"ה קוק, חמ"ד תשע"ה, עמ' 44-29; ק' רבינוביץ, **במעגלי השנה באומר ובדרוש**, בני ברק תשע"ו, עמ' 254-245; ר"ש סבתו, **ותשאיני רוח**, ירושלים תשע"ו, עמ' 268-261. בסידורים, בספרים ובלוחות השנה של הציבור החרדי יש התעלמות מוחלטת מיום זה.

כדי לחזק ולעודד קיום תפילה חגיגית ביום זה, פרסם ארגון רבני 'צהר' בשנת תשס"ה (2005), הצעה לנוסח תפילה אחיד עליה חתמו ארבעה מגדולי רבני הצינות הדתית: הרב ח' דרוקמן, הרב י' אריאל, הרב א' ליכטנשטיין והרב ש' אבינר. הנוסח היה זה: **בתפילת ערבית** – תהלים קז, קלב, קכב; תפילה בנעימה חגיגית; "מי שעשה נסים", "וכי תבואו מלחמה בארצכם"; "אם אשכחך ירושלים" (בנעימה); "יבנה המקדש" (בנעימה); "אני מאמין". **בתפילת שחרית** – בנעימה חגיגית; פסוקי דזמרה כמו בשבת (ללא "מזמור ליום השבת" ו"נשמת"), הלל שלם כתקנת הרבנות הראשית (נציין, שהתקנה שלה היתה – הלל **בברכה**, ש.כ.); "תפילה לשלום המדינה"; "מי שברך" לחיילי צה"ל; אין אומרים "למנצח"; "אני מאמין". **בתפילת מנחה** – אין אומרים "תחנון". לנוסח התפילה צורפו מספר המלצות והן: א. בשבת הסמוכה ליום ירושלים, דרשת הרב והשיעורים השונים יוקדשו ליום ירושלים (היו שהציעו לקיים סעודה שלישית חגיגית לכבוד היום). ב. בליל יום ירושלים – סעודה חגיגית ושיחה תורנית, היסטורית בנושא ירושלים (היו שהציעו להזמין אחד ממשחרי ירושלים במלחמה, לקיים חידון על ירושלים). ג. ביום ירושלים – נסיעה מאורגנת לירושלים והשתתפות בעצרות חגיגיות בכותל המערבי, בישיבות ובריקודגלים.

הנוסח שהוצע, כנראה, לא נקלט, לכן בשנת תשע"ב (2012) הפיץ הארגון בבתי הכנסת נוסח אחר, שנקבע ע"י רבה של רמת גן, הרב י' אריאל, ורבה של שוהם ויו"ר הארגון, הרב ד' סתיו. הנוסח, ששולבו בו שירים מתאימים, היה זה: **לפני תפילת ערבית** – תהלים קכו; בשירה: "ובאו האובדים"; תהלים קלו; בשירה: "ביום ההוא יושר השיר הזה"; תהלים קכב; בשירה: "שבחי ירושלים"; תהלים קכה; בשירה: "אתה תקום תרחם ציון"; 4 בתים מ"לכה דודי" (הראשון הוא "מקדש מלך") עם הפזמון "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". **לאחר התפילה** – "מי שעשה נסים לאבותינו"; ישעיהו סב; "אם אשכחך ירושלים"; "יהי רצון...שיבנה בית המקדש..."; "אני מאמין"; "לשנה הבאה". **בתפילת שחרית** – פסוקי דזמרה של יום טוב; הלל שלם **בברכה**; אין אומרים "תחנון".

בבית הכנסת 'ישרון' בירושלים נקבע הנוסח הבא: **לפני תפילת ערבית** – תהלים קלו. **בתפילת שחרית** – הלל שלם בברכה; לפני "אשרי" קריאת פסוקים מיואל ד, טז עד סוף הפרק וזכריה ח, א-יג; אחרי "עלינו לשבח" תהלים קז. בשנת תשכ"ט (1969), בתפילת ערבית חגיגית שהתקיימה בבית הכנסת ב'היכל שלמה' בירושלים, השתתפו נשיא המדינה, ז' שז"ר והרב נסים, היא כללה: תהלים קכב; 4 בתים מ"לכה דודי"; **לאחר תפילת ערבית** – "מי שעשה נסים לאבותינו ולנו"; "תפילה לשלום המדינה"; "תפילה לשלום הנשיא"; "מי שברך" לחיילי צה"ל; "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון"; "לשנה הבאה". בקיבוץ סעד קיים נוסח מיוחד: **לפני תפילת ערבית**: תהלים קכ"ב; **בתפילת שחרית**: בנעימה של חג; בפסוקי דזמרה לאחר 'מזמור לתודה' מוסיפים את תהלים קלו ו-לג; הלל שלם בברכה, תהלים קז

פסוק בפסוק; החזן קורא את הפטרת 'נצבים' (ישעיהו סא); 'תפילה לשלום המדינה'; 'מי שברך' לחיילי צה"ל; 'אל מלא רחמים'; אב הרחמים; אני מאמין. בישוב חיספין שברמת הגולן הנוסח הוא: **לפני תפילת ערבית** - תהלים קז; תהלים קכב בפסוק בניגון של "אתה הראית"; 4 בתים מ"לכה דודי". **לאחר תפילת ערבית** - "ימלוך ה"; "זכירת ירושלים" (ע"פ החיד"א); "וכי תבואו מלחמה בארצכם"; תקיעה גדולה, "לשנה הבאה"; "יהי רצון מלפניך"; שרים: "ולירושלים עירך ברחמים תשוב". בבית הכנסת 'נוה-נוף' בשכונת הר-נוף בירושלים מוסיפים **בתפילת ערבית** את הפסוקים הבאים: תהלים קכב; תהלים קלז, א-ב; ישעיהו כז, יג; תהלים כז, ד; ישעיהו ב, א-ד; בשירה: 'שומרים הפקד לעירך', 'ובנה אותה בקרוב', 'יבנה המקדש'. בשנת תשע"ה (2015), פרסם רבה של פתח תקווה, הרב מיכה הלוי, חוברת 'סדר תפילות יום ירושלים' עבור בתי הכנסת בעיר, הנוסח בו הוא כמו ביום העצמאות.

בבית הכנסת 'הדתי-לאומי' בשכונת הר-נוף בירושלים, כדי לשוות ליום אוירת חג, משאירים עד יום זה את דגלי המדינה והדגלונים שנתלו לכבוד יום העצמאות.

3. בישיבות ובמערכת החינוך הדתי

השמחה הבולטת ביותר ביום ירושלים, בדרך התורנית-ישיבתית, היא בישיבת 'מרכז הרב' בירושלים, שעיצבה את אופיו של היום. בשנה הראשונה שיום זה נחוג, בשנת תשכ"ח (1968), תלמידי הישיבה הופיעו לתפילה ערבית בבגדי חג. התפילה, ללא הוספות, הייתה חגיגת ומרוממת. תפילת שחרית התנהלה על פי הנוסח שקבעה הרבנות הראשית, ההלל **בברכה** נאמר בהתלהבות רבה²². על פי הוראת ראש הישיבה, הרב צבי יהודה הכהן קוק, התקיימה סעודת הודיה בחדר האוכל, בצהרי היום לאחר תפילת מנחה. היו ששמו לב, שזמן זה תואם את הזמן של התפילה הראשונה ליד הכותל המערבי עם שחרורו - תפילת מנחה, בה השתתפו גם הרב צבי יהודה והרב דוד כהן ('הנזיר'), האזרחים הראשונים שהגיעו למקום

רכב. כך מסר לי הרב י' פריד שהשתתף בתפילה זו. תפילת ערבית היתה כביום חול כתקנת הרבנות הראשית, שקבעה הוספות רק בתפילת שחרית. **בהצפה**, י"ט באייר תשכ"ז נדפס מאמרו של ראש הישיבה, הרב צבי יהודה קוק, בשם: 'ועתה יגדל כח ד', הוא הופץ כתדפיס באותה מסיבה [=להלכות צבור, ירושלים תשמ"ז, עמ' כו-כז; **לנתיבות ישראל**, ב, ירושלים תשל"ט, עמ' קסד-קסה; ר"א דסברג, **יראו ישרים וישמחו**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 11-12; **להלכות צבור**, ירושלים תשמ"ז, עמ' כו-כז; ר"ח שטיינר ור"א קלוונסקי (עורכים), **אור לנתיבותי**, ירושלים תשמ"ט, עמ' צב-צג (בחלקו)].

זהי²¹. הרב צבי יהודה נשא את הנאום המרכזי בסעודה זו, הוא דיבר בהתלהבות רבה על גדולת היום, תוך הדגשה שהיום הוסרה 'האילמות' מאתנו!. כוונתו הייתה: כעת, לאחר אמירת הלל בברכה, כהוראת הרבנות הראשית ליום זה (בשונה מהוראתה ליום העצמאות, לומר הלל ללא ברכה), יש יכולת להביע את רחשי הלב, ונפתחה האפשרות להודות בפה מלא על ישועות ה' ונפלאותיו. שמחתו על כך הייתה עצומה²². מזה שנים רבות נהוג בישיבה להתפלל בליל החג כמו הנוסח הנהוג בליל יום העצמאות²³. לאחר מספר שנים, על

רכג. בכותל המערבי הוא אמר לכתבים: "ידעו כל ישראל, וכל באי עולם, שבפקודת ד' בורא עולם חזרנו הביתה. חזרנו אל נחלת אבותינו, ולא נזח מכאן!". על הגעתו למקום זה, ראה: **הצפה**, כ"ג באייר תשל"ג [=ר"י ברמסון (עורך)], **במערכה הצבורית**, ירושלים תשמ"ו, עמ' סז-סט; ה' כהן (עורך), **דודי לצבי**, ירושלים תשס"ה, עמ' קמב-קמג]; ר"ש אבינר ור"ז נוימן (עורך), **רבנו**, ירושלים תשס"ד, עמ' 207-212; ר"י בדיחי, **גאולת אור הצב"י**, ירושלים תשס"ה, עמ' 151-152; ר"ש אבינר (עורך), **שיחות הרב צבי יהודה: מועדים**, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 271, 284, 293-294 (הרב צבי יהודה הדגיש שם, שהוא לא עשה קריעה באותו מעמד); ה' וולברשטיין, **משמיע ישועה**, מרכז שפירא תש"ע, עמ' 336-333. וראה לעיל הערה 3.

רכד. כך סיפר הרב ח' דרוקמן, ראה: ה' וולברשטיין, **שם**, עמ' 339. נאוומו ושאר הנאומים נדפסו אצל: ר"א דסברג, **יראו ישרים וישמחו**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 24-14.

הרב צבי יהודה הדגיש מספר פעמים שיש עליה מיום העצמאות ליום ירושלים, וזאת ע"פ הפסוק (שמות טו, יג) ב"שירת הים": "נחית בחדשך עם זו גאלת" - זה יום העצמאות, המהווה פתח לאתחלתא דגאולה של קיבוץ הגלויות ומצות ישוב ארץ ישראל, ושלטון עם ישראל על מדינתו; "נהלת בעוז אל נוה קדשך" - זה יום ירושלים, בו הביאנו הקב"ה אל הר הקודש בירושלים, ראה: **הצפה**, כ"ג באייר תשל"ג; **לנתיבות ישראל**, ב, ירושלים תשל"ט, עמ' קסה, קע; ר"ש אבינר (עורך), **שיחות הרב צבי יהודה: מועדים**, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 270-269, 292. וראה עוד: רח"א שורץ, **מתוך התורה הגואלת**, א, ירושלים תשמ"ג, עמ' ריט; ר"י ברמסון (עורך), **במערכה הצבורית**, ירושלים תשמ"ו, עמ' סז [= **שיחות הרב צבי יהודה**, גיליון 66, סע' 3]; רמ"צ נריה, **לקוטי הראיה**, ב, כפר הרא"ה תשנ"א, עמ' 278 [= **עטורי כהנים**, 186 (אייר תש"ס), עמ' 42]; ר"א קלונסקי, **הצפה**, כ"ו באייר תשנ"א [= **ארץ צבי**, ב, ירושלים תשנ"ב, עמ' 25]; ר"א רמר, **גדול שימושה**, ירושלים תשנ"ד, עמ' לא. וראה: ר"י שטיגליץ, **זרעים**, שלד (סיון תשכ"ח), עמ' ד; ר"י רחון, **בעצם**, 10-11 (תשל"ג), עמ' 16; ר"י אריאל, **סידור המקדש**, ב, ירושלים תשנ"ט, עמ' 523-524; ר"ש אבינר, **באהבה ובאמונה**, א, ירושלים תש"ס, עמ' 316. וראה לעיל הערה 69.

רכה. כך מסר לי הרב ש' קליין, שהיה ש"ץ בתפילה זו. והוסיף: בשנה אחת הורה לו הרב ש' ישראלי, לומר אחר תפילת שמונה עשרה את "הלל הגדול" (תהלים קלו). א' יעיר, חבר קיבוץ טירת צבי שלמד בישיבה, העיד, שאת פרקי התהלים לפני "ברכו", נהגו לומר כמו "אתה הוראת" בשמחת תורה, **עמודים**, 394 (אב תשל"ח), עמ' 365. ר"פ פרקש, שהיה גבאי בישיבה, מסר לי, ששנה אחת הוא פנה לרב צבי יהודה בשאלה: כיצד לנהוג בתפילת ערבית לגבי ההלל? תשובתו הייתה: תשאלו את הרב גורן. לשאלת התלמידים השיב הרב גורן: יש לומר **הלל בברכה!** וכך היה, אך בשנה לאחר מכן זה בוטל. הרב י' ויסמן,

פי בקשת ראש ישיבות בני-עקיבא, הרב מ"צ נריה, הועברה עצרת ההודיה לליל החג כדי לאפשר גם לתלמידי הישיבות התיכוניות להשתתף בהי"י. מאז ועד היום זו העצרת המרכזית של הציבור הדתי-לאומי, מגיעים אליה אלפים, מבוגרים וצעירים, מכל רחבי הארץ. במשך השנים לעצרת זו, אשר התקיימה בבית המדרש של הישיבה לאחר הסעודה החגיגית (בה השתתפו רק תלמידי הישיבה), הוזמנו אישי ציבור מהבולטים במדינה: הרבנים הראשיים, נשיא המדינה, ראש הממשלה, הרמטכ"ל, רבנים, שרים, ועוד. בין הנואמים הבולטים בה היה הרב ש' ישראל, שדיבר בדרך כלל בפני האורח המרכזי. דבריו, שנאמרו תמיד בלהט רב, ריתקו את כל הנוכחים¹¹¹. הרב צבי יהודה, שנשא את הנאום המרכזי, היה הנואם האחרון, בדבריו הוא עמד על גדולת היום ומשמעותו לדורותי¹¹². עם סיום העצרת, יצא מהישיבה 'מסע ריקודים', אותו ארגן מהשנה הראשונה תלמיד הישיבה, י' חזני, בשירה אדירה עד הכותל המערבי. בהוראת הרב צבי יהודה, השירה הושעתה לפרק הזמן בו חלף המסע ליד בית החולים 'שערי צדק', כדי לא להעיר את החולים!. בראשו צעד הרב צבי יהודה, הוא עשה זאת גם בשנים בהם הוא סבל מכאבים עזים ברגליו, רק בשנותיו האחרונות הוא נסע

שהיה גבאי בישיבה, מסר לי, שבמשך מספר שנים קראו בתפילת שחרית בישיבה את ההפטרה "עוד היום בנוב" ללא ברכות, כנהוג ביום העצמאות, וזאת, בהסכמת ראש הישיבה, הרב ש' ישראלי. עם פטירתו בשנת תשנ"ה (1995), הדבר הופסק.

רכו. כך מסר לי הרב הראשי של ירושלים, הרב א' שטרן. **בהצפה**, כ"ח באייר תשל"ו נזכר שבין אלפי החוגגים בישיבת 'מרכז הרב' היו גם תלמידי ישיבות בני עקיבא. 'מסע הריקודים' לכותל המערבי בראשות הרב צבי יהודה, יצא מהישיבה בשעה 23:00, בשעה 02:00 הגיע לשם הרמטכ"ל, רא"ל מוטה גור.

רכו. ראה: **הצפה**, כ"ט באייר תש"ן; **עטורי כהנים** 126 (תמוז תשנ"ה), עמ' 13-15; **מקור ראשון**, מוסף שבת, כ"ו באייר תשע"ב; **זה היום עשה ה'**, ירושלים תשע"ד, עמ' קצא-רנא. שיחותיו של ראש ישיבת בית אל, הרב ז"ב מלמד בעצרת זו נדפסו בספרו: **לזמן הזה: שיחות ושיעורים ליום ירושלים**, בית אל תשע"ה. וראה מאמרו של הרב ע' קלכהיים, שהיה במשך שנים המנחה של הערב, נדפס בתוך: **שאלו שלום ירושלים**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 96-102 [= **עטורי כהנים**, 74 (אייר תשנ"א)], עמ' 10-15; א' ורהפטיג (עורך), **ישועות עוזו**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 479-485]. ועוד מבוגר הישיבה: ר"י הס, **אמונה לדור התהיה**, ירושלים תש"ן, עמ' 274-280.

רכו. ראה: **עטורי כהנים** 124 (אייר תשנ"ה), עמ' 43-32; ר"ש אבינר (עורך), **שיחות הרב צבי יהודה: מועדים**, ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 31-251; רח"א שורץ, **מתוך התורה הגואלת**, א, ירושלים תשמ"ג, עמ' קכח-קכט, ריג-רכט [בכ"ח באייר תשמ"א (1981)], הרב צבי יהודה הגיע לישיבה לאחר חודשים רבים בהם היה חולה, הייתה התרגשות עצומה בין מאות התלמידים. הייתה זו הופעתו האחרונה בישיבה, **שם** עמ' רל); **שם**, ד, ירושלים תשנ"א, עמ' ק-קה; הנ"ל, **מתוך התורה הגואלת: מועדים וזמנים**, בית אל תשע"ו, עמ' 109-81. וראה: **צהר י** (אביב תשס"ב), עמ' 18-17 תשובת הרב צבי יהודה לשאלתו של ר"י גליס - איזה אופי יש לתת ליום ירושלים?

ברכב. בכותל המערבי, בשעות הקטנות של הלילה, למרות המאמץ הגדול שבהליכה, הוא רקד בהתלהבות רבה עם התלמידים, ולאחר מכן נשא דברים על קדושת המקום ועודידי. בשעת הצורך, הרב צבי יהודה פרסם כרוזים להפצה על מעלת היום¹⁷. עם פטירתו בשנת תשמ"ב (1982), תפס את מקומו, ראש הישיבה, הרב אברהם שפירא, גם הוא נשא את הנאום האחרון¹⁸. עם הסתלקותו בשנת תשס"ח (2008), ממשיך זאת בנו, ראש הישיבה, הרב יעקב שפירא, הנואם בענייני היום והשעה לפני נאומו של ראש הממשלה. גם בישיבות רבות, 'הסדר' וגבוהות, יום ירושלים הוא יום חגיגי. נערכות בהן סעודה חגיגית הכוללת שיחות של ראשי הישיבה ולוחמים. רבות מהן משתתפות בתפילת שחרית חגיגית בכותל המערבי, ולאחר מכן בסעודים בעיר, בעיקר באתרי הקרבות¹⁹. גם במערכת החינוך

רכט. ראה: ר"ש אבינר ור"ז נוימן (עורך), **רבנו**, ירושלים תשס"ד, עמ' 107, 114, 214, 233, 277; רח"א שורץ, **בדרך התורה הגואלת**, בית אל תשס"ו, עמ' קנו-קנח; ה' וולברשטיין, **משמיע ישועה**, מרכז שפירא תש"ע, עמ' 339-340; ר"י בדיחי, **יוסף לקח**, ירושלים תשע"ב, עמ' 478-482.

רל. ראה: **הצפה**, כ"ח באייר תשל"ז [=להלכות צבור, ירושלים תשמ"ז, עמ' קיא-קיב; **ושם**, עמ' פט; **לחיים בירושלים**, ירושלים תשנ"ט, עמ' 50-52]; **לנתיבות ישראל**, ב, ירושלים תשל"ט, עמ' קסד-קסה; **שם**, ג, ירושלים תשנ"ג, עמ' צא, רעב-רעה; ר"י בדיחי, **גאולת אור הצב"י**, ירושלים תשס"ה, עמ' 110, 146-147. רלא. על נאומיו בעצרת זו, ראה: ר"א דסברג, **יראו ישרים וישמחו**, ירושלים תשמ"ה, עמ' 21-19 (בשנת תשכ"ח); **מורשה**, ירושלים תשס"ה, עמ' קנג-קנו (בשנת תשכ"ט); **שאלו שלום ירושלים, מדברי תורתו של מרן הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל לכבוד יום ירושלים**, ירושלים תשס"ט (בשנותיו האחרונות). בראיון עיתונאי בהיותו רב ראשי, ציין הרב שפירא בסיפוק, שנוסח שמחת החג יצא לראשונה משיבת מרכז הרב, **הצפה**, כ"ו אייר תשנ"ב.

רלב. הנאומים והמאמרים שנאמרו ונכתבו ביום זה ועליו ע"י ראשי הישיבות, כונסו בחוברות ובספרים, ראה לדוגמא: ישיבת 'הר עציון': ר"י עמיטל, **המעלות ממעמקים**, ירושלים תשל"ד, עמ' 87-76; **דף קשר**, מס' 604, 809; **עלון שבות-בוגרים**, ט (אייר-סיון תשנ"ו), עמ' 97-101; ר"א ליכטנשטיין, **שם**, עמ' 87-95 (בישיבה זו נהגו לקרוא בערב את מגילת שיר השירים ללא ברכה, מזיכרון אישי); ישיבת 'הכותל': **אל מחוץ לחומות**, יום ירושלים תשמ"ב; ישיבת שבי חברון: ר"מ בלייכר, **ולירושלים עירך: בירור מהלכי תקופתנו ומשמעותו של יום ירושלים**, חברון תשס"ד; 'יום ירושלים': **באמונה ננצח**, ירושלים תשס"ב, עמ' 29-21; ישיבת 'הר המור': **כי עין בעין יראו**, ירושלים תשס"ד, עמ' רטו-שיז; **במעלה ההר** 5 (יום ירושלים תשס"ז), עמ' 8-3; רצ"י טאו, **קובץ שיחות למועדי אייר**, ירושלים תשע"ה; ישיבת 'כרם ביבנה': ר"מ גרינברג, **כרם שלמה**, כרם ביבנה תשס"ו, עמ' 311-309; ישיבת קרית ארבע: ר"ד ליאור, **יום העצמאות ויום ירושלים**, קרית ארבע תשס"ט; 'ארץ חמדה' מכון גבוה ללימודי יהדות: ר"ש ישראלי, **מקור ראשון**, מוסף שבת, כ"ו באייר תשע"ב; הרב שג"ר, **ביום ההוא: דרשות ומאמרים למועדי אייר**, ירושלים תשע"ב, עמ' 357-311; ישיבת אור עציון: ר"ח דרוקמן, **לזמן הזה: ניסן אייר סיון**, מרכז שפירא תשע"ג (בישיבה זו נהוג בליל החג להתפלל בנוסח הדומה ליום העצמאות, כאשר הסיום של ברכת

הדתי, בבתי הספר היסודי והתיכון, בישיבות התיכוניות ובאולפנות, מתייחסים ליום חגיגי זה כהוראת הרבנות הראשית, בהופעה בבגדי חג, וקיום תפילה חגיגית ושיעורים המתאימים לתוכן היום. מוסדות רבים עולים לירושלים לתפילה בכותל המערבי, לסיורים בעיר, ול'ריקודגלים' העובר ברחובות העיר דרך שערי העיר העתיקה עד הכותל המערבי, שם מתקיימת עצרת הודיה, בשירה וריקודים, הנועלת את החג¹.

4. בקיבוץ הדתי

כבר בשנת תשכ"ז (1967) עם קבלת הידיעה על שחרור הר הבית והכותל המערבי, היו בקיבוץ הדתי שאמרו בספונטניות "על הנסים". בחודש תשרי תשכ"ח (1967), נמסר: שמוסדות הקיבוץ הדתי בררו עם גדולי תורה (לא הוזכר אם הייתה התייעצות גם עם הרבנות הראשית, שעדיין לא החלה לדון בעניין), כיצד לנהוג ביום זה, והם עומדים בקרוב להציע את מסקנותיהם. הואיל ואין קול עונה ליוזמתם (כנראה שהכוונה לרבנות הראשית, ש.כ.), יש לקום ולהקדים גם בזה. כאן יש רמז ליוזמת הקיבוץ הדתי לגבי יום העצמאות, בו הם קבעו, כבר בשנת תש"ט (1949), סדר תפילות ליום זה השונה ממה שקבעה הרבנות הראשית². לאחר 3 מהדורות של 'סדר תפילות ליום העצמאות', יצאה בשנת תשנ"ב

"השכיבנו" בסוף קריאת שמע הוא: "הפורש סכת שלום" כמו בשבת); ישיבת בית אל: רז"ב מלמד, **לזמן הזה: שיחות ושיעורים ליום ירושלים**, בית אל תשע"ה. במשך מספר שנים, בני נוער רבים התכנסו בליל החג בישיבת 'בית אורות' על הר הצופים, ובישיבת 'הכותל' לשמיעת דברי תורה על גדולת היום וליקודים עד אור הבוקר. בנות המכללות, המדרשות והשירות הלאומי התכנסו ב'מכון טל' בירושלים. רגל. ראה: י' קיל, **הגינות במקרא ובחינוך**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 438-439 - הוראת מנהל אגף החינוך הדתי באייר תשכ"ט (1969), לנהוג כהוראת הרבנות הראשית [על ההוראה שלו בשנת תשכ"ח (1968), ראה לעיל הערה 57]; **יום ירושלים - הצעת בבית הספר הממלכתי דתי**, ירושלים תשל"א (בעמ' 6, יש הדגשה: "התפילה בהתאם לרבנות הראשית לישראל"); **חוזר מנהל החינוך הדתי**, 5 (ניסן תשנ"ד), עמ' 9-10; **שם**, 5 (אייר תשל"ח), עמ' 11 קריאה למנהלי בתי הספר לשתף את תלמידיהם בליל החג בריקוד של תלמידי ישיבת 'מרכז הרב' לכותל המערבי; מ' דגן, **סוגיות במשנת החמ"ד**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 127-130; **יום איחוד ירושלים בפרסומי המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה**, ירושלים תשמ"ז; ד"פ חן, **בשדה חמד**, ז (ניסן-אייר תשל"א), עמ' 430-434 [=שם, ז-ח (אייר תש"ן), עמ' 67-73]; ז' סלטנוביץ, **סוגיות אמוניות לל"ג בעומר וליום ירושלים**; ד' גולדברגר (עורך), הפעלופדיה, כרך י, תל-אביב 1994. את ריקודגלים יזם וארגן שנים רבות יהודה חזני, כהמשך לריקוד לכותל המערבי שהיה נהוג במשך שנים רבות בישיבת 'מרכז הרב' בליל החג.

רלד. **עמודים**, 260 (תשרי תשכ"ח), עמ' 4. על הקיבוץ הדתי ויום העצמאות, ראה מאמרי: 'הרבנות הראשית ויום העצמאות', בתוך: א' והרפטינג וש' כץ (עורכים), **הרבנות הראשית: שבעים שנה לייסודה**, ב, ירושלים תשס"ב, עמ' 921-914.

(1992) מהדורה רביעית, הפעם היא כללה גם את יום ירושלים. נוסח התפילות שנדפס שם הוא כנוסח שכבר המופיע בסידור 'רינת ישראל', שהזכרנו לעיל, עם הבהרות: **בתפילת ערבית** - תוספת מזמורי הודיה (כל קיבוץ לפי החלטתו). **בתפילת שחרית** - פסוקי דזמרה של יום טוב (כמו בהושענא רבה) והלל שלם (**בברכה**)¹. בקיבוץ הדתי נחוג יום זה בתפילה חגיגית, סעודה חגיגית ותוכניות המיוחדות ליום זה. מדי פעם התקיימו דיונים כיצד לתת ליום זה צביון הולם יותר בהתאם לגדולת היום².

רבים חשים, שבסעודה החגיגית המתקיימת בליל החג או ביומו חסר חומר מתאים, הגותי והיסטורי, להקראה בחוג המשפחה או בקהילה המתכנסת לסעודה בבית הכנסת, ובכך לשתף בחוויית החג גם את הדור הצעיר. בשנים האחרונות נדפסו מספר 'הגדות' וחוברות במטרה למלא חסרון זה, אך הן לא התקבלו בציבור הרחב. יש לפעול בתחום זה³. יש לציין, שהיו בציבור הדתי שהתנגדו לקביעת הרבנות הראשית את כ"ח באייר כיום הודיה, מהסיבות הבאות: א. ביום זה היה ניצחון צבאי גרידא, בו נפלו חללים יותר מכל יום אחר במלחמה. ב. לא הייתה כאן "יציאה מעבדות לחרות", כמו בהקמת המדינה בה' באייר

רלה. על פי: **סדר תפילות ליום העצמאות וליום ירושלים**, תשנ"ב, והסבר שנתן לי פרופ' ד' רפל. בקיבוץ לביא נקבע (בזמנו של הרב ש' אבינר), נוסח מיוחד: **לפני תפילת ערבית** - "עוד ישמע", "שישו את ירושלים", פרקי תהלים במנגינה של שבת: קז (פסוק בפסוק לסירוגין), צח, קכה, קמד, קכב (בשירה), וברכת "שהחיינו"; **תפילת ערבית** - ללא "והוא רחום", במנגינה של יום טוב; "אדון עולם". ונוספה הערה: "סדר זה זמני, ויבוטל אם נוגד את הוראות הרבנות הראשית לישראל", ר"ש אבינר, **עם כלביא**, א, ירושלים תשמ"ג, סי' קעא [= שו"ת **שאלת שלמה**, א, ירושלים תשס"א, עמ' 347-348]. וראה עוד: **שם**, סי' קע [= **שם**, עמ' 346], לגבי מצות השמחה בכ"ח באייר. בשו"ת **שאלת שלמה**, א, עמ' 342 **ושם**, ב, עמ' 190, כתב - במוצאי היום יש לנהוג במנהגי אבלות ימי הספירה, לנהוגים בכך עד ראש חודש סיון [וראה: **שם**, ב, סי' פג לגבי הצביון של היום במושב קשת]; א' יעיר, 'לדמותו של יום ירושלים', **עמודים**, 394 (אב תשל"ח), עמ' 364-366, לגבי נוסח התפילה, הוא הציע שם: **בתפילת ערבית** - ברכת "שהחיינו" ללא "והוא רחום", פרקי תהלים, בנוסף למקובלים, גם קמד ו-סז המושרים לפי מנהג אשכנז בכל מוצאי שבת לפני תפילת ערבית. **בתפילת שחרית** - להבליט בשירה את כל הקטעים העוסקים בירושלים; להתחיל לומר בקול מ"וכרות עמו הברית". על נוסח התפילה הנהוג בקיבוץ סעד ראה לעיל סעיף 2.

רלו. על ההתלבטות בקיבוץ הדתי לגבי סדר התפילות ואופי היום, ראה: בקיבוץ כפר עציון: ח' פורת, 'הרהורים בעקבות יום ירושלים', **עמודים**, 332 (תמוז תשל"ג), עמ' 480-481; א' יעיר, **שם**; בקיבוץ עלומים: **שם**, 621 (אייר תשנ"ח), עמ' 36-39. בשנת תשמ"ח (1988), במלאת 20 שנה למלחמה, הוקם צוות מיוחד, שהגיש הצעות לוועדה להכוונת החיים הדתיים של הקיבוץ הדתי, כיצד לתת אופי יותר חגיגי ליום בתפילות ובסעודות בחדר האוכל, ואילו פעילויות רצוי לעשות בו, הסיכום נמצא ברשותי.

רלו. תנועת 'מרימים את הדגל', **ישראל מתחברת לירושלים: הגדה ירושלמית, קטעי קריאה, סיפורים ושירים לכבודה של ירושלים**, ירושלים תשע"ג; ח' בן ארצי, **מגילת ששת הימים**, בית אל תשע"ו.

תש"ח. ג. החג לא נועד לכל העם אלא רק לציבור הדתי, שיסתגר בתוך עצמו עוד יותר, לכן טוב לצרף את ההודיה ליום העצמאות^{לח}.

5. בציבור החרדי והלא דתי

הציבור החרדי, כמו כל עם ישראל, סבל קשות במלחמה, גם הוא היה בסכנת חיים, בעיקר בירושלים שהופגזה ללא הרף. עם היודע דבר כיבוש הר הבית והכותל המערבי, רבים מהחרדים יצאו לרחובות בשמחה וריקודים, בישיבות ובבתי הכנסת נאמרו פרקי הלל והודיה על ההצלה הגדולה^{לט}. הציבור החרדי, לפחות בחלקו, נסחף בשנים הראשונות בגל ההתלהבות האדיר שהקיף את העם כולו, כאשר זכר הנסים המופלאים במלחמה עדיין צרוב בלב^{רמ}, הוא ציין את היום בהלל והודיה^{רמא}, למרות שהוא נקבע ע"י הרבנות הראשית והיו

רלח. ראה: **ספר זכרון לרב ד"ר מנחם עמנואל הרטום ז"ל**, תל-אביב תשנ"ו, עמ' 344-345 [=תורת חיים, 46 (תמוז תשכ"ח), עמ' 11-12]. וראה עוד: י' ליבוביץ, 'יום העצמאות ויום ירושלים כחגים דתיים', **יהדות עם יהודי ומדינת ישראל**, ירושלים תשל"ו, עמ' 90-97.

רלט. ראה: **קול תורה**, ט (סיון תשכ"ז), עמ' כב-כג על דבר 'בית הדין הגדול לכל מקהלות האשכנזים בירושלים'; **הפרדס**, י (תמוז תשכ"ז), עמ' 26-27 על דבר 'הסתדרות אגודת ישראל העולמית'; מקומי, 'גם יום גדול זה הוחמץ?', **שערים**, כ"ו באייר תשכ"ח. כאשר הודיעו ברדיו על שחרור הכותל המערבי, על פי הוראת ראש ישיבת 'קול תורה', הרב ש"ז אויערבך, עלו כל תלמידי הישיבה לבית המדרש לאמירת "נשמת כל חי", ראה: ר"י אליהו, **התורה המשמחת**, בית-אל תשנ"ח, עמ' 317. מהרב מ' בן יעקב שמעתי, שבישיבת 'פוניבז', למחרת בתפילת מנחה, נאמרו פרקי הודיה ביניהם "הלל הגדול" (תהלים קלו). מתלמיד ישיבת 'חברון' שמעתי, שלמחרת, ראש הישיבה, הרב יחזקאל סרנא, הורה לומר הלל בתפילת שחרית (תלמידי ישיבת 'מרכז הרב' ששמעו על כך, פנו אל מנהל הישיבה, הרב שלום נתן רענן קוק, בתמיהה מדוע בישיבה שלהם לא אמרו הלל?! הוא השיב להם: צריך לתקן זאת! ואכן, בר"ח סיון הם אמרו הלל **שלם**, רז"ב מלמד, **לזמן הזה: שיחות ושיעורים ליום ירושלים**, בית אל תשע"ה, עמ' 115). ראש ישיבת פוניבז' הרב י"ש כהנמן, ששהה באותה העת בשוויץ, כתב במברק לבני ישיבתו: "הנני עמכם יחד בברכה והודאה לחסדי שמים הגדולים ונפלאותיו שהפליא לעשות לנו לעמנו בארצנו הקדושה. פעמי משיח צדקנו נשמעות", ראה: א' סרוסקי, **הרב מפוניבז'**, בני-ברק תשנ"ט, עמ' קע"ב. וראה מאמרו: 'הבה נתכונן לקראת הגאולה השלימה', **בית יעקב**, גיליון ה-100, עמ' 5-6. הרב א' וולדינברג פסק לרב מושב, שתושביו היו מוקפים באויב וניצלו, שלא יברכו "שהחיינו" ו"הטוב והמטיב", אלא הוא יעלה לתורה ויברך "הגומל" עבור כולם. והרוצים להודות על נס ההצלה, יכוונו על כך באמירת הלל בראש חודש סיון ולא ביום מיוחד, כי לא יאה לומר הלל בעת שהרוגי המלחמה עדיין לא הובאו לקבורה, וכל עם ישראל אבל על נפילתם, שו"ת **ציץ אליעזר**, י, ירושלים תשמ"ה, סי' י.

רמ. מאחד האברכים שלמדו בישיבת 'מיר' בירושלים שמעתי, שראש הישיבה, הרב ח' שמואלביץ, נהג לקיים בביתו סעודת הודיה בכ"ח באייר על הנס שאירע בישיבה במלחמה זו. פגז פגע בבלון הגז של הישיבה,

מגדולי רבניו שהתנגדו לוי"מ. במשך השנים התלהבות זו פגה, וכיום ציבור זה מתעלם מיום זה כמעט לגמרי, להוציא חריגים^{רמג}.

וזה החל לדלוף ולסכן את התלמידים שהיו מכוונסים במקלט הישיבה. פגז נוסף פגע בדוד המים, והם כיבו את הגז. הישיבה נתנה סעודה מיוחדת בכל כ"ח באייר. ראה: **ספר הזכרון למרן הגר"ח שמואלביץ**, ירושלים תש"ם, עמ' ריא. הרב י"ש אלישיב הורה לאותו אברך: על כל אחד בירושלים לעשות סעודת הודיה ביום בו ניצל, ובסעודה לומר **חצי הלל ללא ברכה**, ולהתחזק בלימוד תורה. דעתו לא הייתה נוחה בקביעת יום אחד להודיה כללית. וראה עוד: ר"א כי טוב, **המעין** ניסן (תשמ"ח), עמ' 12-15; ר"א מלכיאל, **הצפה**, כ"ט בסיון תשמ"ז.

רמא. 'הסתדרות פועלי אגודת ישראל המרכז הרוחני' פרסמה קריאה לחבריה – להודות לקב"ה ביום שחרור ירושלים, **שערים**, כ"ה, כ"ו באייר תשכ"ח. שמעתי מעד נאמן, שבהיותו בכותל המערבי בליל כ"ח באייר בשנת תשכ"ח (1968) (או שנה לאחר מכן), הוא ראה את תלמידי ישיבת 'קול תורה', עם ראש הישיבה, הרב ש"ז אויערבך, אומרים פרקי הלל. בהיותו ביום ירושלים בכותל המערבי, הוא אמר לאחד הרבנים: "זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו!" ר"נ סטפנסקי, ועלהו לא יבול, ג, עמ' פה. ג' בוטבול העיד, שבישיבת 'פוניביז', בשנתיים הראשונות אמרו הלל ביום זה, ה' וולברשטין, **משמיע ישועה**, מרכז שפירא תש"ע, עמ' 340. ר"י גליס, שלמד באותה העת בישיבת 'חברון', העיד, שבשנה הראשונה אמרו בה הלל **בברכה** ובשנה השנייה הלל **ללא ברכה**, השמחה והריקודים ביום זה הרקיעו שחקים. בשנה האחרונה לחיי ראש הישיבה, הרב י' סרנא, (הוא נפטר בשנת תשכ"ט), אמרו הלל **ללא ברכה** ונערכה סעודה חגיגית. בשנים שלאחר מכן הסתפקו באי אמירת "תחנון". הוא הוסיף, שבאותה תקופה ברוב הישיבות החרדיות אמרו הלל בשל ההתרגשות האדירה, הוויכוח היה רק אם לומר אותו עם או בלי ברכה, **מקור ראשון**, כ"ח באייר תשס"ב.

רמב. על התנגדות גדולי הרבנים החרדים ליום הזה, ראה: ר"י טייטלבוים (האדמו"ר מסאטמר), **על הגאולה ועל התמורה**, ברוקלין תשכ"ז, עמ' עא-עד; ר"י קנייבסקי (הסטייפלר), **המודיע**, כ"ח באייר תשכ"ח; **יתד נאמן**, ד' באייר תשמ"ו [= **קובץ השקפתנו**, בני-ברק תשמ"ה, עמ' 47-48; **קריינא דאגרתא**, בני-ברק תשמ"ו, עמ' רסב-רסג]; **אוצרות ירושלים** קיד (תשל"ג), עמ' רי; ר"י שורץ, **ימות עולם**, ירושלים תש"ם, עמ' 119-122; ר"י וייס, **שו"ת מנחת יצחק**, י, ירושלים תש"ן, סי' י; ר"י הורוביץ, 'יום ירושלים כיום חג', **פרדס חב"ד** 11 (תשס"ג), עמ' 191-163 (דעת הרבי מלובביץ'), וראה: **כפר חב"ד**, כ"ה באייר תשמ"ה. אך היו שחשבו אחרת. הרב ש' דבליצקי, מגדולי רבני בני-ברק, כתב מאמר חשוב (הוא התפרסם **בשערים**, כ"ה באייר תשכ"ח), בו הוא הביע אכזבה מגדולי התורה שלא הוציאו כל הוראה כיצד להודות על נס ההצלה. כן תמה על שתי מודעות שפרסמו רבני חוץ לארץ, שלא היו כלל בסכנה בעת המלחמה, כנגד קביעת יום חג. לדעתו נחוצה הדברות בין כל החוגים התורניים, כדי להגיע לקביעה אחידה לאופי היום ותאריכו, וביום שיקבע אין לומר "תחנון" אלא הלל שלם **ללא ברכה** בסוף התפילה. מאמר נועז זה גרם לסערה בבני ברק. הרב ח"ז גרוסברג מירושלים, הציע לומר ביום זה את ט"ו שירי המעלות, **שם**, כ"ד באייר תשכ"ח. וראה: רש"נ ברוזובסקי (האדמו"ר מסלונים), 'על הנסים ועל הנפלאות', **בנתבי בנין ויצירה**, ירושלים תשל"ד; ר"א כי טוב, **המעין**, ניסן תשמ"ח, עמ' 12-15. הרב י' קמינצקי, מגדולי רבני

בציבור הלא דתי יום זה כמעט ולא מורגש, כי לטעמו הוא נושא אופי דתי מדי ויש בו אמירה פוליטית ביחס לחבלי ארץ שנכבשו באותה מלחמה. אך חובה לציין, שכלי התקשורת במגזרים אלו, מתייחסים ליום זה, בסיפורים, שירים וראיונות עם לוחמים שלחמו בירושלים, דווקא בתאריך שקבעה הרבנות הראשית.

6. בקהילות היהודיות בתפוצות

גם הקהילות היהודיות בתפוצות, בעיקר אלו הקשורות בתנועות המזרחי ובני-עקיבא, קיבלו בשמחה ובהוקרה את החלטת הרבנות הראשית לקבוע את יום כ"ח באייר כיום הודיה. תנועות אלו הפיצו בין סניפיהם בעולם את סדר התפילה שקבעה הרבנות הראשית. שאלות בהלכה לגבי נוסח התפילה ואופי היום נשלחו אליה מרחבי העולם. בין רבני הקהילות בחוץ לארץ לא הייתה תמימות דעים, ביחס להחלטת הרבנות הראשית לומר ביום זה הלל בברכה^{רמ"ד}.

ארה"ב, דחה את דברי האדמו"ר מסאטמר, וקבע – נסי מלחמת ששת הימים לא היו מהשטן, הם הצליחו לעורר אפילו את יהודי ברית המועצות, ראה: **רבי יעקב**, (חמ"ד) תשנ"ז, עמ' 277, וכן ר"י גרינברג, **המודיע**, כ"ו באייר תשכ"ח. הרב י"א הענקין, מגדולי רבני ארה"ב, קרא אחרי המלחמה לעזור לממשלת ישראל בגוף ובממון, למרות שהיו גדולי תורה שבזמנו התנגדו להקמת המדינה, ראה: **נעם**, יא, ירושלים תשכ"ח, עמ' רע-רעב [=הפרדס, א (תשרי תשכ"ח)], עמ' 9-8; **אור המזרח**, נט-ס (ניסן תשכ"ח), עמ' 8-7; **כתבי הגרי"א הענקין**, ב, ניו-יורק תשמ"ט, סי' קן]. הוא סבר, שאין לומר הלל ביום זה, אך אין למחות באומרים ויש להם על מי לסמוך, כי דבר זה תלוי בנקודת מבט על מדינת ישראל כשלב בחזון הגאולה, מובא אצל נכדו: רי"ה הנקין, **שו"ת בני בנים**, ירושלים תשנ"ב, עמ' רי. וראה: י' מקומי, **שערים**, כ"ו באייר תשכ"ח, על חרדים שנמנעו מלהודות ביום זה רק מהסיבה, שאת היום קבעה הרבנות הראשית; א' מלכיאל, **הצפה**, כ"ט בסיון תשמ"ז, ביקורת על כתבה בשבועון 'המחנה החרדי' של חסידות בעלז שכתרתה המזלזלת הייתה: "יום ירושלים **שלהם**", כאילו הם לא צריכים להודות לקב"ה על הצלתם במלחמה.

רמג. ר"י גליס העיד, שעד היום חרדים רבים מבני דורו אומרים הלל **ללא ברכה** כהודיה לקב"ה, וכך נוהגים רבים במנייני ותיקין ליד הכותל המערבי, ואפילו במאה שערים יש הנוהגים כך בצנעה. הציבור החרדי מסתייג מהחגיגות ביום זה בשל החשש מ"כוחי ועוצם ידי", שאלת הכניסה להר הבית והזדהות עם סמלי המדינה, **מקור ראשון**, כ"ח באייר תשס"ב; פ' חובב, **יתד נאמן**, כ"ח אייר תשנ"ז. בספרים על חגי ישראל ובלוחות השנה של הציבור החרדי יש התעלמות מוחלטת מיום ירושלים.

רמז. הרב י"ד סולוביצ'יק היסס אם יש לומר ביום זה הלל שלם אפילו ללא ברכה, ראה: ר"צ שכטר, **נפש הרב**, ירושלים תשנ"ה, עמ' צד; א' שגיא (עורך), **אמונה בזמנים משתנים: על משנתו של הרב י"ד סולוביצ'יק**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 119. לעומתו, רבה הראשי של בריטניה, הרב ע' יעקובוביץ, נטה לראות ביום זה חג

ה. סיכום

במשך 20 שנה מאז הקמת המדינה, נוספו ללוח השנה היהודי שני ימי חג, יום העצמאות ויום ירושלים, לרבנות הראשית היה חלק רב בעיצובם ובקביעת צביונם הדתי. יום העצמאות נקבע כחג לאומי על פי חוק בכנסת, ורק אחר כך הרבנות הראשית נתנה לו את תוקפו ההלכתי. לעומת זאת, יום ירושלים נקבע כיום הודיה ביוזמת הרבנות הראשית, ורק אחר כך גופים שונים נגררו אחריה. הרבה בזכותה, כ"ח באייר, כיום המסמל את הניצחון המזהיר במלחמת ששת הימים, נחוג עד עצם היום הזה.

סדר התפילה שהיא תקנה קצר, אין בו כל התייחסות לפתיחת החג בתפילת ערבית. הוא התקבל בציבור בפחות ויכוחים מאשר סדר התפילה של יום העצמאות, אם כי היו רבים שהוסיפו עליו, בעיקר בתפילת ערבית. בתוך מועצת הרבנות הראשית רבו הדיונים והוויכוחים, ההחלטה על תאריך החג – כ"ח באייר – ואמירת הלל בברכה בתפילת שחרית, לא התקבלה פה אחד. היה ניסיון לצרף להחלטה ולקביעת אופיו של היום את גדולי רבני הציבור החרדי, אך הם נמנעו בהפגנתיות מלשתף פעולה. ההודעות שהיא פרסמה בעיתונות על דיוניה היו קצרות ומעורפלות. המודעה מטעמה לקראת יום החג בשנה הראשונה לא פורסמה בעיתונות הדתית. היא כלל לא חשבה לפרסם מנשר חגיגי ומרומם המסביר לציבור הרחב את גדולת היום.

אם בשנים הראשונות ההתלהבות ביום זה הייתה רבה והתרוממות רוח הורגשה בו, כך שציבור מגוון עלה בהמוניו לירושלים ביום חגה, הרי במרוצת השנים הן פגו. אין להתעלם מהעובדה המצערת, העם ברובו לא חוגג את היום הזה והוא כמעט ואינו מורגש ברחבי הארץ. הסיבות המרכזיות לכך, יום זה לא קיבל גושפנקא ממלכתית בחוק, מצד הממשלה והכנסת, ואין בו יום שבתון כמו ביום העצמאות. אך כנראה שישנן לכך סיבות נוספות. הרב הראשי בשנים תשנ"ג-תשס"ג (1993-2003), הרב ישראל מאיר לאו, הודה בדבריו בעצרת המרכזית בליל החג בישיבת 'מרכז הרב' בשנת תשע"א (2011): "רוב העם איננו חוגג את יום ירושלים. זו האמת שחייבת להיאמר. לא עשינו די, לא בחינוך, לא בהדרכה, לא בהסברה, לא בהשפעה, להפוך את היום הזה ליום של אחדות הלבבות עם פעמי גאולה לקראת בניינה המלא של ירושלים. כל זה לא קרה. ולכן, היום יום ירושלים מאוד מצומצם.

דתי, והורה לומר בו הלל בברכה כפי שפסק הרב אונטרמן, ראה: רל"י רבינוביץ, **האומה**, 59 (טבת תש"ם), עמ' 45; מ' ששר, **הרב הלורד**, ירושלים 1991, עמ' 201-202. וראה לעיל הערה 38.

נס ששיבת 'מרכז הרב' נושאת גם את הדגל הזה ברמה, אבל ההמונים של בית ישראל, עוד לא נוהרים אחרי הדגל הזה¹⁷.

הרבנות הראשית התמהמה בקביעת יום ירושלים, אם היא הייתה קובעת את היום ואת סדר תפילות ההודיה בו מיד לאחר הניצחון הגדול, בעוד ההתלהבות האדירה ורגשי ההודיה היו בעיצומם, יתכן והוא היה מתקבל גם על ידי הציבור החרדי, שהיה יכול לזהות יום זה עם הכותל המערבי, ולא היה מסתייג ממנו בשל החשש מהזדהות עם המדינה והציונות.

כבר בשנה הראשונה הציבור הדתי-לאומי, שנהג על פי ההוראות של הרבנות הראשית, בלט בצינו את היום. בשנים האחרונות כמעט אך ורק הוא חוגג אותו, בעיקר בתפילת ההודיה בבית הכנסת¹⁸. אך יש לציין, שהחג לא מורגש בכל בתי הכנסת והקהילות ברחבי הארץ, אפילו של ציבור זה¹⁹. כדי להיכנס לאווירה חגיגית מתאימה, ראוי ליחד את השבת הסמוכה ליום ירושלים לדרשות ושיעורים בעניינה של ירושלים, כאשר במרכז תאמר 'תפילת שלום ירושלים'. בליל החג יש להגיע לבית הכנסת בבגדי חג. רצוי לקיים סעודה חגיגית במסגרת הקהילה, בה יספרו על נפלאות מלחמת ששת הימים ואיחודה של ירושלים, כך גם הדור הצעיר יהיה שותף ביום זה. למחרת, יש לעשות כל מאמץ לעלות לירושלים, בנסיעה מאורגנת או באופן פרטי, כדי להשתתף באירועים השונים המתקיימים בעיר, בעיקר בתפילת הודיה בכותל המערבי.

מספר שמות הוצעו ליום זה – "יום הודיה ושמחה", "יום שחרור ירושלים", "יום חרות ירושלים", "יום איחוד ירושלים", "יום הניצחון", "יום הכותל" ו"יום התקיעה", אך השם שהתקבל הוא – **יום ירושלים**. יתכן ששם זה גרם לתחושה בציבור הרחב שיום חג זה שייך, כשמו, לירושלים, ואכן הוא מורגש היטב בירושלים, אך לא בערים האחרות ברחבי הארץ. ירושלים מקושטת ביום זה, מתקיימים בה אירועים רבים, עצרות, מופעים, ספורים בעקבות

רמה. על מקור זה העמידני הרב שי הירש.

רמו. ראה: ש' פיקר, **שבת ומועדים בארץ**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 304-306; ר"י שטיינברגר, **אישי יובל**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 299-302 [= **אל מחוץ לחומות**, יום ירושלים תשמ"ב]; ר"א ליכטנשטיין, **עלון שבות-בוגרים**, יג (תשנ"ט), עמ' 118 הערה 25; **הצפה**, כ"ט באייר תשנ"ב; א' כצמן, **הארץ**, כ"ח באייר תשנ"ב; **הברותא**, בטאון מרכזי ישיבות בני-עקיבא, 2 (קיץ תשנ"ז), עמ' 14-15; י' ברזילי, **החודש הזה**, 28 (סיון תשנ"ח); ש' אנגל, **מקור ראשון**, כ"ח באייר תש"ס, עמ' 20-21. וראה: צ' שלו, **פולחנים בירושלים**, אור יהודה תשנ"ט, עמ' 33-40; רב"ז מלמד, **לזמן הזה: שיחות ושיעורים ליום ירושלים**, בית אל תשע"ה, עמ' 25-26.

רמז. בשיחה לכבוד החג בכלל 'ארץ חמדה' בירושלים, הביע הרב ש' ישראלי אכזבה מהציבור הדתי המתעלם מיום זה. והוסיף, כאשר הרבנות הראשית החליטה לקבוע יום זה כיום חג, ההרגשה הייתה שכל הציבור ממגזר זה יצטרף מתוך הכרת הטוב לקב"ה, **הצפה**, כ"ט באייר תש"ן.

לוחמים ועוד. האירוע הבולט ביותר הוא, 'ריקודגלים' ברחובות העיר, העובר דרך שערי העיר העתיקה עד הכותל המערבי. משתתפים בו עשרות אלפים, בעיקר מהציבור הדתי-לאומי, ובעיקר צעירים תלמידים משיבות, אולפנות ותנועות הנוער הדתיות. ליד הכותל המערבי מתקיימת תפילה חגיגית, ריקודים ועצרת הודיה, בה משתתפים הרבנים הראשיים, נשיא המדינה ואישי ציבור. בשנים האחרונות, בזכות גופים רבים, שלא תמיד מתואמים ביניהם, בעשרות קהילות דתיות ברחבי הארץ מצוין יום ירושלים בחגיגות רבה, בתפילה, סעודה חגיגית וריקודגלים.

בשנת היובל לאיחודה של עיר הקודש, יש לחשוב איך לצקת ביום זה תוכן נוסף, כך שהוא יתאים לציבור כולו, גם לציבור החרדי והלא דתי, המתקשה להזדהות עם תכניו. רק כך הוא יישאר לדורות כיום הודיה, וכזיכרון לאחד מרגעי השיא של הקשר המיוחד של השגחה האלוקית לעמו ישראל בראשיתה של הגאולה בדורנו.

2

חוקי־יסוד: ירושלים בירת ישראל

ספר חוקים תש"מ, 186; תשס"א, 28

1. ירושלים - בירת ישראל

ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל.

2. מקום מושבם של הנשיא, הכנסת, הממשלה ובית המשפט העליון

ירושלים היא מקום מושבם של נשיא המדינה, הכנסת, הממשלה ובית המשפט העליון.

3. שמירת המקומות הקדושים

המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות.

4. פיתוח ירושלים

(א) הממשלה תשקוד על פיתוחה ושגשוגה של ירושלים ועל רווחת תושביה על ידי הקצאת משאבים מיוחדים, לרבות מענק שנתי מיוחד לעיריית ירושלים (מענק הבירה) באישור ועדת הכספים של הכנסת.

(ב) לירושלים יינתנו עדיפויות מיוחדות בפעילויות של רשויות המדינה לפיתוחה של ירושלים בנושאי משק וכלכלה ובנושאים אחרים.

(ג) הממשלה תכונן גוף או גופים מיוחדים לביצוע סעיף זה.

5. שטח תחום ירושלים [תיקון: תשס"א]

תחום ירושלים כולל, לענין חוק־יסוד זה, בין השאר, את כל השטח המתואר בתוספת לאכרזה על הרחבת תחום עיריית ירושלים מיום כ' בסיון ה'תשכ"ז (28 ביוני 1967), שניתנה לפי פקודת העיריות.

6. איסור על העברת סמכויות [תיקון: תשס"א]

לא תועבר לגורם זר, מדיני או שלטוני, או לגורם זר אחר בדומה לכך, בין דרך קבע ובין לתקופה קצובה, כל סמכות המתייחסת לתחום ירושלים והנתונה על פי דין למדינת ישראל או לעיריית ירושלים.

7. נוקשות [תיקון: תשס"א]

אין לשנות את הוראות סעיפים 5 ו-6 אלא בחוק־יסוד שנתקבל ברוב של חברי הכנסת.

יחק נבון, נשיא המדינה מנחם בגין, ראש הממשלה

♦

חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל (ה'תש"מ)

מבט תורני מאת הרב רצון ערוסי,

רבה של קרית אונו וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

ירושלים עיר הצדק

חוק יסוד ירושלים התייחס לשלטון ומשפט והתעלם מן המקדש ומן האמונה, חוק יסוד ירושלים התייחס לפיתוחה ושגשוגה ולא התייחס להפיכתה כעיר הצדק.

חוק מחיקת הרשעות תשמ"ב בגין איחודה של ירושלים לא השכיל לקבוע את ירושלים כעיר לשיקום רוחני.

לפי משפטנו הלאומי, ייחודה של ירושלים כעיר הקודש והמקדש היא מבטאת את הצדק היהודי ומשמשת מקור לסמכותו. לא בכדי, מוסדות הצדק שכנו בירושלים ודווקא במקדש,

משום שמקום משכנם מבטא את הקשר המהותי, שיש לעמנו בין אמונה, בין משפט ובין שלטון. קשר מהותי זה, הוא המבטיח חיים קדושים וערכיים על ידי העם, על ידי שליטיו ועל ידי שופטיו.

למרות שמחתנו באיחודה של ירושלים בגין היותה עיר הבירה של מדינת ישראל, עדיין יש לשאת תפילה למימוש ייעודה של ירושלים להיות עיר האמונה והצדק, כדי שהיא תשפיע על מהות חיינו, שיהיו ערכיים ויעודיים. לכן ניטיב עתה להבין, עד כמה חוקי מדינת ישראל דהיום, שלא תמיד זכו להיות יונקים ממשפטנו הלאומי, אינם מבטאים את חיינו הלאומיים הערכיים והיעודיים.

בעניין זה, לצערנו, יש לכלול גם שני חוקים חשובים. החוק האחד, הוא חוק יסוד ירושלים בירת ישראל. חוק זה קובע, שירושלים היא בירת ישראל. בה ישכנו משכן הנשיא, הרבנות, הממשלה ובית המשפט העליון. יש להצטרף מאוד, שלא נקבע, שהיא מקום המקדש ובית הדין הגדול, הגם שאינם היום בני ביצוע. בקביעה זו לבד מן המשמעות המדינית הבין-לאומית, היה בה כדי לבטא לעם ולאנושות את מהות הצדק היהודי, שהוא קשור קשר בל יינתק עם קדושת החיים. זו ואף זו, בולט לעין ההבדל בין החוק ובין ההלכה. לפי החוק, מוסדות השיפוט – משכנם הגיאוגרפי הוא בירושלים, בעוד שלפי ההלכה, באין משכנו הגיאוגרפי של בית-הדין הגדול במקדש, הוא אינו יכול להיות במלוא כל סמכויותיו. כלומר, ירושלים היא מקור למלוא סמכותה של הערכאה הגבוהה ביותר של רשות השיפוט של עמנו.

אין פלא, שבאותו חלק נאמר בסעיף 4, שהממשלה תשקוד לפיתוחה ולשגשוגה של ירושלים. דבר חשוב, כשהוא לעצמו, אך לא נאמר שהממשלה תשקוד להפוך את ירושלים לעיר הצדק ותעודד הקמת מפעלי צדקה וחסד בירושלים, כדי שתהיה למה שהיא מיועדת להיות – עיר הצדק קריה נאמנה. לא נאמר בו, שהממשלה תשקוד לייסד בירושלים מוסדות לשיקום עבריינים כדי להבליט את ייעודה הערכי.

אמנם, חוק נוסף קשור ממש לירושלים, חוק מחיקת הרשעות תשמ"ב, שהגיש לאישור הכנסת שר המשפטים דאז, מר משה נסים. בחוק זה נקבע יום איחודה של ירושלים, כ"ח אייר תשכ"ז, כיום מחיקת הרשעות. היטיב שר המשפטים דאז להסביר, שביהדות, משנענש העבריין, הרי הוא כאחינו, ויש לעוררו ולשקמו. זהו ביטוי נעלה לאחדות, כשם שגם יום איחודה של ירושלים מבטא את האחדות בישראל "העיר שחברה לה יחדיו", ועושה את כל ישראל לחברים.

אכן, דברים נאים. אולם כדי שחוק כזה אכן ישפיע חיובית על העבריינים ולא יעודד עבריינות, היה צריך כאמור לעודד כל מפעל וכל פעולה, שיש בהם כדי לעשות את ירושלים לעיר הצדק והאמונה, כעיר ערכית ויעודית, עיר, שמעודדים את האוכלוסייה שלה לחיות

חיים ערכיים וייעודיים. אם ירושלים היא רק גדולה גיאוגרפית, גדולה באוכלוסייתה, מאוכלסת באנשים שונים ומשונים חסרי קונצנזוס רחב, שיש ביניהם שנאה, קנאה ותחרות, ויש בה עבריינות פלילית למכביר, אם כן, במה ירושלים כזו עושה את ישראל לחברים? כיצד ירושלים כזו תקרין מוסר וערכים על עבריינים לשעבר? אין ספק, שרק כשירושלים שוב תשוב להיות עיר ה', עיר הקודש והמקדש ועיר הנבואה, היא תהיה עיר הצדק קריה נאמנה.¹

3

חוק רמת הגולן, ה'תשמ"ב

ספר חוקים, תשמ"ב, 6

1. החלת המשפט

המשפט, השיפוט והמינהל של המדינה יחולו בשטח רמת הגולן כמתואר בתוספת.

2. תחילה

תחילתו של חוק זה ביום קבלתו בכנסת.

3. ביצוע ותקנות

שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה והוא רשאי, בהתייעצות עם שר המשפטים, להתקין תקנות בכל הנוגע לביצועו ולקבוע בתקנות הוראות מעבר והוראות בדבר המשך תקפם של תקנות, צווים, הוראות מינהל וזכויות וחובות אשר היו בתוקף ברמת הגולן ערב תחילתו של חוק זה.

4

חוק יום ירושלים, ה'תשנ"ח

1. כ"ח באייר - יום ירושלים

(א) הכנסת מכריזה בזה על יום כ"ח באייר כעל יום ירושלים שיוחג מדי שנה בשנה כחג המדינה ויקרא בשם "יום ירושלים".

(ב) יום ירושלים הוא יום בחירה; לצורך סעיף זה, "יום בחירה" - יום שהבחירה בידי העובד לצאת לחופשה או לעבוד; בחר העובד ביום חופשה, יובא היום במנין ימי החופשה שלו.

(ג) שר החינוך רשאי לקבוע פעילויות חינוכיות שיוחדו ליום ירושלים.

2. עצרת מרכזית

ראש הממשלה מוסמך להורות על קיום עצרת מרכזית לפתיחת יום ירושלים.

3. הוראות ראש הממשלה

ראש הממשלה רשאי לקבוע את סוגי העובדים, סוגי העבודות והשירותים שאין להפסיקם ביום ירושלים, כן רשאי הוא לקבוע את השעות וההסדרים שיחולו ביום זה.

4. סמלי יום ירושלים

ראש הממשלה רשאי לקבוע סמלים ליום ירושלים ולהסדיר את השימוש בהם.

בנימין נתניהו – ראש הממשלה

עזר ויצמן – נשיא המדינה

דן תיכון – יושב ראש הכנסת

(חוק זה נחקק על פי הצעת החוק של חבר הכנסת, הרב חנן פורת. בדברי ההסבר להצעה נאמר: "עם מלאות 30 שנה לשחרורה ולאיחודה מחדש של ירושלים בירת ישראל, יש מקום להציג זאת באופן ממלכתי כיום חג לאומי. את מהות ירושלים, רום התקוות ופסגת השאיפות, שאותה אנו מעלים על ראש שמחתנו, יש לציין ולייחד ביום המסמל את מרכזיותה בחיי עם ישראל אשר שב לארצו, הקים את מדינתו והכריז על ירושלים כבירתו הנצחית".²)

5

"ונבנתה עיר על תלה"

שיקום וחידוש בתי הכנסת ובתי המדרש בעיר העתיקה

חידוש בית הכנסת 'צמח-צדק' בעיר העתיקה

הרב משה צבי סג"ל

מחדש הישוב היהודי בירושלים העתיקה והמאמצים לגאולת ביהכנ"ס

מיד לאחר שחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים עבר הרב משה צבי סג"ל, שכבר בימי המנדט הבריטי היה תוקע בשופר ליד הכותל לאחר תפילת נעילה ביוה"כ למורת רוחם של השלטונות, להתגורר בה. בכך, היה הרב סג"ל, המתישב הראשון בעיר העתיקה. עם היכנסו של הרב סג"ל, לעיר העתיקה צעד לכותל ותקע בשופר בדמעות שמחה, לאחר מכן, פנה לבחון את בית הכנסת של ה'צמח-צדק', בעיר העתיקה. במלחמת העצמאות, עמד הבניין בלב אזור הקרבות אך לא נהרס, הרב סג"ל מצא שהמבנה משמש כדיר עזים וכמתפרה והיה נתון בהזנחה מתמשכת.

הרב סג"ל פתח בפעילות למען שיפוץ בית הכנסת ולשם כך, הסתייע בסופר והעיתונאי, הרב אהרן ביר, מומחה לישראל וירושלים, והרב שמעון חיימסון יליד העיר העתיקה ומצאצאיה של הרבנית מנוחה-רחל (בת האדמו"ר האמצעי). הרב סג"ל שוחח על אודות שיפוץ בית

הכנסת עם נשיא המדינה מר זלמן שזר שהחליט להירתם לעניין, ואכן הוא דיבר עם יעקב הרצוג, שהיה מנכ"ל משרד ראש-הממשלה ועם ראש העיר דאז, מר טדי קולק ולאחר שארגן פגישה בין האישים השונים, הצליח הרב סג"ל לגייס תקציב עבור השיפוץ. בתאריך ב' ניסן תשכ"ח, מינה הרבי מלובביץ' ועד ציבורי למען גאולת בית הכנסת מידי המשפחה הערבית ששכנה בו, ולשם שיפוצו וניהולו. הוועד כלל את נציג כולל חב"ד, הרב עזריאל זליג סלונים, שמונה ליושב ראש וגבאי ראשי, ונציגים משיבות 'תורת-אמת' בירושלים (בהם, הרב יהושע יוזביץ מנהלו העיקרי של בית הכנסת מאז), 'תומכי-תמימים המרכזית', כפר-חב"ד ואגודת חסידי חב"ד. כיום, משמש הרב עדין אבן-ישראל כרב בית הכנסת.

ישיבת 'תורת חיים' בעיר העתיקה - ישיבת 'עטרת-ירושלים' (כיום)

הישיבה נוסדה בשנת תרמ"ו על ידי האחים, הרב יצחק וינוגרד והרב יוסף אליהו וינוגרד וגיסם, הרב זרח אפשטיין, שראה בה תחנה בדרכו של המשיח לבנות את בית המקדש. בפרעות תרפ"ט נפגעה הישיבה קשות. בעת המרד הערבי הגדול התפתה הישיבה לעיר החדשה. (שכן ערבי בנה קיר אשר הסתיר את ארון הקודש ואת כלי כלי הישיבה: הבימה, לוחות הזיכרון, שולחנות הלימוד, ואלפי ספרים, שניצלו בצורה זו מהרס וביזה). הישיבה התמקמה באופן זמני בבית מדרש גדול מחוץ לעיר ובשנת תש"ז החלה בהליכים לבניית מבנה חדש לישיבה.

דברים בערב הוקרה לישיבת 'עטרת-ירושלים' במלאות שלושים שנה לייסודה:

הרב אברהם יהושע צוקרמן, ר"מ בישיבה, ערב יום ירושלים ה'תשס"ט

בהתרגשות רבה נעמד אני, כאשר אנו ממול להר קדשנו, באמצע המאבק על ריבונות ארצנו, על ריבונות עמנו. בחרדת קודש למרנן ורבנן, ולקהל הקדוש הזה. קשה לי להימנע מלהזכיר את דברי רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל על יציאת מצרים. קבע הרמב"ן בשם האבן עזרא, "בהוציא את עמי ישראל ממצרים", המטרה אינה בכדי להגיע לחירות ולשחרור, גם לא בשביל לתת תורה. אלא המטרה הינה, "לשכני בתוכם". מבחינה זו, אני מרגיש שותף לישיבה הקדושה של הרב אבינר שכל יסודה הוא "לשכני בתוכם". זה בית המקדש, זו השכינה וירושלים וזו מלכות ישראל. ה'נודע ביהודה' (אורח-חיים סי' קז) ציטט את דברי הרמב"ן המבאר ששכינה זו השגחה קבועה, השגחה תמידית. "עיני ה' בה מראשית השנה עד אחרית השנה". זו השגחה מתמדת שאיננה זזה מעם ישראל. כאן היסוד. אנו מוכרחים לברר את יסוד מלכות ישראל. אומר רש"י בספר ויקרא לגבי אדם הנותן מזרעו למולך: "בטמאו את מקדשי - זה כנסת ישראל, שמקודשת היא". לגבי כהן בעל מום שעבד בהר הבית נאמר:

"בחללו את מקדשי". מלכות ישראל זה עם ישראל. רבי יהודה הלוי מסיים את ספרו באמירה שלא נזכה לירושלים עד שנשתוקק אליה. אנו צריכים לדבר על המציאות של מלכות ישראל. לא מצד מציאות הריבונות, שברוך ה' אנו זוכים לבנות, אלא בעיקר להעיר את הלבבות שישתוקקו תשוקה מלאה. אז נזכה לה, לירושלים. זו זכות גדולה לעורר את הלבבות, כי הזמן שעליו נאמר "עת לחננה כי בא מועד" הוא כאשר "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו".

ברור הוא הדבר שכל ענינה של תורת הרב שהדגישה דברים רבים, כדרך החדשה שבה לומדים אנו אמונה, אם בדרך התיישבות, אם בדרך עמידה על שחרור הכותל, כמו שרבנו הרב צבי יהודה שלח את תלמידיו להתגייס לצבא, אך כל ענינה הוא לעורר את נשמת עם ישראל, לעורר את הדור הזה להגיע למדרגה שמשתוקקים לבנות את הר הבית, משתוקקים לבית המקדש באותה עוצמת ההשתוקקות שקיימת כעת בצבא, באהבת ישראל נפלאה להגן על האומה. כמו שמשתוקקים לכבוש את ארצנו וליישב אותה, וכמו שמשתוקקים להגיע למצב של ריבוי תורה שלא היה כמותו מאי-פעם. כשנגיע לעוצמה כזו של השתוקקות למקדש, ייתן ד' חלקנו בתורתו.

כל המהלך, המהלך של 'התורה-הגואלת' שאנו לומדים בישיבותינו ההולכות ומתרחבות, ש'עטרת-ירושלים' הינה אחת מהם, כל עניין המהלך הינו להגיע למצב כזה שעם ישראל יתעורר. לכן אנו חייבים לומר דברים ברורים ובשפה מובנת. מתוך נשמת עם ישראל, מתוך עם ישראל, תחזור מלכות ישראל. ובמהרה יבנה בית מקדשנו, אמן.

חידוש בית-כנסת "החורבה"

דברים שנאמרו בחנוכת בית-כנסת 'חורבת רבי יהודה החסיד'

הרב שמחה הכהן קוק, רב בית הכנסת ורב העיר רחובות, כ"ט באדר תש"ע

הנני העני ממעש נרעש ונפחד מפחד יושב תהילות ישראל. באים כולנו לעמוד ולהתחנן מלפניך על עמך ישראל אשר שלחוננו, את כולנו, לחיות בדור הזה. לבוא ולזכות במה שלא זכה רבי יהודה החסיד, לפני שלוש מאות שנה, שהחל בבנין והשלים אותו אבל לתקופה קצרה, עד שבאו זדים, ושרפו את הכול, את הבנין של בית הכנסת, את כל הבתים שהיו באזור, שהיו אמורים להיות גרעין של התיישבות גדולה בירושלים עיר הקודש והמקדש. ואח"כ באו תלמידי הגאון מוילנא שהגאון שלח אותם לעלות לארץ אחרי שהוא ניסה לבוא לארץ ומן השמים עיכבו אותו, הוא שלח את תלמידיו והם השלימו את מה שהתחיל רבי יהודה החסיד, ובנו את בית הכנסת במתכונתו הזאת, לפני מאה ושמונים שנה, מי היה יכול לפלל ולמלל שזכו להקים אז בית הכנסת מפואר כזה. ובית הכנסת הזה היה אז כולו תוכו רצוף אהבה, אהבת כלל ישראל, אהבת הקב"ה, אהבת כל העם היהודי.

אומר הרמח"ל, והלשון שלו היא כזאת, "תבנה חומות ירושלים", הכוונה של הדברים, אומר הרמח"ל, אני רוצה להקריא את לשונו, ממש מופלא, "תבנה חומות ירושלים, לשון רבים, ומאי הכוונה – שירושלים של מטה, תהיה בנויה באמת כנגד ירושלים של מעלה". בפסק דין של בית הדין הרבני בירושלים, הרב יעקב בצלאל ז'ולטי שזכינו להכיר אותו ולהיות במחיצתו הרבה, הוא בא ואומר "לא לגרוע במקום בית הכנסת, אבל לשלב את כל האבנים". איפה שנמצא אבן חורבן, שילבו אותה בתוך מערכת הבינוי הזה, ולכן היא נבנתה עם ההבלטה, וכותל המזרח הוא היפה ביותר שישנו עלי אדמות, ישן וחדש, רבי יוסי עם רבי יהודה החסיד עם תלמידי הגר"א הם איתנו עכשיו, איזה זכות יש לנו עכשיו לעמוד בתוכו, והוא ממשיך הלאה: "והקיר החיצוני של בית הכנסת צריך להיות דומה למה שהיה לפניו ואם ירצו לבנות בית כנסת יותר גדול, אבל לכל הפחות, לא להמעיט את גובה בית הכנסת מכפי שהיה", ואם רוצים להוסיף יוסיפו, אבל לא להקטין, באותו גובה באותו היקף של בית הכנסת, ושמרו על זה בקפידא רבה מאוד, שום דבר לא לשנות כאן, לבוא ולהשאיר את הכל.

והאמת, אני רוצה לספר, לשתף אתכם בחוויה אחת שהייתה לי וליוותה אותי מאז ועד היום, לפני כתשע שנים אני מקבל מכתב בדואר, פותח אותו, מדינת ישראל, משרד השיכון, לא יודע מה, מה לי ולמשרד השיכון, לא יודע, אני פותח, חתום על זה יצחק לוי שהיה שר השיכון, והוא כותב, הממשלה בישיבתה ביום זה וזה החליטה לבנות מחדש את 'חורבת רבי יהודה החסיד', ממשלת ישראל. ואז מינו קבוצה של עשרה, חמישה-עשר איש, ובאמת לקחו את האדריכלים המתאימים לכך, שיודעים גם להבחין בקדושתו של המקום, והבניין התחיל להיבנות, וחפרו כאן המון חפירות ארכיאולוגיות, זה נמשך הרבה יותר ממה שציפינו, וב"ה עכשיו 'החברה לשיקום הרובע', נמצא כאן איתנו נסים ארזי, שלקח את זה ממש בשמחה וברננה ובקדושה גדולה מאוד, לבוא ולהשלים את הבניין, להשלים אותו, לעשות אותו ולהעמיד אותו על תילו, וכאן אנו זוכים היום, לעמוד כאן, אני כבן ירושלים, שנולדתי בה, בשייח' ג'ארח נולדתי, שייח' ג'ראח זה היה בית יהודי, אולי מעטים היו הבתים היהודים, אבל עם הרבה תוכן של קדושה, ובית כנסת היה בבית זה, סביב בנה אותו, שמחה מנדלבאום, אני קרוי של שמו, מעבר מנדלבאום כידוע, אמא שלי נולדה כאן בין החומות, הסבא רבא מצד האמא, מצד אמנו ע"ה, שכל כך אהבה את ירושלים, ונטעה בנו אהבה עצומה לירושלים, ולכל אבן שבה, לכל מרצפת רחוב שבה, נולדה כאן, והסבא שלנו, סבא רבה שלנו, הגיע לפני מאה וחמישים שנה לשכון בעיר העתיקה, עזב את הכול מאחוריו, חסיד קרלין בא ואמר, רוצה לבוא לבנות, לגור בתוך ירושלים, ועזר לברון רוטשילד להקים את 'בתי מחסה' שזה במרחק של כמה פסיעות מכאן, והלב והנפש נתונים פה, כאן לבנו, כאן נשמתנו, זה אנחנו פה.

ואני רוצה לברך מבלי שם ומלכות, מפני שעדין לא קיבלתי את ההכרעה האם לברך עם שם ומלכות או לא, ואם שיחליטו שכן, נברך עוד הפעם, ברכה מיוחדת מיוחד מאוד: "ברוך... מציב גבול אלמנה". אלמנה ירושלים, שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה בתוכה בשמחה, ירושלים קרויה אלמנה ירושלים קרויה עקרה, מבלי בניה. אבל עכשיו הבנים חוזרים, אמא ירושלים, אבא הקב"ה, בוא תראה את הבנים חוזרים באהבה מתרפקים עליה אוהבים אותה, מקדשים אותה, מרוממים אותה, מנשאים אותה.

והקב"ה יעזור לכולנו שנזכה במהרה לבוא ולהקים את שלושת הכתלים הנוספים על הכותל היחידי שנשאר ושרד מאז, והלאה לבוא פנימה אל הקודש, "והכהנים בעבודתם והלוויים בשירם ובזמרם וישראל בנוויהם" בלי לבוא ולהתבייש, לבוא ולומר בקול רם, לזאת אנחנו מחכים, ולזאת אנחנו מצפים בעזהשי"ת, והקב"ה יעזור ויושיע ויגן וישמור את הבניין הזה שלעולם, לעולם, לא תהיה לו נפילה חס ושלום, כתפילתו של הרמח"ל.

והקב"ה ילווה בברכותיו משמים את אחדותה של ירושלים של מעלה ושל מטה, השמירה האמיתית והעמוקה ביותר שיכולה להיות לעיר הקודש שתיהפך להיות לעיר הקודש והמקדש.³

הוספות של הרב שמחה הכהן קוק⁴

רבה הראשי של העיר רחובות, הרב שמחה הכהן קוק, אשר חנך אתמול את בית הכנסת החורבה בירושלים מתרגש עד כדי דמעות בראיון מיוחד ל"ערוץ 7" ומקוה כי חנוכת בית הכנסת היא צעד נוסף לקראת בניין בית המקדש, "הייתי בהרבה ארועים מקודשים אבל לבוא לארוע כזה זה משהו שקשה לתאר. כבחור ישיבה זכיתי להתפלל בחורבה עוד קודם שנחרבה, ואני זוכר שהיינו באים להתפלל שם, ואיזה צער היה לראות את החורבן האיום והנורא, והנה לפני תשע שנים אני מקבל מכתב ממשדד השיכון, הרב יצחק לוי היה אז השר, והוא זה שיזם את שיקום החורבה וביקשו ממני לעמוד בראש הוועדה של שיקום החורבה. שאלתי את מורי ורבי, הרב אלישיב שליט"א, והוא שאל אותי האם אני חושב שאוכל לשמר את החורבה כמו שהיא הייתה והשבת לי שכן, ההחלטה שלנו הייתה שנשקם את החורבה במתכונתה וכך נעשה.

רבה הקודם של ירושלים, מרן הרב צבי פסח פראנק זצ"ל, היה מביא את הגמרא במסכת ברכות שמספרת במסכת ברכות שר' יוסי הלך פעם בדרך ונכנס לחורבה כדי להתפלל בלי שיפריעו לו הולכי דרכים, אליהו הנביא עמד בפתח החורבה ושמר, כשר' יוסי עמד לצאת שאל אותו אליהו הנביא מה שמעת, הוא ענה, שמעתי בת קול שאומרת אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, אמר לו אליהו הנביא בכל פעם שישראל מתפללים ואומרים אמן יהא שמא רבא, בת קול יוצאת ואומרת אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, והסיפור הזה אירע

ב'חורבה' עצמה. לכן כשר' יהודה החסיד הגיע לארץ לפני שלוש מאות שנה הוא רצה לבנות את בית הכנסת החורבה מחדש".
אנו רוצים שהמקום הזה יהיה מקום של תפילות ולימודים, צריך גם לארח שם קבוצות לימודיות ושכל אדם שיכנס לשם – אני בטוח – לא יצא אותו אדם כמו שנכנס. גם חיילים יוכלו לבוא וללמוד שם, זה צריך להיות מרכז השפעה ולא מוזיאון, לא ראיתי שמישהו התקרב ליהדות מסויר במוזיאון ישראל, אנחנו רוצים שאנשים ישתנו אחרי שהם יכנסו לחורבה. הרב של ירושלים הקודם, הרב ז'ולטי זצ"ל, אמר תמיד בעניין החורבה שקדושתן של האבנים עומדת גם כשבית הכנסת חרב, וכשיבואו ויבנו את החורבה ייקחו את אותן האבנים ויבנו את אותו בניין וכך נעשה. כותל המזרח של בית הכנסת עשוי מאותן האבנים. הגאון מוילנה אמר לתלמידיו: כשתעלו לארץ תבנו את החורבה ואח"כ ייבנה המקדש. כששאלתי את הרב אלישיב אם לקבל את התפקיד הוא אמר לי, קודם תדאג לבנות את החורבה ואחר כך נזכה לראות גם את בניין בית המקדש".

"אשרינו שזכינו, אשרינו שבנינו"

הרב שמואל רבינוביץ, רב הכותל-המערבי והמקומות הקדושים

הרואה בתי כנסיות של ישראל בישובן אומר: ברוך מציב גבול אלמנה. בית הכנסת, לבה החי של הקהילה היהודית, הוא ביתו של כל יהודי. אין לנו עוד שמחה כשמחת חנוכת בית כנסת, שמחה שמקפלת בתוכה את שמחת החיים היהודיים על כל מצוותיה וחגיה – תקיעת השופר בראש השנה, בגדי הלבן ביום הכיפורים, מעגלי ההושענות המלבליים, הילדים העולצים בחג הפורים, שירת הים, הקריאה בתורה, המגילות... עולם ומלואו חג במעגלים סביב תאריכים עבריים עתיקים ומפּיח בהם חיים מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו. ובצד חיי הקהילה – חיי המשפחה, המשתקפים גם הם בבית הכנסת. ההורים הנרגשים בברית המילה, מעמד נתינת השם, נער בר המצווה והחתן העולים לתורה, ולהבדיל האבל המתקבל באהבה על ידי הקהילה התומכת – כל אלה הם אבני הבניין האמתיות של בית הכנסת.

למעלה משלוש מאות שנה עברו מאז הגיעו לירושלים רבי יהודה החסיד ותלמידיו. בבואם אל ירושלים מצאו עיר מוסלמית ובה רק כמה מאות יהודים, חוסים בצלה האימפריה העות'מנית, והיו לבני חסות על אדמת אבותיהם.

רבות עבר על החצר הקטנה שהקימו העולים – בניין וחורבן, עוד בניין ועוד חורבן. ובניי לביני – עולם יהודי מפואר: מעמד הכרתם של הרבנים הראשיים הראשונים לישראל, ביתו של הצדיק רבי שמואל סלנט זצ"ל, רבה של ירושלים, מעמד שיבת הגדוד העברי ממלחמת העולם הראשונה. בית הכנסת "החורבה" היה, עבור תושבי ירושלים, עולם ומלואו.

לא פעם חזרתי בדמיוני אל אותו רגע מר ונמהר, בשעת בין ערביים בל"ג בעומר תש"ח, עת נשמע הפיצוץ מחריש האוזניים מעל בתי העיר העתיקה וענן אבק היתמר מן המקום שבו עמד בית הכנסת "החורבה". כמה כאב היה מקופל באותו מברק קצר שנשלח אל מפקדת ההגנה בירושלים "החורבה - חרבה". כמה סבי הרה"ח שמואל בן ציון רבינוביץ זצ"ל, מיושבי העיר העתיקה אז וממגורשיה, בכה והתאבל על כך.

בשור"ע נפסק על פי דברי הגמרא "כי בתי כנסת אפילו לאחר שחרבו עדיין הן בקדושתן, וכשם שנוהגים בהם כבוד ביישובן כך נוהגים בחורבנן, ואם עלו בהם עשבים תולשים אותם ומניחים אותם במקומן משום עגמת נפש כדי שיבואו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם". בית כנסת זה אשר חרב על ידי הירדנים, גם בחורבנו קדוש היה! העשבים שהיו בו, האבנים שהתגלגלו בו היו כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם. בנינו של בית הכנסת הוא בסימן: "ובנו חרבות עולם שוממות ראשונים וקוממו וחדשו ערי חורב שוממות דור ודור".

חנוכת בית הכנסת "החורבה" אינו רק בניה של בית הכנסת שחרב, הוא חיבור עמוק ובל ינתק אל שרשרת הדורות היהודית בירושלים. שרשרת של מסירות נפש ושל קדושה אשר קשרה אותנו אל עיר הנצח בעבודות של דבקות ואמונה. הוא חיבור אל אנשי ירושלים של מעלה ונקיי הדעת שבה, תלמידי חכמים ועובדי ה' אשר עזבו את כל רכושם ועלו להתיישב בירושלים, ללמוד תורה, להתפלל ולהתאבל על חורבן ירושלים.

אין לי ספק כי בשעה זו מסתכלים אלינו מן השמים רבבות שפקדו את בית כנסת זה, למדו בו תורה, ועבדו בו את ה' מתוך דוחק. קדושי עליון, צדיקים חסידים ואנשי מעשה שמחים עמנו היום בחנוכת בית הכנסת. בבנין נדבך נוסף של בית מקדש מעט לקראת בנייתו של בית המקדש השלישי אליו אנו מצפים ומייחלים. שמים וארץ מתאחדים בעת הזו ושמחים בבנין חורבה נוספת מחורבות ירושלים, ירושלים של מעלה עם ירושלים של מטה פוצחת בשיר ושמחה בשמחתה של מצוה זו.

חובתנו לשמור מכל משמר על בית כנסת זה שיסודותיו קודש, כדי שיהיה המשך לאותם תפילות קדושות ולעבודת ה' שנעשו במשך כל כך הרבה שנים. בית מקדש מעט זה יהיה "יד ושם" לאותם נקיי הדעת היושבים ראשונה במלכות, ובד בבד יחבר כל נפש יהודית אל בתי הכנסת ואל התפילה.

אשרינו שזכינו לחזות בהתגשמות נבואות הנחמה שנצרנו בלבנו שנים כה רבות. היום עומדות רגלינו בשערי בית הכנסת החדש-ישן ובלבנו מתרוננת תפילה - תפילת הודיה על שהחיינו וקיימנו והגיענו, תפילת הלל על תבונת בצלאל בן אורי שניתנה בבוני הבית הזה ותפילה-תחינה שיזכה זה הבית השלישי וייכון לעד ויביא עימו את בנין בית מקדשנו ותפארתנו ויקוים בנו: שמחם בבנין שלם. יהי רצון שתעלה תפילתנו לרצון לפני בורא עולם,

ואיתה רבבות התפילות שנישאו כאן, וריבוא רבבות התפילות שיינשאו כאן מעתה ועד עולם.

"כי נחם ה' ציון נחם כל חורבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה', ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה".⁵

"אביר יעקב נורא תהילות, תפארת ישראל שומע תפילות"

בית כנסת "תפארת-ישראל"

בית הכנסת 'תפארת ישראל' או: 'בית הכנסת ניסן ב"ק' (ביידיש: ר' נישע'ס שול) ברובע היהודי, בעיר העתיקה בירושלים. בית הכנסת הוקם על ידי חסידי רוז'ין שבקרוב אנשי היישוב הישן ונהרס בידי הירדנים מיד לאחר כיבוש העיר העתיקה בתש"ח.

אחר מלחמת ששת הימים עלו ובאו חסידי בית רוז'ין בראשות אדמו"רי השושלת, ובראשם זקן השושלת רבי שלמה חיים מסדיגורה הם כאבו את החורבן והחלו לפעול ולהפעיל למען חידוש בית הכנסת.⁶ הוקם ועד חסידים לטיפול בעניין. במשך עשרות שנים, ריכזה את הפעילות לשיקום ושחזור ביהכ"נ ישיבת "תפארת ישראל - רוז'ין" שיסד האדמו"ר רבי מרדכי שלמה מבויאן. אלו פעלו בכל המישורים לבנייתו מחדש של בית הכנסת, המהווה סמל ראשון במעלה לחסידות. גם את בית הכנסת המרכזי של החסידות, בנשיאות האדמו"ר רבי נחום דוב מבויאן, בנו חסידי בויאן בקווים אדריכליים שמזכירים את בית הכנסת החרב בעיר העתיקה, ואף קראו לו בשמו של בית הכנסת החרב: בית הכנסת הגדול "תפארת ישראל".

עם חידוש ההתיישבות היהודית בעיר העתיקה, התגורר בשכנות לבית הכנסת רבי משה שטיגליץ-אריאל. הלה, חסיד בויאן שהרבה להתפלל בבית הכנסת לפני חורבנו, החל לפעול לשיקום בית הכנסת, וניהל מגעים עם גורמים שונים לשם כך. הוא יזם מחקר על צורתו המקורית של בית הכנסת, ואף הזמין ציור ענק (10 מ"ר) של חזית בית הכנסת, מדויק בכל פרטיו. הציור מוצב כיום במשרדי מכון המקדש, מקום מגוריו של משה שטיגליץ-אריאל עד לפטירתו. הרב ישראל אריאל, יו"ר מכון המקדש, ממשיך לקדם את היוזמה לשיקום בית הכנסת.

בשנת תש"ע הקציבה 'החברה לשיקום ולפיתוח הרובע היהודי' מיליון ש"ח לצורך תכנון ראשוני של שחזור בית הכנסת. בכ"ז אייר תשע"ד (ערב יום ירושלים), התקיים טקס הנחת אבן הפינה לשיקום ובנין הבית הכנסת מחדש, וזאת לאחר שממשלת ישראל החליטה בהחלטה רשמית, להקציב סך של 50 מיליון ש"ח, לצורך שיקום ושחזור בית הכנסת.

בית העלמין האבוד של ירושלים – "סמבוסקי"

סמבוסקי, כשמו של מאפה העניים, הוא בית העלמין האבוד של ירושלים במורדות הר ציון, "אח חורג" לבית העלמין היהודי הידוע והמפורסם בעולם על הר הזיתים. בסמבוסקי, ש"ניטע" באי סדר מוחלט מול גיא בן הינום, נקברו במאות האחרונות אלפים מעניי ירושלים, וכפי שבחיהם לא ראו מנוחה ונחת, כך גם במותם. בית העלמין הנשכח הזה, שחולל, נחרש והוזנח הן בתקופת שלטונה של מדינת ישראל בהר והן בימי המנדט הבריטי והשלטון העות'מאני, היה שוקע אל תהום השכחה, אלמלא שיגעונו הכמעט פרטי של אדם אחד: המחנך ומורה הדרך הירושלמי, דורון הרצוג.

לאורך שלושים שנה התחקה הרצוג אחר סיפורם של הקברים העקורים ושל המצבות המנותצות, נבר בפנקסי קבורה שדפיהם הצהיבו מזוקן ובארכיונים מאובקים, בחן תצלומים ישנים, שוחח עם זקני ירושלים ואף ניקה ותיעד את שרידי המצבות בעזרת תלמידיו וידידיו, שאותם סחף בהתלהבותו. עכשיו, יצא הספר על סמבוסקי ("סמבוסקי – סיפורו של בית העלמין היהודי בהר ציון", בהוצאת מגלי"ם ובעריכתו של ד"ר אייל מירון), ספר מרתק אך עצוב, גם מכיוון שסיפור על מתים ועל קברים, בפרט כאלה שחוללו אינספור פעמים, אינו יכול להיות שמח, וגם מכיוון שדורון הרצוג (53) נפטר במפתיע לפני כשנתיים והמחקר שלו הפך יד זיכרון למחברו.

בית הקברות סמבוסקי שמהמאה ה-19 העדויות עליו מפורטות. צליינים ותיירים נוצרים, וגם חוקרים וכותבי תולדות ירושלים, מציינים את דבר קיומו במפורש. בתצלום נדיר משנת 1855 שהרצוג איתר, אפשר לראות את בית העלמין במלוא הדרו, ובו מאות מצבות שהיום אינן קיימות עוד. ארבע עשרה שנה מאוחר יותר, בתצלום של פרנק גוד, אפשר לראות מצבות רבות שאינן מופיעות בצילום מ-1855, כפי הנראה מדובר במצבותיהם של חללי מגפת הכולרה.

גם במפות מאותן שנים מסומן בית העלמין היהודי על הר ציון, אלא שמתקופת המנדט הבריטי, ובייחוד לאחר מאורעות תרפ"ט, החלו הרס שיטתי של המצבות ושימוש באבני המצבות לבניית גדרות ובתים של תושבי האזור. ראשי העדה הספרדית בירושלים, משה דוד גאון (אביו של יהורם גאון) ויוסף נבון (אביו של הנשיא החמישי יצחק נבון) פעלו אצל השלטונות הבריטיים, וב-1936 מיפתה מחלקת המדידות של המנדט הבריטי את השטח ושורטטו גבולות בית העלמין.

אלא שההתנכלויות למקום לא פסקו. ב-1936 מדווח "הארץ" כי "בחלקה המכונה סמבוסקי הרשו לעצמם השכנים לבנות בית ממש בתוך בית העלמין לאחר שסילקו בלי כל היסוס מאות מצבות, שכיסו את המקום..." חברי ועד העדה הספרדית, ובראשם משה דוד גאון, פוקדים באותם ימים את המקום שוב ושוב ומתעדים פגיעות, הזנחה והסגת גבול של ערבים

במקום. בפרוטוקול ישיבת ועד החברה קדישא, ימים אחדים לאחר חג השבועות בשנת תש"ה, נכתב: "קשה לשער מה רבה העזובה וגודל החורבן הנראה לעין מכל עבר. עשרות מצבות מנופצות ומושלכות מתגלגלות על כל מדרך כף רגל, מהן שסולקו לגמרי מעל הקברים, מהן שטולטלו מצד לצד, לשם הרחבת הדרך או פינוי שטח ידוע בצורת מגרש ספורט, שלפנים היה זרוע קברי מתים. כך סידרו ילדי הכפר שדה שעשועים בתוך בית העלמין... פרות ועזים רועות במקום..."

הרס גדול עוד יותר פקד את המקום בתקופה הירדנית (1948-1967), שבה נהרסו בהר הזיתים כ-50 אלף מתוך כ-70 אלף קברים יהודיים, וגם גורלו של בית העלמין סמבוסקי לא שפר עליו ורבות ממצבותיו נעלמו. במפות של צה"ל, לפני מלחמת ששת הימים, כונה כל השטח המערבי של בית הקברות, עד דרך הפטרולים, "הסמרטוטיה". על רכס הר ציון, מצפון לבית העלמין, נבנה מחנה צבא ירדני שרוצף באבני המצבות מסמבוסקי.

ההכרה בבושה

כשישראל איחדה את ירושלים נותרו במקום 300 ציוני קברים ומצבות בלבד. הרצוג, שהפך ל"אבא" הכמעט חוקי של סמבוסקי, ריכז אצלו כמעט כל תכתובת פנימית בין הרשויות השונות בנושא סמבוסקי, אבל מיום ליום ומשנה לשנה הלך המקום ונמחק, גם תחת שלטון ישראל.

מזכר של מתאם בתי העלמין בעיריית ירושלים משנת 1973 מציין זאת: "בית העלמין נמצא במצב כה מוזנח, עזוב וירוד עד שבחלקים מסוימים קשה כבר להבחין בסימנים של קברים, מאחר שמצבות האבן נשדדו או נלקחו. מצאתי מספר מצבות אבן בבתי הערבים המשמשות כמדרגות לירידה לבתיהם. ישנם סימנים של העלמת מצבות, והקרע כאילו נחרשה או פוזרה בעזרת טוריות".

שש שנים אחר כך מכה על חטא עמרם הרוש, מנכ"ל מועצת בתי העלמין בירושלים, וכותב לדורון הרצוג: "כיצד נישא את פנינו כלפי הציבור והעולם כאשר אנו נוהגים כך כלפי בית קברות יהודי ומה דרישה תוכל לבוא מאיתנו כלפי העולם, כאשר אנו מתריעים על יחס לבתי עלמין יהודיים. גדול הכאב וכבד רגש האשמה שאני חש לנוכח העובדה, כי המדובר בבית עלמין לעניים וגלמודים וגמילות חסדים שאנו כה אמונים עליה – אנו חייבים כפל כפליים כלפי עניים אלו, שידם לא השיגה להם לרכוש אחוזת קבר..." הרשויות בישראל לא הפסיקו להתכתב בעניין סמבוסקי, אבל בשטח כמעט לא נעשה דבר. הרצוג מביא תמצית מההתכתבות העקרה הזאת בספרו.

התכתובת הענפה עוסקת בתקציבים ובסמכויות, אך איש אינו מקבל עליו אחריות למתרחש. אולי בשל כך השכנים הערבים חשים חופשיים להקים במקום, בלב בית העלמין,

שכמעט דבר לא נותר ממנו, משחטת רכב ומוסך בלתי חוקי ודיר עזים ואורוות סוסים, ובאחד המבנים אף מוקם צריח מסגד, מתוך הנחה שהיהודים לא יעזו להרוס "מקום קדוש". רק בשנת 2004 יזמה רשות הטבע והגנים את הרעיון לשלב את סמבוסקי במסגרת הגן הלאומי עוטף ירושלים, ולכאורה ניתנו כלים לשינוי המצב, אלא שב-2010, כפי שמתעד הרצוג עצמו, חודשים אחדים לפני פטירתו, "הגיע מצבו של בית העלמין לשפל: "לא נותרה כמעט מצבה העומדת על מקומה המקורי ובשטח בית הקברות היה אפשר לזהות רק עשר מצבות בודדות או חלקי מצבות. התושבים הערבים הגרים בגבולות בית הקברות השתמשו במקצת השטח כבמגרש חניה, ואלפי טונות של פסולת כיסו שטחים נרחבים במקום".

גאולה מאוחרת

שנים אחדות לפני שנפטר השיג הרצוג, לאחר מאמצי שכנוע רבים, את רשימות הנפטרים שנקברו בסמבוסקי מבני משפחת פרנס, קברני העדה הספרדית. רוב הפנקסים הבלויים נכתבו בכתב חצי קולמוס הקשה לקריאה, וכדי להכין רשימה מסודרת של הטמונים במקום, הוצלבו רשימות אלה עם מקורות מידע אחרים ועם שבדי הכיתובים שנמצאו בשטח מאז 1979. אחרי שהשקיעו עמל רב נוצרה רשימה ובה יותר מ-1,600 שמות, שהודפסה בספר. רק עכשיו, כשנתיים אחרי שהרצוג נפטר, מטופל סוף סוף השטח. הרשות לפיתוח ירושלים ניקתה אותו ולאחר עבודת נמלים שבה השתתף עוזר המחקר של הרצוג, ישראל קאודרס, אותר מיקומם של 280 מהקברים. קו הביוב שעבר במקום הוסט למסלול אחר ובתכנון: מצבת ענק משותפת שעליה ייחרטו שמותיהם של כל אלה שמקום קברם המדויק לא אותר; יותר מ-1,000 איש שהזמן שכח וסיפורם נגאל עתה משכחה.⁷

♦

הרב הראשי ביקש מחילה מעניי ירושלים

בבית עלמין סמוך לקבר דוד התקיימה היום אזכרה מיוחדת לרגל ז' באדר לנפטרים שהפכו אלמונים – בשל חילולי המצבות. הרב הראשי לישראל, הגאון הרב דוד לאו, השתתף הבוקר (חמישי) בטקס בבית העלמין "סמבוסקי", סמוך לקבר דוד בעיר ירושלים. בבית קברות זה, נטמנו במשך כמה מאות שנים עניי העיר ירושלים ובמשך השנים חולל בית העלמין והמצבות נותצו – וכך אבדו סימני הזיהוי מעל הקברים והנפטרים הפכו לאלמונים. לאחרונה, עבר בית העלמין שיפוץ ושיקום והיום נערך טקס אזכרה לנפטרים שנקברו במקום, לאחר שבמשך עשרות השנים האחרונות לא היו נערכים טקסי זיכרון במקום. טקס

האזכרה נקבע ליום זה, ז' באדר, כיוון שביום זה חל יום פטירתו של משה רבנו וביום זה גם נהוג לציין את יום הזיכרון לנפטרים ולחללים שמקום קבורתם לא נודע. הרב הראשי אמר בטקס האזכרה, "יום ז' באדר הוא יום בו נוהגים אנשי החברה קדישא להתענות ולומר סליחות ולבקש מחילה מהנפטרים, שמא לא נהגו בהם בכבוד הראוי. היום באתי לכאן לבקש בשם כלל ישראל מחילה מעניי ירושלים, שמא לא ידענו לכבד את האנשים הטמונים כאן במהלך חייהם וגם לא במותם והם נקברו כאן, במקום צדדי ונידה, ולא בהר הזיתים. מעבר לבקשת המחילה מהנפטרים, אני מקווה שנשכיל ללמוד מכאן לכבד אנשים גם בחיי היום יום. האדם הוא יציר כפיו של הקב"ה ויש לנהוג בכבוד הראוי אחד בשני", דברי הרב לאו.⁸

6

כ"ח באייר

יום זיכרון ממלכתו ליהודי אתיופיה

שנספו בדרכם לישראל

בכ"ח באייר מציינת מדינת ישראל את יום הזיכרון לבני קהילת יהודי אתיופיה שנספו בדרכם לישראל. בשנת ה'תש"מ החלה יציאה המונית של יהודי אתיופיה, קהילת "ביתא ישראל", מן הכפרים באזור גונדר לעבר סודן. רבים מיהודי אתיופיה, שחלמו כל השנים לעלות לישראל, הצליחו לברוח מאתיופיה לגבול אתיופיה וסודן, ושם המתינו במחנות זמניים לעלייה לישראל. העלייה דרך סודן התאפשרה בשל הסכם שבשתיקה, שפרטיו היו ידועים רק לבכירים מעטים בסודן. סוכני המוסד שהמתינו לעולים במחנות שבגבול סודן הורו להם להצניע את זהותם היהודית. בדרכי הבריחה ובמחנות בסודן סבלו היהודים ממגפות, מרעב, וממעשי התנכלות, אונס ושוד רצחני. ההליכה של משפחות, קשישים וילדים נמשכה לעתים חודשים, ולאחריה נאלצו העולים להמתין במחנות הפליטים בסודן כשנתיים עד לחילוצם ולהעלאתם ארצה.

כ-4,000 מבני העדה נספו בדרכים ובמחנות בניסיונם לעלות לישראל. הצנעת הזהות היהודית על-פי הוראת סוכני המוסד הקשתה על העולים את השמירה על הלכות הכשרות והטהרה; במדבר לא היו העולים יכולים לקבור את מתיהם מפחד השודדים, ואילו במחנות הם לא היו יכולים לקבור את המתים בטקס יהודי מאימת השומרים הסודנים.

בחורף תשמ"ה, החל "מבצע משה", המבצע הממלכתי הראשון להעלאת יהודי אתיופיה לישראל. המבצע התנהל בחשאי, ובמסגרתו הועלו – ברכבת אווירית של מטוסים ישראליים – כ-8,000 מיהודי אתיופיה, ואולם בשל הדלפת מידע על קיומו לעיתונות בישראל הסתיים

מבצע זה בטרם עת. משפחות רבות נשארו מאחור, קרועות ומפולגות, עד "מבצע שלמה", אשר בו הובאו ארצה בשנת ה'תשנ"ה, ברכבת אווירית נוספת, 14,324 עולים בתוך שלושים ושש שעות.

המשרד לקליטת העלייה הנציח את זכרם של יהודי אתיופיה שנספו בדרכם לישראל באנדרטה זמנית שהקים בשנת ה'תשמ"ט בקיבוץ רמת-רחל, בשיתוף עם הקרן הקיימת לישראל ועם הסוכנות היהודית. בשנת ה'תשס"ד, החליטה ועדת השרים לענייני עלייה, קליטה ותפוצות להקים בהר-הרצל אנדרטה קבועה להנצחת זכר יהודי אתיופיה שנספו בדרכם ארצה. הממשלה קבעה כי טקס ממלכתי לזכר הנספים יתקיים מדי שנה בכ"ח באייר, יום ירושלים.

בשנת ה'תשס"ז, נחנכה בחלקו הדרומי של הר-הרצל האנדרטה לזכר יהודי אתיופיה שנספו בדרכם ארצה. בהקמת האנדרטה השתתפו המשרד לקליטת העלייה, מינהל מקרקעי ישראל, ההסתדרות הציונית העולמית ונציגי עיריית ירושלים. אגף ההנצחה של משרד הביטחון ריכז את ההיבטים הטכניים של תכנון האנדרטה ועיצובה. את האנדרטה עיצב האדריכל גבריאל קרטס, בשיתוף עם יוצרים וסופרים בני הקהילה האתיופית, שעבודותיהם שולבו בה. כמו כן שולבו באנדרטה מונולוגים שכתבו בני הקהילה, המתארים את ההווי בכפר האתיופי, את הדרך לישראל, את ההמתנה במחנות הפליטים בסודן ואת החלום על ירושלים. סביבת האנדרטה משמשת מקום התכנסות המיועד להתייחדות עם זיכרון הגבורה והאובדן של אלפי יהודי אתיופיה אשר נספו בדרכם לישראל.⁹

הנצחת יהודי אתיופיה שנספו בדרכם מאתיופיה לישראל דרך סודן מזכירות הממשלה

החלטה מס. 3885 של הממשלה מיום 27.11.2011 הממשלה ה-32, רה"מ בנימין נתניהו.
נושא ההחלטה: הנצחת יהודי אתיופיה שנספו בדרכם מאתיופיה לישראל דרך סודן.
מחליטים:

א. להנציח את יהודי אתיופיה, שנספו בדרכם מאתיופיה לישראל דרך סודן. הנספים יונצחו בלוח זיכרון, אשר יוצב במתחם של אנדרטת הזיכרון להנצחת הנספים מאתיופיה, הנמצאת בהר הרצל.

אנדרטה בהר הרצל:

על גבי הקיר הדרומי נרשם:

יזכור עם ישראל. את בניה ובנותיה של הקהילה היהודית באתיופיה, גברים ונשים, זקנים וטף, מאות ואלפים במספר, שחרפו את נפשם כשקמו וצעדו אל ארץ אבותיהם, לציון

יום זיכרון ממלכתו ליהודי אתיופיה ♦ 501

ולירושלים, אך לא עמדו להם כוחם וגבורתם ולא זכו להגשים את משאת נפשם. יהי זכרם נצור לנצח בקרבנו ועלילות דרכם נר לרגלינו עד עולם.
בצד כתובת זו נרשם הפסוק הבא (ישעיהו יא, יא):
"והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר יישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי היס".

הרב הראשי לצה"ל,
הרב שלמה גורן,
קורא מנשר במעמד
שחרור הר-הבית
(כ"ח אייר תשכ"ז)
(צילום:
אלי לנדאו - לע"מ)

הרב צבי יהודה הכהן קוק
והרב דוד כהן 'הרב הנזיר' -
מגיעים לכותל המערבי
בבוקר יום כ"ח באייר תשכ"ז
(משמאל: הרב ישראל אריאל)
(צילום:
דודי לצבי, עמ' קסט',
אריאל, ירושלים תשס"ה)

מתחם הר הבית כיום (מבט מדרום)
(צילום: ANDREW SHIVA)

יציאה לסיבוב שערי הר הבית מרחבת הכותל המערבי (ערב ר"ח ניסן תשע"ו)
(צילום: הלל מאיר)

עצרת ממלכתית לציון כ"ה שנה לאיחוד ירושלים - יום ירושלים תשנ"ב
מימין לשמאל: רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים, הרב מנחם יהודה גץ,
שר הדתות, פרופ' אבנר חי שאקי, ראש הממשלה מר יצחק שמיר,
הרב הראשי לישראל, הרב אברהם שפירא, מנכ"ל הרבנות הראשית, הרב איתן אייזמן
(צילום: לע"מ)

הרב שלום משאש (רב העיר ירושלים) עם הרב אברהם שפירא בישיבת 'מרכז-הרב'
צילום: ישיבת מרכז-הרב

ראש ישיבת כסא רחמים, הרב מאיר מאזוז נושא דברים בעצרת יום ירושלים תשע"ה
בישיבת 'עטרת-ירושלים' (מימין ראש הישיבה, הרב שלמה אבינר)
(צילום: הרב מרדכי ציון)

הראש"צ ונשיא בית הדין הגדול הרב יצחק יוסף נושא דברים בעצרת יום ירושלים תשע"ה
בישיבת "מרכז-הרב"
(צילום: ישיבת מרכז הרב)